

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СЕМАК ЛЮДМИЛА АНАТОЛІВНА

УДК 811.161.2'373.421

ДИСЕРТАЦІЯ

ЛЕКСИЧНА СИНОНІМІКА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЖІНОЧІЙ
ПРОЗІ (ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів має посилання на відповідне джерело

(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Згідно з оригіналом

У. секр. сп.

Науковий керівник –
Голішова Наталія Сергіївна, доктор філологічних наук,
доцент

Д 08.051.05

Дніпро – 2021

АНОТАЦІЯ

Семак Л. А. Лексична синоніміка у сучасній українській жіночій прозі (функціонально-семантичний аспект). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 «Українська мова». – Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро, 2021.

Дисертація є першим комплексним дослідженням лексичних синонімів – складників художнього дискурсу сучасної української жіночої прози, уведених до поля семантичного, лінгвостилістичного, лінгвопрагматичного аналізу.

Наукова новизна дисертаційної праці полягає в тому, що в ній уперше в лінгвоукраїністиці комплексно досліджено лексичну синоніміку в сучасній українській жіночій прозі, унаслідок чого з'ясовано семантичні, лінгвостилістичні й лінгвопрагматичні особливості узуальних, контекстуальних і оказіональних синонімів.

Уперше обґрунтовано поняття таких синонімів, що, функціонуючи як індивідуально-авторські словозближення, у художньому дискурсі виконують роль *лексем, прагмем і конотатем*; систематизовано лексичні синоніми за функціонально-семантичними класами і функціонально-семантичними групами; здійснено комплексний функціонально-стилістичний аналіз лексичних синонімів; виявлено й усебічно описано семантико-прагматичні ознаки лексичних синонімів у художньому дискурсі сучасних українських письменниць.

Практичну цінність виконаної роботи визначає те, що обґрунтовані в ній засади можуть бути використані для створення нових праць із синонімології, семантики, стилістики української мови, під час розроблення спеціальних курсів і семінарів з лінгвістики художнього тексту, дискурсології, лінгвопрагматики.

У дослідженні доведено, що в аналізованих творах лексичні синоніми, які увиразнюють ідіолекти сучасних українських прозаїкинь і становлять сукупність виразально-зображальних маркувальних засобів їхньої мовотворчості,

репрезентують низку семантичних, мовностилістичних, лінгвопрагматичних, категорій, що дає змогу інтерпретувати їх не лише у функціонально-семантичному, а й у межах лінгвостилістики та лінгвопрагматики.

Сучасна українська жіноча проза в українській літературі є новітнім цілісним лінгвоестетичним і соціокультурним феноменом та представлена творами таких авторок, як Емма Андіївська, Софія Андрухович, Ніна Бічуя, Марина Гримич, Люко Дашвар, Оксана Забужко, Катерина Калитко, Ірена Карпа, Євгенія Кононенко, Марія Матіос, Галина Пагутяк, Світлана Пиркало, Ірен Роздобудько та ін.

Художній дискурс сучасної української жіночої прози – це втілення вербального повідомлення, що репрезентує колективний світогляд адресантів однієї епохи, етнокультурної ментальності, гендеру, через що об'єднує в мовно-мистецькому змісті художні твори в цілісне літературне явище.

Сучасна українська жіноча проза містить своєрідні дискурсивні маркери – лексичні синоніми, через які авторки апелюють до адресата, який здійснює акт читання, розуміння й інтерпретування. Увесь розгалужений корпус лексико-синонімічних засобів, складники якого маркують художній дискурс, є наслідком словотворення й слововживання письменниць, високого потенціалу їхньої експресивно-образної мовної майстерності.

Для всебічного опису лексичних синонімів у художньому дискурсі сучасної української жіночої прози залучено семантичний (слова, функціонуючи в художньому тексті, зближуються компонентами семантичної структури лексичного значення, вступають у парадигматичні, синтагматичні й асоціативні зв'язки), лінгвостилістичний (лексичні синоніми, зафіксовані у художньому тексті, є стилістично маркованими й визначальними для формування специфіки художнього дискурсу) та лінгвопрагматичний (лексичні синоніми оприявлюють у художньому дискурсі конотацію і прагматику висловлення) аспекти аналізу, оскільки лексичні синоніми постають як константи системи світоглядних, етнокультурних, гендерних знань про реальну дійсність сучасних українських прозаїкинь.

Лексичну синоніміку сучасної української жіночої прози розглянуто як сукупність близькозначних слів, що оформлено у системні угруповування – функціонально-семантичні класи і функціонально-семантичні групи.

У дисертаційній роботі доведено, що в художньому тексті словозближення виникають через особливе призначення, мету, які ставлять перед собою авторки, тому вони є разючими репрезентантами ідіолектів окремих майстринь прози, глобально – гендерлекту сучасних українських письменниць.

У дослідженні здійснено докладний аналіз лексичних синонімів, що в художньому дискурсі сучасної української жіночої прози виконують низку основних і додаткових функцій, з-поміж яких виділено: функції диференціації, заміщення, естетизації, синонімічного протиставлення та ін. Унаслідок лінгвостилістичного аналізу контекстуальних синонімів виявлено, що сучасні українські письменниці найактивніше спираються на потенційні можливості синтаксису, свідченням чого є такі стилістичні фігури мови, спостережені в їхніх текстах, як ампліфікації, градації, синонімічні антонімізації, парцеляції, контамінації тощо.

Досліджено лінгвопрагматичний потенціал лексичних синонімів, що функціонують як контекстуальні й асоціативні словозближення. Здійснено лінгвопрагматичний аналіз різнотипних синонімів з виявленням прагматичних і конотативних компонентів у структурах їхніх лексичних значень. Контекстуальні синоніми можуть ретранслювати додаткові відомості про ситуацію спілкування і вербальну особистість, зокрема містити вказівку на вік, соціальний статус, гендер адресанта художнього дискурсу. Додаткові відомості про стать і гендер письменника / письменниці закріплюються у семантичній структурі контекстуальних синонімів як гендерні прагмеми.

З'ясовано, що контекстуальні синоніми в художньому дискурсі сучасної української жіночої прози є репрезентантами різних конотацій. Емотивна, оцінна та експресивна інформація зосереджена в конотативному компоненті значення контекстуальних синонімів у вигляді однойменних конотатем.

Обґрунтовано, що загальномовні, контекстуальні й okazіональні синоніми є однією з найяскравіших ознак мовної манери сучасних українських письменниць. Прозаїкині завжди зважено ставляться до синонімізації загальноновживаних слів, нерідко надаючи їм нових смислових відтінків і семантико-прагматичного потенціалу у своїх мистецьких творах.

Основні теоретичні положення та практичні результати дослідження обговорено на засіданнях кафедри української мови Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, а також викладено в доповідях, виголошених на 8 Міжнародних наукових і науково-практичних конференціях. Результати дослідження викладено в 19 одноосібних друкованих працях, з-поміж яких 9 статей у фахових наукових виданнях України, 2 – у збірниках, що належать до наукометричних баз, 2 публікації в закордонних виданнях, 6 – у збірниках наукових праць та матеріалах конференцій.

Ключові слова: лексична синоніміка, узуальний синонім, контекстуальний синонім, okazіональний синонім, функціонально-семантичний клас, функціонально-семантична група, сучасна українська жіноча проза, художній дискурс, ідіолект, гендерлект, прагмема, гендерна прагмема, конотатема, гендерна конотатема.

SUMMARY

Semak L. A. Lexical Synonymy in Modern Ukrainian Female Prose (functional and semantic aspect). – Qualifying scientific work qualified as manuscript.

Dissertation for Candidate Degree of Philological Sciences in specialty 10.02.01 «Ukrainian language». – Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, 2021.

This thesis is the first complex research of lexical synonyms as components of the artistic discourse of modern Ukrainian female prose introduced into the field of semantic, linguistic and stylistic, linguistic and pragmatic analysis.

The scientific novelty of the dissertation is that for the first time in linguistic and Ukrainian studies the lexical synonymy in modern Ukrainian female prose is

comprehensively explored, as a result of which the semantic, linguistic and stylistic and linguistic and pragmatic features of usual, contextual and occasional synonyms are clarified. For the first time, the notion of such synonyms, which function as individually-authorial word-approximations and play the role of lexemes, pragmemes and connotemes in artistic discourse is substantiated.

The practical value of the dissertation is determined by the fact that the principles grounded in this research can be used to create new scientific papers on synonym studies, semantics, stylistics of the Ukrainian language or can be applied while developing special courses and seminars on linguistics of literary text, discourse, linguistics.

The study proves that in the analyzed works lexical synonyms, which express the idiolects of modern Ukrainian female prose writers and constitute a set of expressive and imaging marking means of their language creation, represent a number of semantic, linguistic-stylistic, linguistic pragmatic categories. Which allows interpreting them not only in the functional-semantic context but also within linguostylistics and linguopragmatics.

Modern Ukrainian female prose in Ukrainian literature is the latest holistic socio-cultural phenomenon is represented by the works of such authors as Emma Andiiievaska, Nina Bichui, Maryna Hrymych, Liuko Dashvar, Oksana Zabuzhko, Kateryna Kalytko, Irena Karpa, Yevhenii Kononenko, Maria Matios, Halyna Pahutiak, Svitlana Pyrkalo, Iren Rozdobudko and others.

The artistic discourse of modern Ukrainian female prose is the embodiment of a verbal message that represents the collective worldview of the addressees of one epoch, ethnocultural mentality, gender, through which it unites literature in a linguistic and artistic sense into a holistic literary phenomenon.

Modern Ukrainian female prose contains a kind of discursive markers such as lexical synonyms, through which the authors appeal to the reader, and the reader performs the act of reading, understanding and interpretation.

The lexical synonymy of modern Ukrainian female prose is considered as a set of close-meaning words, which is framed in systemic groups such as functional-semantic classes and functional-semantic groups.

In the dissertation it is proved that word convergences appear in the literary text because of the special purpose, the purpose set by the authors, therefore they become striking representatives of idiolects of separate masters of prose, globally to genderlect of modern Ukrainian female writers. Genderlect in modern Ukrainian female prose at the lexical synonymic level can be traced in the constant use of contextual synonyms, which are much more fully represented in abstract vocabulary than specific, at the level of metaphorical meanings compared to direct, in emotionally expressive, evaluative, stylistically colored.

In the dissertation a detailed analysis of lexical synonyms is carried out, which in the artistic discourse of modern Ukrainian female prose perform a number of basic and additional functions, among which are: functions of differentiation, substitution, aesthetics, synonymic opposition, etc.

The linguopragmatic potential of lexical synonyms that function as contextual and associative word convergences is studied. Linguopragmatic analysis of various synonyms with the identification of pragmatic and connotative components in the structures of their lexical meanings is carried out. Contextual synonyms can relay additional information about the situation of communication and verbal personality, in particular, contain the indication of age, social status, gender of the addressee of artistic discourse. Additional information on the gender of the writer is enshrined in the semantic structure of contextual synonyms as gender pragmeme.

It is found that contextual synonyms in the artistic discourse of female prose are representatives of different connotations. Emotional, evaluative and expressive information is concentrated in the connotative component of the meaning of contextual synonyms in the form of connotations of the same name.

It is substantiated that common, contextual and occasional synonyms are one of the most striking features of the language style of modern Ukrainian female writers. Using lexical synonyms in different contexts, prose female writers always carefully

weigh the semantic nuances and semantic-pragmatic potential of each word, thus achieving the expressiveness, sophistication and high aesthetic value of their literature.

The main theoretical provisions and practical results of the study were discussed at the meetings of the Department of the Ukrainian Language of Oles Honchar Dnipro National University, as well as presented in reports delivered at 7 International scientific and scientific and practical conferences. The results of the research are presented in 19 individual published papers, including 11 articles in professional scientific publications of Ukraine, 2 publications in foreign publications, 6 publications issued in collections of scientific papers and conference proceedings.

Key words: lexical synonymy, usual synonym, contextual synonym, functional-semantic class, functional-semantic group, modern Ukrainian female prose, artistic discourse, genderlect, pragmeme, gender pragmeme, connotateme, gender connotateme.

Список публікацій здобувача

1. Семак Л.А. Контекстуальна синоніміка в романі «Урізька готика» Галини Пагутяк. *Мова і культура*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. Вип. 16. Т. VI (168). С. 35 – 42.

2. Семак Л.А. Лексична синоніміка в романі «Слуга з Добромиля» Галини Пагутяк. *Слов'янський збірник* : в 2-х ч. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. Вип. 17. Ч. 2. С. 482 – 488.

3. Семак Л. А. Методы исследования лексической синонимии в современной женской прозе. *Научная дискуссия : вопросы филологии, искусствоведения и культурологи. Сборник статей по материалам XXVI международной заочной научно-практической конференции*. Москва : Изд. «Международный центр науки и образования», 2014. №7 (26). С. 52 – 58.

4. Семак Л. А. Репрезентація значень прикметникових синонімів у контексті сучасної жіночої прози. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. Серія : Філологія, педагогіка, психологія*, 2014. Вип. 29. Т.2. С. 169 – 174.

5. Семак Л. А. Семіотичний підхід до вивчення лексичної синоніміки в сучасній жіночій прозі. *Наукові праці : науково-методичний журнал. Серія : Філологія. Мовознавство*. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. Вип. 209. Т. 221. С. 85 – 88.
6. Семак Л. А. Функційно-стилістичний потенціал контекстуальних синонімів у сучасній жіночій прозі. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*: зб. наук. пр. Дніпропетровськ: ДНУ, 2014. Вип. 15. С. 230 – 237.
7. Семак Л. А. Функції контекстуальних синонімів у сучасній жіночій прозі. *Український смисл* : зб. наук. пр. Дніпропетровськ : Ліра, 2014. С. 186 – 195.
8. Семак Л. А. Прагматичний аспект дослідження контекстних синонімів у сучасній жіночій прозі. *Український смисл*: зб. наук. пр. Дніпропетровськ : ТОВ «Роял Принт», 2015. С. 208 – 220.
9. Семак Л. А. Конотативний компонент у структурі значень контекстних синонімів (на матеріалі сучасної жіночої прози). *Український смисл*: зб. наук. пр. Дніпропетровськ : Ліра, 2016. С. 188 – 201.
10. Семак Л. А. Контекстна синоніміка як лексична підсистема (на матеріалі сучасної жіночої прози). *Науковий журнал «Науковий огляд»*. Київ, 2017. № 3 (35). С. 117 – 127.
11. Семак Л. А. Гендерні особливості контекстної синонімії (на матеріалі сучасної жіночої прози). *Scientific journal innovative solutions in modern science*. Дубаї, 2018. №3 (22). С. 179 – 190.
12. Семак Л. А. Прислівникова синоніміка в сучасній жіночій прозі. *Науковий журнал «Науковий огляд»*. 2019. №4 (57). С. 222 – 230.
13. Семак Л. А. Семантико-стилістичний аспект контекстуальної синоніміки сучасної української жіночої прози. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2020. № 28. Т. 3. С. 77 – 82.

14. Семак Л. А. Відображення гендеру контекстними синонімами у художньому дискурсі. *Каразінські читання : Людина. Мова. Комунікація* : тези доповідей XVI наукової конференції з міжнародною участю. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. С. 147 – 149.

15. Семак Л. А. Семантика контекстуальних синонімів у мові сучасної української жіночої прози. *Культура мови в українському суспільстві* : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції : м. Дніпро, 9 – 10 квітня 2020 року. Дніпро : Ліра, 2020. С. 68 – 73.

16. Семак Л.А. Експериментальний підхід до вивчення лексичної синоніміки у сучасній жіночій прозі. *Сучасні соціально-економічні системи та проблеми освітології: II Всеукраїнська науково-практична конференція молодих учених та аспірантів*. Дніпропетровськ : Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2014. С. 134 – 136.

17. Семак Л. А. Вивчення синоніміки як складова формування комунікативної компетентності у студентів вищої школи. *V Всеукраїнська науково практична конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «Сучасна вища освіта: проблеми та перспективи»*. Дніпро : Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2017. С. 129 – 132.

18. Семак Л. А. Особливості дослідження синонімії української мови. *Актуальні проблеми навчання іноземних студентів. Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції*. Дніпропетровськ, 2011. С. 179 – 180.

19. Семак Л. А. Функційно-семантичні особливості лексичних синонімів у художньому тексті. *Актуальні проблеми навчання іноземних студентів. Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції*. Дніпропетровськ, 2014. С. 96.

З М І С Т

ВСТУП	13
Розділ 1. Теоретико-методологічні засади вивчення явища синонімії..	20
1.1. Історія дослідження явища синонімії.....	20
1.2. Лексична синонімія в художньому тексті / художньому дискурсі...	32
1.3. Критерії виділення синонімів у художньому дискурсі.....	38
1.4. Лексичні синоніми в сучасній українській жіночій прозі: семантичний, лінгвостилістичний, лінгвопрагматичний аспекти.....	47
Висновки до розділу 1.....	57
Розділ 2. Семантичний аспект синоніміки сучасної української жіночої прози	59
2.1. Лексичні синоніми у вертикальному й лінійному контекстах жіночої прози.....	59
2.1.1. Функціонально-семантичний клас і функціонально-семантична група синонімів.....	59
2.1.2. Функціонально-семантичні групи синонімів ‘особа’ й ‘ознака’.....	70
2.1.3. Функціонально-семантична група синонімів ‘дія’.....	76
2.1.4. Функціонально-семантична група синонімів ‘стан’.....	81
2.2. Вплив контексту на актуалізацію синонімічних відношень.....	85
Висновки до розділу 2.....	90
Розділ 3. Лінгвостилістичний потенціал синонімів у художньому дискурсі прозаїкинь	92
3.1. Лексична синоніміка в мовотворчості сучасних українських письменниць.....	92
3.2. Функціонально-стилістичні можливості синонімів.....	104
3.3. Синоніми як засіб творення стилістичних фігур.....	114
Висновки до розділу 3.....	125

Розділ 4. Прагматика лексичної синоніміки в художньому дискурсі сучасної української жіночої прози.....	127
4.1. Семантичні й прагматичні ознаки лексичних синонімів.....	127
4.2. Прагматика контекстуальних синонімів.....	135
4.2.1. Прагматичний компонент у семантиці синонімів.....	135
4.2.2. Прагмеми комунікативного й історико-культурного типу.....	142
4.2.3. Гендерні прагмеми.....	149
4.3. Конотативний компонент у семантиці синонімів.....	153
4.3.1. Емоційні, оцінні й експресивні конотативи.....	153
4.3.2. Гендерні й національно-культурні конотативи.....	165
Висновки до розділу 4.....	170
ВИСНОВКИ.....	172
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	177
СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ.....	200
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ.....	203
ДОДАТОК 1.....	205

ВСТУП

У лінгвоукраїністиці кінця ХХ – початку ХХІ ст. спостерігаємо відродження і посилення інтересу до вивчення синоніміки, що зумовлено переорієнтацією лексикоцентричного мовознавства в напрямі дискурсо- та антропоцентризму. Усе частіше науковці звертаються до аналізу функціонально-семантичних особливостей синонімів, оскільки їхні значення в лінгвальній системі та у виявах мовної діяльності істотно відрізняються. Через це помітним є певне зміщення акцентів у дослідженні лексичної синонімії – від узуального плану до контекстуального й дискурсивного її втілення. Застосування нових методів аналізу художнього тексту загалом дає змогу розглянути авторські новації, що є наслідком контекстуального словозближення, виявити особливості функціонування лексичної синоніміки української мови на початку ХХІ ст.

Проблема лексичних синонімів давно привернула увагу науковців. Її активно досліджували українські (В. А. Басок [13], А. Т. Бевзенко [18], В. С. Ващенко [32; 33], Г. В. Горох [57], П. М. Деркач [КССУМ], В. О. Діц [68], В. В. Левицький [110], Л. А. Лисиченко [117], О. І. Нечитайло [129], І. Й. Ощипко [142], Л. С. Паламарчук [143], Н. Ф. Пашковська [146], Л. М. Полюга [148], Л. Г. Скрипник [186], О. О. Тараненко [201], Л. В. Терещенко [206], М. М. Фащенко [213] та ін.) і зарубіжні (Ю. Д. Апресян [5], А. О. Брагіна [25], А. П. Євгенєва [76], Л. О. Новиков [135], В. Д. Черняк [221], М. М. Шанський [225], Д. М. Шмельов [227], V. H. Collins [235], R. J. Filipec [237], S. Ginzburg [238], J. Linde-Usiekniewicz [239], G. E. Noyes [241], S. Ullmann [245], E. Wierzbicka [246] та ін.) лінгвісти. Утім, лексична синонімія залишається предметом наукових дискусій, оскільки досі немає єдиного погляду на природу явища близькозначності, не вироблені однозначні критерії для встановлення синонімічних відношень між лінгвальними одиницями в мовному узусі та в художньому дискурсі.

Сучасна українська жіноча проза, що є помітним явищем в українській літературі, презентована творами таких письменниць, як Емма Андіївська, Софія

Андрухович, Ніна Бічуя, Марина Гримич, Люко Дашвар, Оксана Забужко, Катерина Калитко, Ірена Карпа, Євгенія Кононенко, Марія Матіос, Галина Пагутяк, Світлана Пиркало, Ірен Роздобудько та ін. Жіночу прозу вивчають літературознавці, критики, лінгвісти, зокрема В. П. Агеєва [2], Т. І. Должикова [70], Н. В. Зборовська [80], Ю. Р. Кушнерюк [106], Г. М. Рижкова [158], Л. Т. Сікора [185], Л. О. Ставицька [192], Г. А. Улюра [210], С. О. Філоненко [216], Р. І. Харчук [222], інші дослідники, які вже досить чітко окреслили жіночу манеру письма й уписали цілісний лінгвоестетичний і соціокультурний феномен до українського літературно-мистецького простору.

Виразально-зображальні засоби ідіостилів сучасних українських письменниць – це не лише особливість окремої авторської мовотворчості, а й риса мовної майстерності цілого колективу мисткинь. На теренах лінгвоукраїністики художні твори сучасних українських письменниць донедавна вивчали науковці, у працях яких переважно з'ясовано особливості функціонування різних мовних одиниць у тих чи тих прозових творах окремих авторок (Г. М. Гайдученко [43], В. Т. Гасанова [112], Т. І. Должикова [70], Т. О. Євтушина [72], Н. Є. Левицька [112], Г. Б. Мінчак [124], Т. А. Мислива [125] та ін.). Поки що не стали предметом системних лінгвістичних досліджень і синоніми, що по-особливому маркують тексти українських письменниць, у межах яких вони семантично, прагматично та функціонально значущі.

Сучасна синонімологія розвивається в тісному зв'язку з новітніми напрямками мовознавства, послуговується термінами семантики, прагматики та стилістики, що дає змогу синтезувати багатогранну мовотворчість сучасних українських письменниць, спираючись не лише на внутрішньомовні, а й на екстралінгвальні чинники. Саме тому лексичні синоніми, що маркують ідіолекти українських авторок, варто вивчати в тісному взаємозв'язку мовознавчих галузей лексико-, тексто-, дискурсо- та антропоцентричного спрямування, залучаючи до аналізу семантичний, прагматичний і стилістичний аспекти. Останнім часом певний теоретико-практичний досвід щодо опрацювання семантичних і стилістичних особливостей лексичної синоніміки на матеріалі

художніх творів зафіксовано в наукових розвідках В. А. Басок [13], Г. В. Горох [57], Н. С. Голикової [52], В. О. Діц [68], А. М. Судді [196] та ін. Проте всебічного розроблення і виявлення семантико-структурних, прагматичних, стилістичних особливостей синонімів, що функціонують у художніх текстах сучасних українських письменниць, у мовознавчих працях поки що немає.

Наукового обґрунтування потребують численні словозближення – *узуальні й контекстуальні синоніми (лексеми, прагмеми, конотативи тощо)*, що виявляють високий ступінь семантичного, прагматичного й стилістичного потенціалу в сучасній українській жіночій прозі.

Актуальність пропонованої праці зумовлена об'єктивною потребою комплексно описати лексичні синоніми, що фігурують у художніх текстах сучасних українських письменниць і постають помітним стилістичним засобом репрезентації жіночої манери письма, з'ясувати їхні функціонально-семантичні та прагматичні особливості.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах наукової теми кафедри української мови Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара «Лексичні і граматичні категорії української мови: структура, семантика, динаміка» (державний реєстраційний номер 0119U100046).

Тему дисертації затверджено (протокол № 9 від 10 березня 2011 року) на засіданні вченої ради Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара й уточнено (протокол № 12 від 19 червня 2020 року) на засіданні вченої ради факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара та узгоджено в Науковій раді «Українська мова» Інституту української мови НАН України (протокол № 63 від 13 грудня 2012 року).

Метою в дисертаційній роботі є функціонально-семантичний аналіз лексичної синоніміки в мовотворчості сучасних українських письменниць.

Поставлена мета зумовила потребу виконати такі **завдання**:

- 1) синтезувати лінгвістичні дослідження лексичної синонімії у вітчизняному й зарубіжному мовознавстві;
- 2) обґрунтувати основні категорійні ознаки художнього тексту / художнього дискурсу;
- 3) визначити критерії встановлення синонімічних відношень між лінгвальними одиницями в художньому дискурсі;
- 4) описати семантичну структуру лексичних значень синонімів, що маркують художній дискурс сучасних українських письменниць;
- 5) дослідити функції синонімів у художньому дискурсі;
- 6) проаналізувати синоніми, що постають засобом творення стилістичних фігур і художніх тропів у тексті;
- 7) виявити лінгвопрагматичний потенціал синонімів в індивідуально-авторському художньому дискурсі.

Об'єкт дослідження – лексичні синоніми в мові сучасної української жіночої прози.

Предмет аналізу – функціонально-семантичні особливості лексичних синонімів у мовотворчості сучасних українських письменниць.

Теоретичне підґрунтя для синтезованого вивчення лексичних синонімів в аналізованому дискурсі сформували праці українських і зарубіжних мовознавців із загального мовознавства (Л. А. Булаховський [27], М. П. Кочерган [98], С. В. Семчинський [184]), *лексикології* (А. Т. Бевзенко [18], В. С. Ващенко [32], В. В. Левицький [110], Л. А. Лисиченко [116], І. Й. Ощипко [142], В. М. Русанівський [161], О. О. Тараненко [201], М. М. Фащенко [213]), *лексикографії* (П. М. Деркач [КССУМ], О. І. Нечитайло [129], М. П. Коломієць [СФС]), *семасіології* (Ю. Д. Апресян [4], В. В. Левицький [111], А. В. Лемов [114], Н. Ф. Пашковська [147]), *семантики* (Г. В. Горох [57], С. В. Кисельова [87], М. В. Нікітін [132; 134], Л. М. Полюга [148], Л. В. Терещенко [206], В. М. Хантакова [218], В. Д. Черняк [221]), *лінгвопрагматики* (В. О. Басок [13], А. Ю. Машковцева [122], А. М. Суддя [196]), *лінгвостилістики* (С. Я. Єрмоленко [73; 74], В. А. Василенко [31],

Н. С. Голікова [53], Г. І. Гримашевич [60], Т. І. Гульченко [64], О. І. Степанова [193], А. Г. Ярова [234]).

Методи дослідження. У дисертаційній праці використано загальнонаукові методи спостереження, аналізу й синтезу; лінгвістичні методи, серед яких традиційний *описовий метод* – для витлумачення сутності явища лексичної синонімії, дискурсивного статусу тексту сучасної української жіночої прози; *метод компонентного аналізу*, застосований для ідентифікації лексичних значень синонімів, що в лінійних контекстах зазнали трансформації внутрішньої форми або розширили свою семантичну структуру; *дистрибутивний метод*, доцільний для характеристики сполучуваності контекстуальних синонімів; *метод контекстуального аналізу*, що дав змогу прокоментувати виражальні можливості синонімів; *метод лінгвостилістичного аналізу*, що сприяв з'ясуванню стилістичних функцій лексичних синонімів, виявленню їхньої специфіки в лінійному та вертикальному контекстах прозових творів; *дискурс-аналіз* – для виявлення функціонального й прагматичного потенціалу синонімів.

Джерельною базою дисертаційної праці слугували 22 прозові твори – казки «Казка про бика й метелика», «Казка про гадюку й орла, або невдячного приятеля», «Казка про гуску, яку змушували нести прості яйця замість золотих», «Казка про кулі зла», «Казка про пихатість», «Казка про упиреня, що живилося людською волею», «Казка про чоловіка, який мав сумніви» Емми Андієвської; роман «Фелікс Австрія» Софії Андрухович; єретичний роман «Second life (Друге життя)» Марини Гримич; психологічна повість «Шпага Славка Беркути» Ніни Бічуї; романи «Мати все» та «На запах м'яса» Люко Дашвар; роман «Музей покинутих секретів» Оксани Забужко; збірка «Земля загублених, або Маленькі страшні казки» Катерини Калитко; роман «Піща «Гімалаї» Ірени Карпи; психологічний роман-детектив «Зрада (Zrada, made in Ukraine)» і новели збірки «Книгарня «Шок» Євгенії Кононенко; роман «Чотири пори життя» Марії Матіос; химерні романи «Слуга з Добромиля» й «Урізка готика» Галини Пагутяк; збірка есеїв «Кухня Егоїста» Світлани Пиркало; роман-повернення «Якби» Ірен Роздобудько.

Усі ці різножанрові й різнопланові твори в роботі визначено як сучасну українську жіночу прозу, оскільки вони презентують схожу жіночу манеру письма, колективний світогляд авторок однієї епохи, крім того, їх об'єднують такі архітеми, як: 'епоха сьогодення', 'етнокультурна належність', 'гендер'.

Наукова новизна дисертаційної праці полягає в тому, що в ній уперше в лінгвоукраїністиці комплексно досліджено лексичну синоніміку в сучасній українській жіночій прозі, унаслідок чого з'ясовано семантичні, лінгвостилістичні й лінгвопрагматичні особливості узуальних, контекстуальних та okazіональних синонімів. Уперше обґрунтовано поняття таких синонімів, що, функціонуючи як індивідуально-авторські словозближення, у художньому дискурсі сучасних українських письменниць виконують роль *лексем*, *прагмем* і *конотатем*.

Теоретичне значення дисертації полягає в тому, що її узагальнення та висновки поглиблюють теорію синонімології, семантики, лінгвостилістики, оскільки дають змогу розширити коло питань, пов'язаних з усебічним дослідженням художнього стилю української літературної мови.

Практичну цінність виконаної роботи визначає те, що обґрунтовані в ній засади слугуватимуть для створення нових праць із синонімології, семантики, стилістики української мови, під час розроблення спеціальних курсів з аналізу художнього тексту.

Особистий внесок дисертанта. Самостійно зібрано, систематизовано й проаналізовано фактичний матеріал, сформульовано наукові положення та висновки. Усі праці одноосібні.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та практичні результати дослідження обговорено на засіданнях кафедри української мови Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, а також викладено в доповідях, виголошених на 8 Міжнародних наукових і науково-практичних конференціях: «Нова лінгвістична парадигма: теоретичні і прикладні аспекти» (Одеса, 2012), «Мова і культура» (Київ, 2013), «Культура мови в українському суспільстві» (Дніпропетровськ, 2014, 2015, 2016,

2020), «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (Харків, 2019), «Сучасні соціально-економічні системи та проблеми освітології» (Дніпропетровськ, 2015).

Публікації. Результати дослідження викладено в 19 одноосібних друкованих працях, з-поміж яких 9 статей у фахових наукових виданнях України, 2 – у збірниках, що належать до наукометричних баз, 2 публікації в закордонних виданнях, 6 – у збірниках наукових праць та матеріалах конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів з висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаної літератури (246 позицій), списків лексикографічних (29 позицій) і використаних джерел (22 позиції) та їхніх умовних скорочень, додатків (Додаток 1. Список публікацій та апробацій здобувача).

Загальний обсяг дисертації – 207 сторінок, обсяг основного тексту – 176 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЙНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЯВИЩА СИНОНІМІЇ

1.1. Історія дослідження явища синонімії

Синонімія – особливе лінгвальне явище, що постійно перебуває в полі зору лінгвістів. Загальноприйнятий підхід до вивчення синонімії на різних мовних рівнях свідчить про її універсальність, а безупинний інтерес до всеосяжного мовного явища вказує не лише на його унікальність і об’єктивність існування, а й на повсякчасні протиріччя в баченні й розумінні сутності такої лінгвістичної дивовижі.

Синонімія є якраз тим неймовірним і незбагненим мовним фактом, що, з одного боку, ґрунтується на усвідомленні схожості предметів, явищ, понять навколишньої дійсності, а з іншого – на відшукуванні відмінних мовних знаків для номінації таких реалій. Саме тому в теорії мовознавчої науки досі немає одностайного погляду на природу й мотиви появи синонімії, не викрастилізувалося єдиної мірки для встановлення синонімічних відношень між лінгвальними одиницями, не сформувалося згуртованого погляду на значення і роль комунікантів як генераторів нових, почасти ситуативних, лексико-синонімічних одиниць. Лише прискіпливе студювання історії дослідження синонімії дасть змогу осмислити й описати сутність такого феномену, оскільки «синонімія становить філософський бік мови, без якого ні духу її (авт. мови) осягнути, ні ґрунтового вивчення досягти неможливо» [ССПЯ, 1985, с. 4]. На думку М. В. Нікітіна, «проблема синонімії – одне з вічних питань лінгвістичної семантики, що досі не отримало загальноприйнятого вирішення, незважаючи на повсякчасні зусилля як у теоретичному плані, так і в практичному укладанні словників синонімів» [134, с. 393].

Уперше термін *синонімія* (грец. *synonemía*) з’явився в античності за часів М. Квінтіліана, що в перекладі з грецької мови означав «однойменність», тобто спроможність різних слів позначати ті самі реалії навколишнього світу.

Давньогрецькі граматисти зауважували, що саме в синонімах виражене багатство мови. Римські дослідники усвідомлювали схожість і відмінність між словами. М. Квінтіліан наголошував, що «синоніми повинні бути заздалегідь відомі людині, щоб, коли вони їй знадобляться, можна було легко обрати найвлучніший з них» [244, с. 71].

Європейські мислителі звернули увагу на близькозначність слів у XVI ст.: слова, подібні одне до одного, уважали рівнозначними й взаємозамінними, називаючи їх *word identity* (тотожними словами). Як зазначає Г. Є. Нойес, в англіцистиці «розвиток науки про синоніми починається безпосередньо під впливом французької лінгвістичної науки з появою розвідки Дж. Траслера «Відмінність між словами, які вважають синонімами в англійській мові», яка є майже дослівним перекладом праці відомого французького лінгвіста Р. Жирара «Правильність французької мови, або різниця значень слів, що можуть бути синонімами» 1718 року» [241, с. 970]. У німецькій мові термін *синонім* уперше вжито у збірнику Ебергардта «Німецька синонімія або споріднені за значенням слова» 1794 року. На першу згадку про синоніми в українській мові натрапляємо в словниках Лаврентія Зизанія «Лексис. Синонима славеноросская» (1596) [ЛЛЗ] і Памви Беринди «Лексикон славяноросский и имен толкование» (1627) [ЛСПБ]. Закономірно, що відтоді й починається розвиток науки про лексичні синоніми.

Науковці протягом XVII – XIX ст. намагалися дати визначення такому мовному феномену, прагнули віднайти критерії, щоб об'єднати ці одиниці в одну групу. Цей період пов'язують з іменами таких мовознавців, як П. Ф. Калайдович [ОСРС], М. В. Ломоносов [118]. У своїх працях дослідники звертають увагу на те, що слова в мові можуть мати схожі значення, але не однакові, тобто значення одного слова не завжди точно збігається зі значенням іншого, через що синоніми здатні замінювати одне одного не в усіх ситуаціях спілкування.

Розглядаючи стилістичні, експресивні, емоційні різновиди синонімів, П. Ф. Калайдович стверджує, що «слів, тотожних за значенням, бути не може, оскільки якщо прийняти визначення синонімів як слів, що мають одне значення і схожі при найменуванні настільки, що їхні значення завжди однакові; якщо

можна вжити синоніми в будь-якій ситуації; якщо немає жодної потреби у виборі одного зі слів, то однакових слів немає в жодній мові» [ОСРС, 1818, с. 8 – 9]. Для мовознавців першої половини ХІХ ст. визначальним й обов'язковим фактом у дефініції *синонімів* стали відмінності між ними, що пояснювали їх наявність у мові. О. А. Галич зауважує: «Якби існували синоніми з еквівалентним значенням, тоді б мова була складною для сприйняття і пам'яті, оскільки один лише слух відчував різницю в однойменних словах, а розум не міг досягнути ні сили висловлення, ні зв'язку між значеннями, ні різноманітних виявів того самого поняття» [СРССС, с. 9].

Дослідження синонімів у ХVІІІ – ХІХ ст. – це перші спроби впорядкувати близькозначні слова в глосарії. Вивчення й утвердження синонімії відбувається в руслі словникарської науки: від праць М. В. Ломоносова («Краткое руководство к красноречию. Книга первая, в которой содержится риторика, показующая общие правила красноречия, то есть оратории и поэзии, сочиненная в пользу любящих словесные науки» (1739 р.) до появи перших серйозних глосаріїв синонімів (словник П. Ф. Калайдовича (1818 р.)). Такі словники не ускладнені авторськими теоретичними концепціями про сутність синонімії, а є спробою авторів зібрати та класифікувати одиниці мовного явища відповідно до власних поглядів та інтуїції.

Значущою лексикографічною працею початку ХХ ст. можна вважати «Словарь русских синонимовъ и сходныхъ по смыслу выражений» (1900 р.) Н. Абрамова [СРСССВ, 1999], що викликав критику й несхвалення, оскільки, як зауважив Ю. Д. Апресян, «його не зрозуміли й не оцінили сучасники» [5, с. 61]. Утім, цей Словник цікавий і важливий для сучасного мовознавства, тому що в ньому автор демонструє функціональний підхід до синонімії. Наведені тут синоніми утворюють не ряди, а синонімічні гнізда, що відбивають асоціативне тло епохи створення словника. Автор інтуїтивно оформив у синонімічні гнізда те, що в сучасній лінгвістиці називають *контекстуальними, дискурсивними, авторськими синонімами*. У цій праці *синонімію* розтлумачено як процес, динамічне явище, що відбиває мовомислення людини, а синонімічні зв'язки

проілюстровано у вигляді динамічних, постійно змінюваних рядів, які, перетинаючись між собою, створюють гнізда, а гнізда – системи.

У ХХ ст. з'явилося багато праць, присвячених теорії лексичної синонімії. Науковці продовжують розвивати ідею відмінності й одночасної тотожності в основі синонімізації слів. Саме в цей час зростає інтерес до вивчення синонімів. З'являється самостійна наукова дисципліна в лінгвістиці – *синоніміка*. Дослідники намагаються визначити місце синонімії в системі мови (П. С. Александров [3], Ю. Д. Апресян [5], С. Г. Бережан [22], В. С. Ващенко [32], В. О. Гречко [58], В. О. Звягінцев [81], О. І. Нечитайло [129], О. О. Реформатський [157], Д. М. Шмельов [227]), прагнуть віднайти критерії розмежування синонімів (Ш. Баллі [11], В. Г. Варіна [29], В. Г. Вілюман [35], Г. О. Винокур [37], В. Г. Гак [44], О. О. Тараненко [201], М. М. Шанський [225]) класифікувати синоніми (Р. О. Будагов [26], Л. А. Булаховський [27], В. В. Виноградов [36], В. О. Гречко [58], А. П. Євгенєва [76], В. В. Левицький [109], Л. А. Лисиченко [117] та описати функціональне призначення лексико-синонімічних одиниць (Є. М. Галкіна-Федорук [45], М. Ф. Палевська [144]), М. М. Фащенко [213; 214], а також намагаються проаналізувати синоніми в дії, тобто як складники вербального спілкування (А. О. Брагіна [25], В. Г. Гак [44], В. В. Левицький [109]).

Протягом ХХ ст. лінгвісти роблять спроби утвердити таку категорію як особливу мовну універсалію, досліджуючи її на всіх лінгвальних рівнях. Активно розглядають звукові (Р. І. Аванесов [1]), граматичні (Ш. Баллі [11], А. П. Євгенєва [76], О. Д. Пономарів [151], В. М. Русанівський [162]), фразеологічні (Н. Д. Бабич [10], В. В. Виноградов [36], Л. Г. Скрипник [186]), синтаксичні синоніми (О. І. Васецька [30], І. Р. Вихованець [39], Н. О. Гетманчук [47], Г. О. Золотова [82]).

Лексичну синонімію аналізують на матеріалі різних мов. Значний внесок у розроблення питань, пов'язаних з критеріями визначення та класифікації синонімічних лексем, зробили такі російські мовознавці, як Ю. Д. Апресян [5], А. П. Євгенєва [76], С. Г. Бережан [22], А. О. Брагіна [25], Л. О. Новиков [135],

М. Ф. Палевська [144], М. М. Шанський [225], Д. М. Шмельов [227] та ін. Проблемі синонімії свої розвідки присвячують закордонні науковці V. H. Collins [235], R. J. Filipes [237], S. Ginzburg [238], J. Linde-Usiekiewicz [239], G. E. Noyes [241], S. Ullmann [245], E. Wierzbicka [246] та ін.

Українські лінгвісти вивчають лексичну синонімію з погляду загального мовознавства (Л. А. Булаховський [27], М. П. Кочерган [98], С. В. Семчинський [184]), лексикології (А. Т. Бевзенко [18], В. С. Ващенко [33], В. В. Левицький [110], Л. А. Лисиченко [117], І. Й. Ощипко [142], В. М. Русанівський [161], О. О. Тараненко [202], М. М. Фащенко [214]), лексикографії (П. М. Деркач [КССУМ], О. І. Нечитайло [129], М. П. Коломієць [СФС], Є. С. Регушевський [СФС]), М. Т. Рильський [159] і стилістики (А. Т. Бевзенко [17], Г. М. Колесник [92], С. П. Левченко [113], Н. О. Непийвода [128], І. С. Олійник [139], Л. С. Паламарчук [143], О. Д. Пономарів [151]).

Традиційним для науковців стає вивчення лексичних синонімів з урахуванням граматичного класу, до якого належать слова, близькі за значенням. Іменникову синоніміку досліджують Д. Г. Гринчишин [61], В. А. Басок [13], І. Й. Ощипко [142], Т. В. Полякова [150], В. С. Щербатюк [150], І. В. Яблонська-Юсик [233], дієслівну – А. Т. Бевзенко [16], Т. І. Гульченко [64], І. С. Олійник [139], І. Й. Ощипко [140], Н. Ф. Пашковська [146], М. М. Фащенко [214], А. Г. Ярова [234], прикметникову – Г. М. Колесник [91], І. Й. Ощипко [142], О. І. Степанова [193], Т. Є. Токарева [208], прислівникову – Г. І. Гримашевич [60], З. Т. Короткевич [96], І. Й. Ощипко [142], Л. С. Паламарчук [143], В. А. Свінцицька [60] та ін.

У термінах стилістики проблема лексичної синонімії докладно опрацьована такими лінгвістами, як В. С. Ващенко [33], А. П. Коваль [88], О. Д. Пономарів [151], М. М. Фащенко [213] та ін. На думку представників цієї галузі, синоніми виникають як наслідок добору досконалих форм вираження думок. В. С. Ващенко зауважує, що «синоніми задовольняють прагнення людини до влучності й краси мови. Саме в синонімах приховані найбільш «інтимні» особливості лексичної системи, її комунікативні та виразові можливості. З цих

одиниць можна добирати найбільш вдалі, влучні або яскраві для конкретного мовного акту слова залежно від обставин, що супроводжують спілкування або вираження думок і почуттів людини» [33, с. 38].

Лексикографічний аспект явища близькозначності ґрунтовно опрацьований у наукових розвідках В. С. Ващенко «Словник синонімів української мови та деякі питання теорії синонімії» [32], С. П. Левченка «До питання про принципи укладання словника синонімів української мови» [113] та О. О. Тараненка «Деякі аспекти теорії синонімії в плані створення синонімічного словника» [201]. Автори звертаються до опису критеріїв виділення синонімів і, відповідно, принципів укладання синонімічних рядів і гнізд для подальшого створення словника.

Загалом до цінних словників лексичних синонімів ХХ – ХХІ ст. зараховують «Матеріали до словника синонімів, що друкувалися в журналах «Вітчизна». 1959. № 2; 1962, № 7 і «Україна», 1969, № 2 – 1971, № 41» А. Є. Багмета [Багмет, 1982], «Короткий словник синонімів української мови» П. М. Деркача [КССУМ, 1960], «Словник синонімів української мови» Л. М. Полюги [ССУМ, 2001], що вийшов друком 1960 року й донині кілька разів перевидавався і доповнювався, «Синонімічний словник-мінімум української мови» В. С. Ващенко [ССМУМ, 1972], «Словник фразеологічних синонімів» М. П. Коломійця і Є. С. Регушевського [СФС, 1988], «Практичний словник синонімів української мови» С. Й. Караванського [ПССУМ, 2014], що був опублікований 1993 року й згодом доповнений, «Словник українських синонімів» О. С. Вусика [СУС, 2000], «Універсальний словник української лексики. Синоніми, антоніми, омоніми» Л. І. Нечволод, В. І. Бездітко, В. В. Парашич [УСУЛ, 2009], «Словник синонімів» М. С. Романець [СС, 2010], «Словник синонімів та антонімів» Н. Г. Немировської [ССА, 2012], «Словник синонімів, антонімів, омонімів» І. О. Купіної [ССАО, 2016].

Спроби систематизувати близькі за значенням слова в глосарії спровокували різні, подекуди суперечливі, погляди на лексико-синонімічну парадигму, тобто синонімічний ряд «як мікросистему в синонімічній системі та

загальній системі мови» [147, с. 159], а також спосіб упорядкування синонімів. Проблемі побудови, та й загалом існування синонімічного ряду, у мовознавстві присвячують свої розвідки Ю. Д. Апресян [5], Н. Д. Арутюнова [7], О. Є. Басалкевич [12], Г. В. Буткова [28], Н. В. Єфремова [75], Л. А. Лисиченко [117], М. Ф. Палевська [144], Н. Ф. Пашковська [147], Д. М. Шмельов [227] та ін. Лінгвісти по-різному визначають лексико-синонімічну парадигму. Протиріччя виникають через розбіжності в поглядах на природу й критерії добору синонімів. Н. Ф. Пашковська переконує, що «дослідження лексичної синонімії має починатися з їх класифікації в межах синонімічного ряду. Найчастіше цю класифікацію пов'язують з розумінням природи синонімічних відношень, самої суті синонімів, їхньої функції в мовленні, загальних ознак, що покладено в основу поділу» [227, с. 159]. Отже, лінгвісти осмислюють, чи варто зараховувати до синонімічного ряду слова, що зближуються значеннями лише за певних умов, чи впорядковувати ті одиниці, зближені значення яких закріплені мовним узусом. У Короткому словнику синонімів української мови П. М. Деркача з'являється синонімічний ряд: *відбиватися, віддаватися; (про світло) відсвічуватися; (на блискучій поверхні – ще) віддзеркалюватися; (рідше) відкидатися; (тільки про голосний звук) розлягатися; луною відлунювати; (далеко розкотом) розкочуватися* [КССУМ, с. 38 – 39]. Наведені міркування започатковують текстоцентричний підхід до вивчення лексичної синонімії. Матеріалом для дослідження мовознавці обирають результат «застиглої» мовної діяльності – художній текст, у якому лексична синоніміка семантично й функціонально значуща, становить сукупність виражально-зображальних засобів мовотворчості письменників / письменниць.

Вивчення лексико-синонімічного рівня мови художніх творів українських письменників / письменниць починається ще на початку ХХ ст. З'являються дослідження В. С. Ільїна, виконані на матеріалі лексичної синоніміки Т. Г. Шевченка [84], І. Й. Ощипко – про лексико-синонімічний рівень художніх творів І. Я. Франка [140; 141; 142], І. С. Олійника – про синонімічні одиниці лексики в поезіях Лесі Українки [139], Л. С. Паламарчука на матеріалі лексичної

синоніміки художніх творів М. М. Коцюбинського [143], Г. М. Колесника – про лексичну синоніміку поетичної мови М. Т. Рильського [91; 92], А. Т. Бевзенко – про синонімічне багатство мови Михайла Стельмаха [16], М. М. Фащенко – про синоніміку у творах Олександра Довженка [214], Л. М. Полюги – про лексичні синоніми в поетичних творах Івана Франка [149], А. Л. Порожнюк – про одиниці лексико-синонімічного рівня художніх творів Олеся Гончара [152], Г. В. Горох – про лексичну синоніміку художніх творів Уласа Самчука [57].

На думку І. С. Гнатюк, «такі праці свідчать про належний рівень аналізу теоретичних питань синонімії в українській лінгвістиці, зокрема осмислення самої сутності синоніма, синоніміки, теорії синонімічного ряду, градації і стилістичного розмежування лексичних синонімів, контекстуальності та безконтекстуальності синонімії» [50, с. 135]. Дослідження мали й практичну цінність, оскільки слугували наочною підвалиною для створення узагальнювальних праць, зокрема академічного Словника синонімів української мови (1990 – 2000 рр.) [ССУМ]. Ця праця стала серйозним досягненням у словникарстві, що не лише демонструє численну парадигму синонімів (9200 відповідних рядів), а й водночас є символічною межею між традиційною і альтернативною теоріями синонімії.

Глибшому дослідженню лексичної синонімії сприяло поширення концепції мови Ф. де Сосюра [191] й розвиток ідей структурної лінгвістики у ХХ ст. Утвердивши вчення про мову як про комунікативну семіотичну систему, що має свою структуру, нова лінгвістична галузь розробила власний метод компонентного аналізу, який став надзвичайно продуктивним і невід’ємним під час розгляду лексичних синонімів, дав змогу успішно визначати й коментувати схожість / відмінність у значеннєвій структурі слів.

У процесі становлення системного підходу до лексики (60 – 70-ті роки ХХ ст.) проблема лексичної синонімії набула особливої значущості, оскільки семантична близькість разом із семантичною протилежністю були виділені як системотворчий чинник. На системності синонімічної лексики першими зауважили Ю. Д. Апресян [5], Л. А. Лисиченко [116]. Синонімічні парадигми

стали ідеальним об'єктом, на якому відпрацьовували й продовжують відпрацьовувати системний підхід до вивчення лексичних об'єднань. Із проблемою синонімії так чи інакше переплетені всі дослідження, у яких вивчають лексику як систему (див. Фундаментальні дослідження В. І. Кодухова [90], М. П. Кочергана [98], В. В. Левицького [111], А. Ю. Машковцевої [122], Н. Ф. Пашковської [147], Й. А. Стерніна [194] та ін.), оскільки синонімічні відношення перетинаються з іншими видами відношень лексичних одиниць.

Важливу роль для становлення теорії синонімії відіграла лінгвістична семіотика – наука про знакові системи, що давно виробила успішні критерії для дослідження лексичних синонімів. До її галузей – *семантики, прагматики й синтактики* – донині звертаються всі науковці, які вивчають будь-яке лексико-семантичне явище в мові та в мовній діяльності. Явище синонімії в семіотиці інтерпретують доволі широко: *синоніми* – два рівнозначних, але не тотожних слова. На думку В. А. Белошапкової, під рівнозначністю розуміють будь-що «співвіднесене з тим самим денотатом або поняттям, тобто з тією частиною, що містить пояснювальну інформацію» [189, с. 246]. Тому докладніший аналіз синонімії наприкінці ХХ ст. проводять зазвичай у термінах окремих галузей лінгвістичної семіотики, переважно в межах семантики. Якраз семантика утвердила серйозну протекцію для нинішніх лінгвістичних досліджень явища близькозначності слів.

Наприкінці ХХ ст. кількість праць, присвячених синоніміці, зменшується, а лінгвістичний інтерес згасає, оскільки постає враження, що в цій галузі все вивчено. ХХІ ст. позначилося відродженням інтересу до синонімії. Новизна сучасних підходів до вивчення явища полягає в синтезувальному, комплексному аналізові синонімії, в об'єднанні досягнень традиційної лексикоцентричної синоніміки та модерних антропоцентричних лінгвістичних знань. Сучасне мовознавство, орієнтуючись на антропоцентризм як пріоритетний напрям вивчення лінгвальних одиниць, розширює аспектологію синонімів. Нова антропоцентрична лінгвістична наука вже визначила нові ракурси вивчення

синонімів: наразі синоніми розглядають як слова, що зближуються значеннями у внутрішньому лексиконі носія мови [78], як активно уживаний засіб вербалізації концептів [219], як інструмент комунікації і мовної рефлексії [196].

У сучасному мовознавстві лексичну синонімію досліджують з погляду *ономасіології* (В. О. Діц [68], Н. В. Єфремова [75]), *семасіології* (Ю. Д. Апресян [4], В. В. Левицький [111], А. В. Лемов [114], Н. В. Пашковська [147]), *функціональної семантики* (Г. В. Горох [57], С. В. Кисельова [87], М. В. Нікітін [134], Л. М. Полюга [148], Л. А. Семак [168; 173; 174], Л. В. Терещенко [206], В. М. Хантакова [218], В. Д. Черняк [221]), *лінгвопрагматики* (В. О. Басок [13], А. Ю. Машковцева [122], А. М. Суддя [196]), *соціолінгвістики* (О. А. Гапченко [46], Т. О. Неверова [127]), *когнітивної лінгвістики* (В. І. Заботкіна [77], М. В. Нікітін [133], О. Є. Хоменко [224], М. О. Хрустальова [219], А. А. Шумилова [229]), *психолінгвістики* (В. І. Гришкова [63], О. О. Залевська [78], С. В. Лебедева [108], Р. М. Фрумкіна [217]), *лінгвостилістики* (В. А. Василенко [31], Н. С. Голікова [54], Г. І. Гримашевич [60], Т. І. Гульченко [64], О. І. Степанова [193], А. Г. Ярова [234]) та ін. Проблеми лексичної синонімії аналізували в руслі сучасних лінгвістичних знань на матеріалі німецької (В. А. Басок [13], Л. В. Олійник [138]), англійської (О. В. Радзівська [154]), французької (Я. Є. Думашівський [71], І. В. Яблонська-Юсик [233]) і російської (С. В. Лебедева [108], А. А. Шумилова [229]) тощо мов.

Синонімію в *ономасіологічному аспекті* тлумачать з погляду спільності номінації. Синоніми визначають як слова, що мають спільний денотативний зміст. Їх ономасіологічна інтерпретація полягає, на думку Н. В. Єфремової, в «установленні того, що заховано за відтінками значення лексичних одиниць – членів синонімічного ряду» [75, с. 112]. Існує думка, що ономасіологічний етап є передумовою наступного, семасіологічного, етапу аналізу [187].

Синонімія у *семасіологічному аспекті*, як зауважує Л. О. Новиков, полягає в дослідженні «інтралінгвістичної семантичної значущості слів, тобто близькості значень одиниць одного мовного рівня» [135, с. 41]. Це явище виникає через частковий збіг окремих елементів смислової структури мовного знака, які

семасіологи називають лексико-семантичними варіантами, елементарними значеннями.

З погляду *когнітивного мовознавства* й *психолінгвістики* науковці намагаються змінити традиційне семантичне бачення природи синонімії, утвердити антропоцентричні передумови виникнення синонімів.

У *когнітивному аспекті* синонімію визначають як особливе лінгвальне явище, яке відтворює розчленування мовної картини світу. С. В. Лебедева пов'язує *синонімію* із феноменом диференційованої номінації, а *синонімічний ряд* розглядає як засіб мовної об'єктивації концепту, що відбиває різноманітні його сторони. На думку мовознавиці, «близькість значень слів може зумовлюватися як мовними, так і позамовними чинниками» [108, с. 8], тому вона пропонує розглядати процес зближення значень слів як *проксимацію* й уводить термін *проксоніми* (від англ. *approximate* – «приблизний, майже однаковий»). Такий термін позначає спеціалізовані знаки, тобто загальноприйняті *синоніми*, *квзисиноніми*, *парасеманти*, а також неспеціалізовані знаки, що первинно не зорієнтовані на вираження близькості значень, але які набувають такої властивості через функціонування за певних умов.

Психолінгвістика висуває власну теорію синонімії. *Психолінгвістичний аспект* близьких за значенням слів уперше був застосований у дослідженні О. О. Залевської [79]. Науковиця зазначає, що «з погляду психолінгвістики слово завжди пов'язують з певним фрагментом образу світу, за словом ховаються образи речей у нашій свідомості. Денотати слів – це елементи не світу об'єктивної реальності, а світу наших внутрішніх, суб'єктивних уявлень про неї під контролем усталених у соціумі норм і оцінок» [79, с. 21]. Близькість значень слів розглядають у межах психолінгвістичного підходу як синонімію смислів і позначають такі лексичні одиниці терміном *симіляри*. *Симіляри* виникають у мовній організації індивіда, де зв'язки зближення значень можуть установлюватися між будь-якими одиницями, порівняння яких актуальне в будь-якій ситуації «для мене, тут і зараз».

Загалом праці науковців засвідчують суперечливі погляди на лінгвістичну природу синонімів. Одні мовознавці не визнають синонімію як семантичну категорію (Л. Блумфілд [23]), інші проголошують її лінгвістичною універсалією (Л. О. Новиков [135]). Помічено надто вузьке розуміння синонімічних відношень у мові (Дж. Лайонз [107]) та досить широкий погляд на потрактування цього явища (Ю. Д. Апресян [5]).

Традиційне вивчення системних зв'язків між лексичними одиницями, на думку Н. С. Голікової, «зазнає теоретико-концептуальної переорієнтації в напрямкові наукового розроблення питання «олюднення» мови» [55, с. 30]. Науковиця зауважує: «Поступ вітчизняної та світової лінгвістики на початку ХХІ ст. потребує виявлення та докладнішого опису максимально найширшої аспектології синонімічних відношень, реалізованих відповідними одиницями не лише в мові (статика), а й під час спілкування її носіїв (динаміка), адже саме в процесі комунікації помітними стають постаті мовців, які творять і сприймають інформацію про реалії дійсності» [54, с. 178].

Дослідження лексичної синонімії наразі потребує розмежування таких понять, як «слово в системі мови», «слово в контексті мовної діяльності» і «слово як здобуток людини». Одним з основних питань лінгвоукраїністики стає всебічне дослідження лексичних синонімів із залученням поняття *тексту* та *дискурсу*. Попри те, що мовознавці розроблюють низку методик дискурсивного аналізу лексичних одиниць, єдиного підходу до їх вивчення в межах теорії дискурсу поки що немає. Приймаємо висновки дослідників (В. О. Белова [19; 20], О. А. Гапченко [46], Н. С. Голікової [51; 52], В. Д. Черняк [221]), у працях яких наголошено, що нині розгляд лексичних одиниць, зокрема синонімів, можна здійснювати лише у вияві мовної діяльності й проводити як синтезований дискурсивний аналіз, що враховує їхні (синонімів) функціонально-семантичний і стилістичний аспекти, елементи комунікативно-когнітивного підходу до мови. На думку М. В. Нікітіна, «синонімія в дискурсі постає як процес переключення семантичного плану когнітивного змісту знака в план прагматичного значення» [134, с. 452]. Науковиця В. Д. Черняк щодо цього зауважує: «Синонімія, яку

спостерігають під час семантичного переключення із когнітивного плану в прагматичний, належить, насамперед, до синонімії стилістичної» [221, с. 6].

Отже, вітчизняна й зарубіжна лінгвістики, протягом кількох століть вивчаючи синонімію на теренах загального мовознавства, лексикології, лексикографії та стилістики, розробили й закріпили термінологічно-поняттєву базу, що сьогодні вможливує проведення якісного всебічного дослідження лексичних синонімів як мовних складників розгалуженої статичної та динамічної системи. Наукові напрацювання дають змогу трактувати *лексичну синонімію* як мовну категорію, що через зближення значень слів відбиває мовно-мисленнєву діяльність людини. Загальний огляд праць, у яких висвітлено проблеми синонімії, переконує в тому, що на сучасному етапі розвитку лінгвоукраїністики дослідження лексичної синоніміки потребує комплексного синтезованого аналізу, що враховує функціонально-семантичний, стилістичний і комунікативний аспекти синонімів. Благодатним матеріалом для всебічного дослідження лексичних синонімів стає художній текст сучасної української жіночої прози.

1.2. Лексична синонімія в художньому тексті / дискурсі

Актуальність дослідження лексичних синонімів, їх функціонування в художньому тексті пов'язані з широким використанням одиниць такого зразка в мовній діяльності письменників / письменниць, а також недостатнім розробленням методик їх дослідження в художньому дискурсі. Аналіз художніх текстів на предмет лексичної синонімії в площині дискурсо- й антропоцентризму може бути проведений з урахуванням семантичного, функціонального та стилістичного аспекту синонімів, комунікативних особливостей тих спілкувальників, які вступають у саму комунікацію. Таку роль відіграють письменники / письменниці, які, моделюючи художньо-естетичну дійсність, метафоризують і трансформують значення слів, уточнюють, розрізняють

і зближують поняття, кодують і запрограмовують мовний акт між автором і читачем.

Художній текст як динамічна форма творчої мовної діяльності автора / авторки (адресанта / адресантки), яку мають сприймати й оцінювати читачі / читачки (адресати / адресатки), опиняється під прискіпливою увагою науковців з другої половини ХХ ст. У мовознавстві знаходимо поодинокі праці, присвячені вивченню лексичної синонімії в розрізі нової кваліфікації художнього тексту. З погляду сучасних лінгвістичних знань лексичні синоніми в художньому тексті досліджують В. А. Василенко [31], Г. В. Горох [57], В. О. Діц [68], К. І. Путятіна [153], Л. А. Семак [177; 178], А. М. Суддя [196], В. Д. Черняк [221], А. Г. Ярова [234] та ін. Письменницькі твори надають широкий простір для функціонування синонімів, розвитку їхніх семантико-стилістичних і комунікативних можливостей, тому, як зауважує А. І. Іванова, «вивчення лексичної синонімії в контекстуальному аспекті дає змогу науковцю отримати доступ до глибинної макроструктури тексту» [83, с. 7].

Загалом мовознавці апробували кілька підходів щодо вивчення лексичних синонімів у художньому тексті: лінгвосемантичний, ономасіологічний, семасіологічний, лінгвопрагматичний і лінгвостилістичний. На думку Н. В. Кондратенко, «уведення художнього тексту до сфери антропоцентричного, комунікативного, прагматичного аналізу надало художньому текстові дискурсивного статусу, що передбачає врахування не лише іманентних текстових параметрів творів письменника, а й прагматичної настанови мовця (автора) та способів її розшифрування читачами» [94, с. 62]. Для здійснення якісного аналізу лексичної синоніміки передусім визначимося з кваліфікацією понять *художній текст* / *художній дискурс*. Для встановлення лексико-синонімічних відношень у художньому дискурсі потрібно узгодити основні його ознаки й категорії.

Розмежування понять *художній текст* / *художній дискурс* досі є дискусійним у сучасному мовознавстві. Подекуди науковці розглядають ці поняття як співвіднесені між собою. Наприклад, на думку І. С. Шевченко,

«дискурс постає як текст у нерозривному зв'язку з контекстом, який визначає все, що є істотним для тексту, у зв'язку із системою ціленастанов автора» [230, с. 147]. Н. Д. Арутюнова зауважує, що «дискурс – це мовлення, «занурене в життя» [6, с. 136 – 137]. Ф. С. Бацевич пов'язує писемну форму дискурсу з поняттям тексту, що постає як «вичерпаний», «зупинений» *дискурс* [14, с. 201].

Слідом за Н. Д. Арутюновою [6], Ф. С. Бацевичем [14], Н. С. Голіковою [55], уважаємо, що текст протиставлено дискурсу як статичне динамічному. *Художній текст* – це зупинене завершене вербальне ціле, а *дискурс* – його рушійна модель безкінечних смислових можливостей. Художній дискурс стає мовно-мисленневою взаємодією автора / авторки та читача / читачки. Такий підхід, як зауважує О. О. Селіванова, репрезентує поширене в мовознавстві розуміння «дискурсу як комунікативної ситуації в сукупності з її складниками» [164, с. 42], де комунікативна ситуація становить тричленний мовний акт: *автор* (продуцент / адресант) – *художній текст* – *читач* (реципієнт / адресат). Художній текст, на думку Н. Д. Арутюнової, сприймають «як повідомлення автора / адресанта / відправника повідомлення, а читача як адресата / реципієнта повідомлення» [7, с. 158]. Постає автор / авторки відбивається у виборі теми, жанру, лінгвоестетичного стилю.

Принагідно пояснюючи істотну відмінність між художнім текстом і художнім дискурсом, Н. С. Голікова зазначає, що, «створюючи текст, письменник прогнозує очікувану реакцію на його зміст з боку читачів, натомість «переведення» художнього тексту в дискурс адресати здійснюють по-своєму, спираючись на власні знання, досвід, відчуття та емоції. Дискурсивну діяльність письменника читач по-своєму сприймає через посередництво художнього тексту, що постає одним із компонентів акту художньої комунікації» [55, с. 39]. Лінгвістичним утіленням художнього дискурсу стає художній текст, що потребує розшифрування. Розуміння *тексту* пов'язане передусім з лінгвістичними категоріями, а *дискурс* – поняття, що співвідносене з категоріями не лише мовознавчими, а й інших гуманітарних наук, тому апелює до людини як до соціокультурної істоти, її знань, мисленневої діяльності. Отже,

художній текст виокремлюють, спираючись на категорії завершеності; лексичної, граматичної, смислової зв'язності; цілісності; смислової та структурної завершеності [121], а дискурс – на такі, як адресатність [55], інтерпретованість [6], експресивність [121], комунікативність [14; 131], інтертекстуальність [51], стилістична диференціація [95]. Художній текст звернений до мови – лінгвальна сфера, а дискурс – до світу – екстралінгвальна сфера. Зрозуміти й розпізнати художній текст неможливо без знання дискурсу.

На думку Н. Д. Арутюнової, будь-який дискурс постає як «зв'язний текст разом з екстралінгвальними – прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими чинниками» [6, с. 136 – 137]. Художній дискурс так само зумовлений позамовними чинниками, певними умовами перебігу комунікації, зокрема жанром, невербальними засобами та ін., тому, як зауважує С. О. Філоненко, він може «об'єднати сукупність текстів, що актуалізовані в мовленнєвому контексті й згруповані навколо спільної теми – *архітеми*» [216, с. 16]. На думку науковиці, «типологію художніх дискурсів наразі будують за різними критеріями: метою і темою висловлення, жанровою реалізацією, прагматичним спрямуванням, особистісними характеристиками адресанта» [216, с. 16]. На основі літературно-родової належності виділяють прозовий (С. О. Філоненко [216]; І. С. Шевченко [230]), поетичний (С. О. Філоненко [216]), драматургійний (В. В. Корольова [95]) дискурси. Поширений тематичний спосіб виділення художніх дискурсів, напр.: *історичний* (архітема – 'історична подія'), *масовий* (архітема – 'загальнодоступність'), *детективний* (архітема – 'заплутана ситуація'), *фольклорний* (архітема – 'фольклор'), *казковий* (архітема – 'казковість') та ін. На думку С. О. Філоненко, можна говорити «про дискурс усієї світової літератури, окремої національної літератури, літературного періоду, напряму, творчості письменника, а також окреслювати дискурс певного літературного поля» [216, с. 16]. Такий погляд дає змогу виділити *художній дискурс* сучасної української жіночої прози, який розбудовано навколо архітем 'епоха сьогодення', 'етнокультурна належність', 'гендер'.

У сучасній українській літературі жіноча проза утверджується на початку ХХІ ст. як новітній цілісний художньо-естетичний феномен. Вона представлена творами таких авторок, як Емма Андіївська, Софія Анрухович, Ніна Бічуя, Марина Гримич, Люко Дашвар, Оксана Забужко, Катерина Калитко, Ірена Карпа, Євгенія Кононенко, Марія Матіос, Галина Пагутяк, Світлана Пиркало, Ірен Роздобудько та ін. Літературознавиця Г. М. Рижкова визначає жіночу прозу як «масив літературного процесу, що має свої базові ознаки: не лише й не стільки авторство прозаїка-жінки, а насамперед особливий «жіночий» погляд на світ, своєрідний інтерес до певних сторін екзистенції, заломлених через соціально-психологічні риси фемінного гендеру» [158, с. 5]. На думку Р. Б. Харчук, «сучасні жіночі прозові твори стають помітними й завдяки виразному жіночому погляду на світ, і тому, що жіноча проза – це інший стиль мислення і письма, інша манера мови, інший тон» [222, с. 15].

Дискурс сучасної української жіночої прози є комплексним різновидом художнього дискурсу, що приписує авторкам норми й моделі мовної практики відповідно до їхньої соціально-культурної й ментальної належності. Художній дискурс завжди реалізують через систему конкретних жанрів. Сучасна українська жіноча проза представлена різножанровими художніми творами, із-поміж яких Г. М. Рижкова з позицій літературознавства виділяє такі, як «соціально-психологічний роман, інтелектуальний роман, виробничий роман, химерний роман з рисами міфологізму й фантастики, роман-хроніку, документальний роман, комічний роман, роман-трагіфарс, посмодерністський детектив, готичний та пригодницький роман, саспенс, трилер, роман-мелодрама й «жіночий роман» (любовна історія, «лав сторі»), «бойовик-екшн», квест, а також низку малих прозових жанрових форм – повість, оповідання, новела, вірш прозою тощо» [158, с. 4].

Проаналізувавши різні дефініції понять, досліджуватимемо сучасну українську жіночу прозу, спираючись на визначення художнього дискурсу, запропоноване Н. С. Голіковою: «Дискурс – це комунікативний акт, що виникає внаслідок взаємодії письменника із читачами, опосередкованої художнім

текстом (текстами), у якому закодовано інтенції адресанта, розшифровані реципієнтами за допомогою авторських мовностилістичних засобів» [55, с. 40]. На думку І. С. Шевченко, художній дискурс є «текстом у його живому семантичному та прагматичному рухах» [230, с. 146]. У художньому творі автор вербалізує власний світогляд, а читач декодує вербалізований світогляд. Розшифровуючи мовні структури, що утворюють текст, отримуємо доступ до семантичних, конотативних, прагматичних і концептуальних сфер дискурсу. І. С. Шевченко зауважує, що «емоційне, прагматичне й концептуальне відображення навколишнього світу вербалізують в дискурсі засобами стилістичного маркування» [230, с. 146], до яких належать і лексичні синоніми.

Синоніми, що маркують художній дискурс сучасної української жіночої прози, стають предметом нашого дослідження, що спирається на наукові гіпотези щодо семантики, прагматики й стилістики синонімії В. А. Басок [13], Г. В. Горох [57], Н. С. Голікової [53], В. Д. Черняк [221]. В. А. Басок зазначає, що «сьогодні необхідним є висвітлення спектру особливостей синонімів, пов'язаних з їхнім уживанням у різних комунікативних ситуаціях» [13, с. 9]. Н. С. Голікова стверджує, що «синоніми формують особливу комунікативну інтенцію висловлень, яка спирається на семантичну структуру цих одиниць загалом і на лексичну природу їхніх складників зокрема» [55, с. 156].

Отже, художній дискурс сучасної української жіночої прози – це втілення вербального повідомлення, що репрезентує колективний світогляд адресантів однієї епохи, етнокультурної ментальності, гендеру, через що об'єднує в мовно-мистецькому змісті художні твори в цілісний феномен – сучасну українську жіночу літературу. Синтез лексико-, тексто-, дискурсо- й антропоцентричного підходів до вивчення синонімії дає змогу виділити в художніх текстах близькі за значенням мовні одиниці, що потребують потрактування в межах низки лінгвістичних дисциплін: функціональної семантики, лінгвопрагматики, лінгвостилістики.

1.3. Критерії виділення лексичних синонімів у художньому дискурсі

Вивчення проблеми синонімії загалом та опис окремих сторін цього унікального явища спровокували появу великої кількості різноаспектних досліджень і підходів до визначення лексичних синонімів, виділення принципів їх класифікації, критеріїв установлення близькозначності слів, що свідчить про об'єктивну складність цього мовного феномена. Однак експериментування з різними підходами й аспектами не дало змоги створити єдину теорію синонімії. Саме складність і багатоаспектність синонімії є причиною розбіжності поглядів науковців на досліджуване явище.

До початку ХХІ ст. дискусія в межах цієї теорії відбувалася з урахуванням трьох підходів: *денотативного*, за яким синоніми – це слова, що виражають однакове явище дійсності, тобто мають спільний денотат, позначуваний предмет (В. Г. Вілюман [35], М. П. Кочерган [98], О. І. Нечитайло [129], О. О. Реформатський [157], М. Ф. Палевська [Палевська, 1967], С. В. Семчинський [184], Ж. П. Соколовська [190]); *сигніфікативного*, за яким синоніми – це слова, близькі за значенням, що відбивають одне поняття (С. Г. Бережан [22], А. О. Брагіна [25], Р. О. Будагов [26], Є. М. Галкіна-Федорук [45], Б. В. Горнунг [56], В. О. Гречко [58], А. П. Євгенєва [76], М. А. Жовтобрюх [198], Л. А. Лисиченко [Лисиченко, 117], Л. О. Новиков [135], М. Я. Плющ [199], О. Д. Пономарів [151], О. І. Уємов [209], А. Б. Шапіро [226], Л. В. Щерба [231]). Такий підхід називають ще традиційним, оскільки він найпоширеніший у сучасному мовознавстві, лексикографії та методиці викладання мови; *структурного*, за яким синоніми – це слова, що фіксують збіг компонентів структури лексичного значення (Ю. Д. Апресян [5], Н. Д. Арутюнова [7], Г. В. Буткова [28], В. В. Левицький [109], О. С. Мельничук [123], R. S. Ginzburg [238]).

В. В. Левицький зауважує, що «жоден з цих підходів не може бути визнаним повністю задовільним» [109, с. 50], оскільки денотативний підхід розглядає синоніми, послуговуючись термінологічним апаратом логіки

й філософії, а не лінгвістичними методами, тоді як структурний підхід критикують за суб'єктивність і відсутність точного інструментарію. Із-поміж виділених трьох критеріїв у лінгвоукраїністиці вповні реалізований лише традиційний, він водночас підлягає критиці, що спричинило появу нових, альтернативних, поглядів на синоніми.

Антропозорієнтована лінгвістика ХХІ ст. поповнилася ще двома критеріями – *прагматичним*, що враховує функціональну природу синонімів (Ш. Баллі [11], В. А. Басок [13], Н. С. Голікова [51; 53], А. Ю. Машковцева [122], А. М. Суддя [195; 196], S. Ullmann [245]), та *психолінгвістичним*, що трактує синонімію як близькість значень у свідомості носія мови (О. А. Гапченко [46], О. О. Залевська [79], О. С. Кубрякова [101], С. В. Лебедєва [108], Т. О. Неверова [127], А. А. Шумилова [229]). Дослідник В. О. Белов зауважує: «Відхід від традиційного критерію встановлення близькозначності слів дасть змогу розширити консервативні межі синонімії і задовольнить інтуїтивне уявлення мовців про синоніми» [19, с. 97].

Пошуки підґрунтя для встановлення факту синонімії слів спричинили формування низки додаткових критеріїв (спільної частиномовної належності, стилістичної одноплановості), за допомогою яких можливе інтегроване моделювання синонімічних підсистем. Отже, на сьогодні накопичено багато теоретико-практичного матеріалу, що дає змогу узагальнити критерії синонімії загалом та визначитися з тими, що є істотними для нашого дослідження, зокрема:

а) *поняттєва спільність лексичних одиниць* (А. О. Брагіна [25], В. О. Гречко [58], А. П. Євгенєва [76], М. А. Жовтобрюх [198], Л. А. Лисиченко [117], Л. О. Новиков [135], М. Я. Плющ [199]) – сигніфікативний критерій – полягає в тому, що синоніми виражають одне поняття. А. О. Брагіна зазначає, що «поява синонімів пов'язана із пориванням мови до все точнішої спільної й індивідуальної відповідності світу слів світові понять» [25, с. 63]. Такий підхід так чи інакше виділяють усі дослідники. Поняття – це наслідок узагальнення пізнаних реалій і мисленнєвого виділення класу денотатів за певною сукупністю спільних або диференційних характеристик. Відповідно поняття охоплює родові

й видові ознаки предметів і явищ. У мові знаковими формами понять постають номінативні одиниці, зокрема лексичні синоніми;

б) *предметна спільність лексичних одиниць* (О. О. Реформатський [157], М. Ф. Палевська [144], С. В. Семчинський [184]) – денотативний критерій, що є додатковим до поняттєвого. Лінгвісти (М. А. Жовтобрюх [198], Л. А. Лисиченко [117], Л. О. Новиков [135]) зазвичай схиляються до об'єднання перших двох критеріїв, тому визначають саме предметно-поняттєву спільність обов'язковою підставою синонімізації лексичних одиниць;

в) *близькість / тотожність значень* (Ю. Д. Апресян [5], Н. Д. Арутюнова [7], Г. В. Буткова [28], Б. В. Горнунг [56], В. О. Гречко [58], А. П. Євгенєва [76], М. А. Жовтобрюх [198], Л. А. Лисиченко [117], Л. О. Новиков [135]), А. А. Уфімцева [211], А. В. Шумейкіна [228], тобто семантичний критерій. Найважливіший критерій установлення синонімії (*семантичної рівнозначності / близькозначності / тотожності*) між лексичними одиницями, виділення якого стало традиційним у теорії синонімії, але водночас і найсуперечливішим, оскільки, як зауважує А. А. Шумилова, «якщо на сьогодні не існує одностайного погляду на лексичне значення слова, то навряд чи можна дати нерозбіжне визначення близькості значень» [229, с. 16].

Звернення до семантичного критерію – *критерію близькості / тотожності значень* – у нашому дослідженні спирається на розуміння лексичного значення як складної багатокомпонентної семантичної структури слова, яку можна встановити за допомогою компонентного аналізу і яка являє собою ієрархічно упорядковану конфігурацію сем, що співвідносяться з аспектами її денотативного, сигніфікативного, конотативного й прагматичного значень [15; 21; 200].

Виділення сем у структурі лексичних значень синонімів і визначення їхніх функцій проводять *методом компонентного аналізу* [102, с. 9; 164, с. 230 – 231]. Опис лексичних значень синонімів здійснюють на підставі їх порівняння – об'єднання і протиставлення. Наприклад, слова *нікчема, недоріка, нуль, пішак, пігмей* відповідно до Словника синонімів української мови є синонімами

і передають спільне лексичне значення «людина, яка у своїх діях ні на що не здатна й цілком залежна від волі інших» [ССУМ, с. 950]. Структура такого лексичного значення утворилася семами ‘бездіяльна особа’, ‘зневажливість’, ‘несамостійна особа’, ‘людина з вадою’, ‘нікчемність’, ‘зневажливе ставлення’. Одиниці наведеного синонімічного ряду належать до тематичної групи лексики, що позначає осіб чоловічої / жіночої статі. Виділяють інтегральні та диференційні семи відповідно до функцій, що вони виконують [8; 194; 215]. Інтегральною семою, що об’єднала значення слів у синонімічній парадигмі, є ‘бездіяльна особа’, а диференційними, що розрізняють слова й зумовлюють особливості їх функціонування, – ‘несамостійна особа’, ‘людина з вадою’, ‘нікчемність’. Метод компонентного аналізу дає змогу висвітлити семантичні й метафоричні властивості синонімів, пов’язані з функціонуванням слів у мові й мовній діяльності.

У межах традиційного погляду на семантичний критерій потрібно виділити два напрями: перший трактує синоніми як слова з тотожним значенням (І. К. Білодід [24], В. С. Ващенко [32], А. В. Даневич [65]), а другий – з близьким значенням (Ю. Д. Апресян [5], Л. А. Лисиченко [117], Л. О. Новиков [135], М. М. Шанський [225]). Безумовно, перший підхід трапляється рідше, оскільки повної тотожності значень у мові майже не існує, тому нерідко її пов’язують з нечисленною групою лексичних дублетів (класичний приклад *мовознавство – лінгвістика* [ССУМ, с. 947]).

У сучасній лінгвістиці активно пропагують ідею про те, що абсолютної синонімії немає взагалі (Ю. Д. Апресян [5], Л. Блумфільд [23], Л. В. Терещенко [206], Л. О. Чернейко [220], Д. М. Шмельов [227]), як і немає тотальної тотожності / рівності уявлень про поняття в логіці й філософії. На думку укладачів Словника синонімів української мови [ССУМ], «назву *абсолютні синоніми* слід розуміти з певним застереженням, оскільки в самій мовній практиці повних синонімів як таких, по суті, немає, тому що за своїм фактичним становищем у стилістичній системі вони все-таки різняться, хоч і не завжди помітно на перший погляд» [ССУМ, с. 947]. На думку Є. С. Регушевського,

слова, значення яких повністю збігаються, потрібно розглядати «не як абсолютні синоніми, а як лексичні дублети, лексичні рівнозначники, лексичні паралелізми» [155, с. 1]. *Лексичні дублети*, як і синоніми, означають назву того самого поняття, але, на відміну від синонімів, не різняться між собою ні відтінками значень, ні емоційно-експресивним забарвленням, ні лексичним контекстом, як-от: *поїзд, потяг; сім'я, родина* і т. ін. Отже, названі слова не потрібно плутати із синонімами, а тому й термін *абсолютні синоніми* для їхнього найменування на нашу думку, не можна уважати вдалим.

Отже, переважна частина синонімів, представлених у словниках, належать до відносних (неабсолютних). Зазвичай неабсолютні синоніми розуміють як слова зі схожим значенням, але визначити обмір такої схожості досить складно. Усе це стає підвалиною серйозної теоретичної проблеми: якщо для лексичних дублетів можна застосувати точний критерій, то під час опису неабсолютних синонімів така точність неможлива. Тракткування синонімів як близьких за значенням слів передбачає уведення понять *відтінок значення* і *диференційна сема*: вони відрізняють синонім від інших одиниць синонімічної парадигми. Відмінності (диференційні ознаки / відтінки / семи) у лексичних значеннях синонімів, виділені методом компонентного аналізу, пояснюють існування синонімії в мові й мовній діяльності. Переважна кількість праць із сучасної синонімології виконана із використанням такого методу;

г) *семантична й синтаксична сполучуваність*, тобто лексична й синтаксична дистрибуція – це той критерій, що доповнює і підпорядковується семантичному. Критерій близькості лексичних значень дає змогу виділити синонімічний ряд на рівні парадигматики (у вертикальному контексті), а вимога лексичної і синтаксичної сполучуваності – на рівні синтагматики (у лінійному контексті).

На обов'язковому уточненні семантичного критерію сполучуваністю наполягають В. Г. Гак [44], Р. С. Гінзбург [49], М. П. Кочерган [98], Л. П. Крисін [100]. Справді, аналіз семантичної структури лексичних значень зазвичай проводять через зіставлення лексичних значень синонімів у парадигматичному

плані. У мовознавстві навіть утвердилася думка, що інтегральні й диференційні компоненти значень лексичних одиниць можуть бути виділені лише через зіставлення їх з іншими одиницями, що трапляються в тій самій семантичній сфері. Однак нині вважають, що дослідження парадигматичних зв'язків поряд із синтагматичними дає змогу встановити різні типи семантичних відношень, їх взаємодію. На думку Ю. А. Найди, «якщо виходити з положення, що синтагматика слова є проявом його семантики, то найкращий спосіб об'єктивізувати семний аналіз слова – це вивчити його сполучуваність» [240, с. 4]. Важливість такого критерію не можна переоцінити, установлюючи синонімічні відношення між лексичними одиницями в різних виявах мовної діяльності, зокрема й у художньому дискурсі;

г) *взаємозамінність лексичних одиниць* (субституція). Принцип взаємозамінності синонімів як основний критерій близькозначності висувають В. Г. Вілюман [35], І. І. Ковтунова [89], А. Я. Скшидло [187], М. М. Шанський [225], S. Ullmann [245]. Цей підхід нерідко зазнає критики, оскільки, як переконливо пояснює Ю. Д. Апресян, «таку сувору претензію не зможе задовольнити жодна пара близьких за значенням одиниць, бо майже не існує синонімів, що не відрізнялися б один від одного або із семантичного, або з емоційно-стилістичного боку» [5, с. 78], тому науковець наполягає на слабкому субституціональному критерію синонімії, тобто вимозі часткової взаємозаміни. Ми поділяємо думку тих лінгвістів (А. П. Євгенєвої [76], М. Ф. Палевської [144], Д. М. Шмельова [227]), що внеможливають застосування принципу субституції до синонімів, оскільки, як зауважує А. П. Євгенєва, «взаємозамінність суперечить основним функціям синонімів (ідеографічній і стилістичній); цей критерій може бути використаний лише для лексичних дублетів» [76, с. 154];

д) *асоціативна близькість значень* (В. О. Белов [19], О. А. Гапченко [46], В. І. Гришкова [63], С. В. Лебедева [108]). Такий критерій до встановлення лексичних синонімів науковці запропонували в межах антропоцентричного мовознавства, а саме психолінгвістичного підходу до виділення синонімів.

У такий спосіб до синонімів можна зарахувати слова, що належать до одного семантичного поля і є асоціативно зв'язаними. Показником синонімії може стати близькість значень слів, що постала як результат акту порівняння / переживання [108], спільність слотів виражених фреймів [219], асоціативної зв'язності слів [19]. Водночас асоціативні зв'язки є ширшими від семантичних: наприклад, асоціативно зв'язаними можуть стати синтагматичні реакції, що разом постають у тексті (реакція *Коронавірус* на стимул *пандемія*; реакція *Памперси* на стимул *підгузки*; реакція *Джип* на стимул *позашляховик*), але не мають семантичної близькості. Наведений підхід застосовують тоді, коли аналізують синоніми у виявах мовної діяльності – дискурсах. Вибір синоніма залежить від параметрів (соціального статусу, етноментальної належності, гендеру, віку) мовної особистості, комунікативної ситуації. Наразі антропоцентризм простежують і в лексикографії синоніміки. Наприклад, «Словарь синонимов русского языка» [ССРЯ] за редакцією Л. Г. Бабенко має «активну» будову. Усі синонімічні ряди розташовано за значенням, а не за алфавітом. У словнику виділено 15 об'ємних смислових груп, зокрема: 'нежива природа', 'жива природа', 'емоції', 'інтелект' та ін. Уже сьогодні помітне поступове зміщення акцентів від єдиного «класичного» лексикоцентричного погляду на синоніми й використання досягнень дискурсоцентричних і антропоцентричних підходів. Поділяємо думки й приймаємо висновки тих науковців (В. О. Белова [19]; О. А. Гапченко [46]; E. Reiter, S. Sriprada, [243]), які вважають, що часткова відмова від традиційного семантичного критерію на користь альтернативних антропоцентричних підходів дасть змогу розширити межі розуміння синонімів через урахування асоціативно зв'язаних слів, полегшить засвоєння синонімічних ресурсів мовцями.

До граматичних особливостей лексико-синонімічних одиниць зараховують також їхню спільну частиномовну належність. Ми схилиємося до поглядів тих науковців, які вможливають семантичну близькість слів, що мають різне морфологічне вираження, тобто міжчастиномовну синонімію [161; 202]. Уважаємо міжчастиномовну синонімію допустимою через те, що схожість значень слів як основний критерій близькозначності виявляється передусім

у лексичній семантиці, а не в граматичному значенні, тому зближуватися значеннями можуть слова різних граматичних класів, наприклад, синоніми *свій* (займенник), *власний* (прикметник) [ССУМ, с. 948].

Виділення критерію стилістичної одноплановості лексичних синонімів вважаємо істотним, оскільки синоніми розвивають спільний стилістичний компонент значення в художньому дискурсі, тому є переважно стилістично маркованими і, як зауважує Н. С. Голікова, можуть «набувати статусу контекстуально маркованих *стилістем*» [55, с. 178]. У мові художнього твору, на думку Г. І. Гримашевич і В. А. Свінцицької, «те, що синоніми обов'язково чимось різняться між собою, мають різний змістовий обсяг, додаткові значеннєві відтінки, можуть відрізнятися якістю і мірою емоційно-вольової експресії та колориту, книжним чи розмовним походженням, робить їх настільки виразними, що вони сприймаються швидше як стилістем, ніж номінативні лексеми» [60, с. 158]. Наприклад, у реченні *Ялинка велика, розлаписта, гілля до землі звисає* (Пиркало, Кухня Егоїста, с. 47) виділені слова як одиниці загальної лексико-семантичної системи не зовсім схожі за значенням. Лише в цьому контексті *великий*, *розлапистий* набувають спільного лексичного значення, прогнозованого лексемою *ялинка*. Крім того, з певною стилістичною метою в мовній діяльності можуть зближуватися значеннями слова з неоднаковим стилістичним забарвленням, що є своєрідним джерелом експресії, художнім прийомом (*ходити*, *швендяти*, *лазити* [ССУМ, с. 949]).

Функціонування в мові семантично близьких слів, що різняться мірою вияву окремого відтінка значення, дістало назву *ідеографічних синонімів*, напр.: *хотіти*, *бажати*, *жадати*, *прагнути*, *воліти* [ССУМ, с. 949]).

Отже, існування близьких за значенням слів – це лексико-семантичне явище, що ґрунтується на підставі усвідомлення мовцем спільних рис фактів навколишньої реальності. Обираючи критерії для виділення синонімів у мові й мовній діяльності – художньому тексті та художньому дискурсі, спираємося на ті з них, що розроблені в межах семантики, лінгвостилістики, лінгвопрагматики, психолінгвістики, а саме: *поняттєву спільність*, *близькість компонентів*

семантичної структури лексичного значення, спільність лексичної й синтаксичної дистрибуції, стилістичну одноплановість, дискурсивну асоціативну зв'язність слів. Зближення значень слів може виявитися у співвідносних поняттях, що перебувають у взаємній залежності й можуть характеризувати явище одного плану. Схожість мовних одиниць передбачає наявність у кожній з них спільної інтегральної основи в структурі лексичного значення і водночас хоч би одного диференційного відтінка / семи. Для встановлення близькості значень слів у художньому дискурсі істотним є критерій лексичної і синтаксичної сполучуваності, що дає змогу виявити синонімічні відношення між словами в плані парадигматики (вертикальному контексті художнього дискурсу) і синтагматики (лінійному контексті художнього дискурсу). Інші описані критерії (предметна спільність, взаємозаміна (субституція), однакова частиномовна належність) не є універсальними для визначення близькозначності (семантичної рівності) слів, хоч вони подекуди дають змогу виявити синонімічні відношення в лексико-семантичній системі мови.

У нашому дослідженні за основу візьмемо поширений у сучасному мовознавстві погляд на синонімію слів: *синонімами* можуть бути слова, близькі за значеннями, що позначають одне поняття. *Лексична синонімія* постає як результат зіставлення понять, через усвідомлення їхньої близькості й відмінностей, що відбиваються у структурі лексичного значення їхніх найменувань. Приймаючи за основу таке визначення, можна констатувати різний ступінь близькозначності слів, об'єднаних спільним поняттям в одну семантичну підсистему й відмінних окремими відтінками в лексичному значенні.

На нашу думку, лексеми *лінгвістика*, *мовознавство* синонімічної пари не утворюють, оскільки фіксують еквівалентний збіг і тому є лексичними дублетами. Зближення *аматор*, *любитель* – це синонімічна пара, тому що слово *любитель* позначає поняття ширше, ніж *аматор*: крім значення «той, хто займається улюбленою справою не як професіонал» [СУМ, Т. 1, с. 37], воно може функціонувати ще й у значенні «який має велику пристрасть до чого-небудь»

[СУМ, Т. 1, с. 37], відповідно заповнить більшу кількість контекстів, наприклад: *квітникар-любитель* і *квітникар-аматор*, але *любитель рідного слова* і ніколи не *аматор рідного слова*. Тому слова, що своїми лексичними значеннями передають схожі поняття, можуть бути синонімами за умови, коли один із членів синонімічної пари не лише тотожний в основному компоненті структури лексичного значення слова з іншою одиницею синонімічної парадигми, а й має хоч би одну диференційну ознаку, що зумовлює особливості їх функціонування в художньому тексті. Цей погляд у лінгвістиці поширився завдяки працям Ю. Д. Апресяна [4], С. В. Кисельової [87], В. В. Левицького [109], Л. А. Лисиченко [117], Н. Ф. Пашковської [147], О. О. Тараненка [203] та ін. Він уможливує виділення парадигм слів у мові й вияві мовної діяльності та встановлення синонімічних відношень між ними. Такий погляд дасть змогу виокремити мовні одиниці, що вступають у синонімічні відношення в художньому тексті сучасної української жіночої прози та докладно проаналізувати лексичні синоніми в її художньому дискурсі.

1.4. Лексична синонімія в сучасній українській жіночій прозі: семантичний, лінгвостилістичний і лінгвопрагматичний аспекти

Сучасна українська жіноча проза – це об’єкт багатьох досліджень. Зазвичай такий художній феномен опиняється під прискіпливою увагою літературознавців. Питанням виокремлення жіночої прози в загальному літературному процесі, проблемам моделей і наративних стратегій, що їх використовують письменниці для розкриття світоглядно-тематичної сутності творів, концептології жіночої прози, присвятили свої дослідження В. П. Агеєва [2], Г. О. Випасняк [38], Т. І. Должикова [70], Н. В. Зборовська [80], Ю. Р. Кушнерюк [106], Г. М. Рижкова [158], Г. Улюра [210], С. О. Філоненко [216] та ін.

У лінгвістиці наразі немає праць, у яких здійснено докладний аналіз мови сучасних прозаїкинь. Деякі аспекти стилю жіночого письма висвітлюють такі

мовознавці, як Л. А. Герасимчук [48], І. І. Денисенко [67], Т. І. Должикова [70], В. П. Олексенко [136], Л. А. Семак [171; 172; 176], Л. Т. Сікора [185], С. О. Філоненко [216], Л. І. Шутова [232] та ін. Майже всі дослідники аналізують мову українських письменниць, відштовхуючись від тези, що представники різних статей мають різні уявлення про ті самі реалії дійсності і, відповідно, обирають відмінні мовно-зображальні засоби. Стаття у такому контексті зазвичай розуміють не як біологічну, а як сформований соціумом феномен і визначають як *гендер*. Науковиця М. Рюткенен констатує: «У сучасному мовознавстві *гендером* називають соціокультурну конструкцію, яка створюється у відношенні до соціокультурної ситуації в суспільстві, що зумовлює одні риси як фемінні, а інші як маскулінні. Ми соціалізуємося в чоловіків і жінок» [163, с. 7]. Така конструкція стає причиною того, що, як зауважує Ю. П. Маслова, «чоловіки і жінки по-різному використовують мову (я говорю таким чином, бо я жінка / чоловік)» [120, с. 101]. На думку М. Рюткенен, «єдність жіночої прози виявляється в так званому *гендері*» [163, с. 7].

Належність людини до певної статі позначена на її характері, зумовлює або пояснює її вчинки, зрештою, моделює її *індивідуально-мовну картину світу*, під якою розуміють індивідуальне усвідомлення фактів навколишньої дійсності та їхніх взаємозв'язків. На думку Г. В. Колшанського, «відображена у свідомості людини *мовна картина світу* – це вторинне існування об'єктивного світу, закріплене й реалізоване у своєрідній матеріальній формі. Цією матеріальною формою є мова, яка й виконує функцію об'єктивізації індивідуальної людської свідомості» [93, с. 15]. У цьому плані значний інтерес становить аналіз текстів / дискурсів, продукованих жінкою або чоловіком, тобто художня дійсність, що створена крізь призму авторського бачення за допомогою індивідуальних лінгвістичних засобів. На думку Т. І. Должикової, «інтерпретація художнього тексту з позицій гендерно маркованих рис є актуальним й перспективним напрямком сучасної лінгвостилістики» [70, с. 78]. Першочергового значення набуває дослідження механізму функціонування лексичних одиниць у художньому дискурсі сучасної української жіночої прози з урахуванням їхніх

структурно-семантичних, комунікативно-прагматичних і стилістичних особливостей.

Т. І. Должикова зазначає: «У мовній тканині сучасного жіночого прозового тексту спостерігаємо синтез масового й елітарного, що виявляється в широкому використанні іншомовних слів, молодіжного, комп'ютерного сленгу, розмовної, просторічної лексики й лексики термінологічної, уживання якої засвідчує високий інтелектуальний рівень розвитку персонажів, а відтак і авторів» [70, с. 72]. На матеріалі сучасної української жіночої прози вже проаналізовано мовні засоби вираження емотивності [136], діалектизми [125], структурно-семантичні типи вставних конструкцій [232] тощо. Загалом не дослідженим є лексико-синонімічний рівень художнього дискурсу сучасної української жіночої прози.

Мистецькі твори письменниць засвідчують вправне володіння синонімікою сучасної української мови. Л. В. Терещенко зауважує: «Щоб додати текстам виразності та емоційності, авторки добирають замість традиційно доречних у конкретній ситуації слів незвичні, на перший погляд, синоніми, збільшуючи таким чином концентрацію закладених характеристик» [206, с. 281]. Через неординарне слововживання прозаїкині створюють враження особливої комунікації, що дає змогу виразно й переконливо передати художню дійсність, змалювати образи й ситуації. Усього цього досягають не стільки багатством лексичного ресурсу, скільки якісним підходом до слова, а також, як наголошує І. І. Денисенко, «вдалим добором значень та смислових і стилістичних відтінків слова, тобто майстерним використанням синонімічних засобів і можливостей загальнонародної мови» [67, с. 191].

У художньому тексті сучасної української жіночої прози натрапляємо на численні лексичні синоніми, що формують особливу манеру висловлення. Лексичні синоніми в художньому дискурсі сучасної української жіночої прози найвиразніші в тому разі, коли постають як:

1. Слова, що відрізняються відтінками в основному лексичному значенні, тобто відбивають різний ступінь вияву ознаки: *І тато залюбки хрунав смачні, солодкі сухарики: тато великий, сильний, мужній, найсильніший у світі – з ним*

нічого не може трапитися... тато випробовував літаки (Бічуя, Шпага Славка Беркути, с. 6). Синонімами у наведеному реченні є слововживання *великий, сильний, мужній* зі спільним значенням «який має силу і твердий характер». Усі виділені лексеми мають розгалужену семантику. У структурі основного лексичного значення кожного синоніма вже були закріплені потенційні семи ‘особа чоловічої статі’, ‘велика фізична сила’, ‘сильний характер’, ‘розвиненість’, ‘загартованість’, ‘влада’, що стали інтегральною основою для словозближення в контексті. Диференційними семантичними відтінками, що зумовили особливості функціонування лексем, є ‘статева належність’, ‘зміст ознаки’, ‘величина’, ‘міра вияву ознаки’.

2. Слова, що мають відмінні експресивно-емоційні оцінки: *Хоч скільки він (орел) кидався на здобич, усе чомусь вислизало з пазурів, і того дня змучений, голодний і обшарпаний орел явився до гадюки без гостинця* (Андієвська, Казка про гадюку й орла, або невдячного приятеля, с. 69). У контексті виділені слова розвинули спільне значення «який вибився із сил» на основі інтегральної семи ‘занедбаний вигляд’. Слововживання мають різні оцінні відтінки, оскільки *змучений* є лексемою з нейтральним значенням, тоді як *обшарпаний* відбиває зневажливе ставлення.

3. Слова, що зближуються значеннями й одночасно відрізняються семантичними відтінками та стилістичними потенціями: *Всяка загайка, моняння й потуги пояснити, яка ти насправді хороша, автоматично роблять тебе співучасницею твоїх нападників, ще заки встигаєш перевести дух* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 283). Авторський новотвір *моняння*, очевидно, має індивідуально-авторське значення «намагання щось зробити», а лексема *потуги* передає семантику «відчайдушна спроба здійснити щось». Виділені іменники реалізують у реченні спільне значення «дія, для виконання якої докладають великих зусиль», що постало на основі архісеми ‘дія’, інтегральної семи ‘наполеглива дія’. Такі синоніми вступають в особливий тип семантичних відношень з актуалізацією поняття індивідуально-стильової норми.

4. Слова, що зближуються семантичними відтінками за певних комунікативних умов: *Про це він думав і згодом, але вже значно **чіткіше і свідоміше*** (Бічуя, Шпага Славка Беркути, с. 14). Виділені прислівникові слововживання, семантично підпорядковані дієслову *думав*, синонімізуються внаслідок набуття спільної семи 'зрозуміло, цілком ясно'.

5. Контекстуально поєднані значеннями слова, одне з яких є авторським новотвором: *Батькова квартира була **незатишна і забарложена*** (Бічуя, Шпага Славка Беркути, с. 32). Авторський неологізм *забарложена*, утворений від іменника *барліг*, що в одному з похідних значень вказує на неохайне, переповнене зайвим житло, разом із слововживанням *незатишна* набули в проілюстрованому контексті спільного значення «незручне для життя чи перебування приміщення».

У сучасному мовознавстві домінує функціонально-семантичний напрям дослідження слів, зокрема й синонімів, метою якого є синхронне вивчення функціонування семантики одиниць лексико-синонімічної парадигми. М. П. Фабіан зауважує, що «за такого підходу вивчають семантичну фіксацію слова в процесі спілкування й експліцитно визначають його семантику через сукупність потенційних типових сполучень, де зафіксоване дане слово» [212, с. 7]. На думку В. В. Красавіної, саме функціональний підхід до вивчення синонімії дає змогу «включати в синонімічний ряд не лише слова у своєму прямому значенні, але й ті, що називають одне й те ж саме поняття об'єктивної дійсності у своєму вторинному, переносному значенні» [99, с. 184]. Наприклад, у реченні *Дістатися до нашого міста означало врятуватися, його стіни були **міцні й неприступні*** – об ці скелі розбилося вже так багато штурмів, а ще більше було попереду (Калитко, Земля загублених, або Маленькі страшні казки, с. 7) контекстуальні атрибутивні синоніми *міцні й неприступні* у зв'язку зі слововживанням *стіни*, яке вони пояснюють, мають спільне значення «який добре укріплений; захищений».

Функціональна семантика сьогодні націлює дослідників на вивчення лексичного значення синонімів не як ізольованих слів, а як органічних елементів

системи мови й вияву мовної діяльності. Проте вона й досі позначена недостатнім розробленням проблем у межах синонімології у зв'язку з появою відносно нових галузей мовознавства та завдяки посиленому інтересу науковців до вивчення прагматичного аспекту людської мови. На думку М. Т. Гаїбової, «розгляд динамічного процесу функціонування лінгвальних одиниць виводить на перший план такі одиниці комунікації, як мовленнєвий акт, висловлення, текст (дискурс). Поняттєвий апарат, розроблений для студіювання цих мовно-комунікативних одиниць у лінгвопрагматиці та інших науках, можна успішно застосовувати під час дослідження художньої літератури» [42, с. 11].

Отже, опис лексичних синонімів, що маркують художній дискурс сучасної української жіночої прози, насправді потребує залучення лінгвостилістичного й лінгвопрагматичного аналізу, що дасть змогу вивчити водночас і їх семантичне наповнення.

Лексичні синоніми, як зауважує В. В. Красавіна, «демонструють розвиток української літературної мови, а також відображають специфіку індивідуально-авторського мовного стилю митця» [99, с. 185]. Аналіз лексичних синонімів у художньому тексті називають лінгвостилістичним, якщо він розглядає функціонування словозближень у творчому мовному акті, де вони набувають художньо-естетичної значущості. Лінгвостилістичний аспект аналізу художнього тексту на предмет лексичних синонімів є провідним, оскільки в ньому, на думку В. П. Олексенка, «незважаючи на наявність аналізу ритму, синтаксису тощо, які відіграють важливу роль у формуванні тексту, на першому плані стоїть аналіз лексичних засобів мови як головних «збуджувачів» одиниць образно-понятійного рівня змісту тексту» [137, с. 61].

Сучасна лінгвостилістика, що спирається на наукові розвідки останніх десятиліть (зокрема, на монографію «Сучасна українська літературна мова. Стилїстика» [197], праці І. К. Білодіда [24], В. С. Ващенко [33], С. Я. Єрмоленко [73], А. П. Коваль [88], Л. І. Мацько [121], О. Д. Пономарева [151] та ін.), у яких розроблено теоретичне підґрунтя для аналізу мовних одиниць художнього стилю сучасної української мови, наразі актуалізує всебічне вивчення індивідуальних

мовостилів письменників і письменниць. Повсякчас об'єктом для лінгвостилістичних досліджень постають лексичні синоніми як особливі зображально-виражальні маркери й ознаки авторської мовотворчості.

Лексичні синоніми вважають показником динамічного поступу як літературної мови загалом, так і мовостилю письменника / письменниці. В. П. Олексенко щодо цього зауважує: «За кожним синонімом стоїть смислова та стилістична своєрідність, тобто тонкі, досить специфічні відтінки. Відрізняючись відтінками значень і стилістичною забарвленістю, синоніми виконують у мові декілька функцій: сприяють точності і ясності висловлювання, фонетично урізноманітнюють мову, обумовлюють різноманітність і багатство мово стилів» [137, с. 63]. Вивчення лексичних синонімів у художніх текстах українських прозаїкинь у лінгвостилістичному аспекті, розкриття особливостей їхньої семантико-прагматичної трансформації в художньому дискурсі становить значний науковий інтерес, оскільки словозближення в сучасній українській жіночій прозі є найпотужнішою стилістичною категорією.

У мові сучасної української жіночої прози лексичні синоніми посідають особливе місце з-поміж інших мовних засобів, оскільки вони надають художнім текстам мовно-естетичної виразності, адже кожний синонім має свій смисловий і стилістичний потенціал, оригінальні семантичні обертони. У художні тексти сучасних українських прозаїкинь уведені численні словозближення, що передають індивідуально-авторську манеру письма. Наприклад, багато синонімічних нанизвань містять авторські новотвори, що показово для мовостилів усіх сучасних письменниць: *...іще не знайомих з дезодорантами, зате душно **напудрених** розсипчастою біллю й ружем, **напахчених** яким-небудь «Індійським сандалом» ф-ки «Красная Москва» чи, в кращому разі, польським, так само м'яко-солодким «Вус тозе...» на різношарпано-хоровому тлі розпареного жіночого поту, вже ніхто не відреставрує, – а на знімках, **вичепурені й свіжопричесані**, вони цілком уходяють за сучасниць Анук Еме... (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 317); *І, як і діти, люди минулого завжди здаються нам найвними – в усьому, від костюмів і зачісок до способу **думання****

й почування (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 509); *...ніби з моєї мами викрутив батарейки саме він – погасив і обабив...* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 23); *Бо справою міста йє – пам'ятати: безцільно, безглуздо, безпотрібно й суцільно, кожним каменем* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 518). Виділені синоніми сприяють увиразненню змісту висловлень, художньо-естетичному зображенню дійсності.

У структурі стилістичних значень синонімів почасти наявні додаткові конотації, пов'язані з диференціацією «нейтральний стиль» – «знижений стиль», «нормативність» – «лайливість», «високий стиль» – «розмовний стиль» тощо. Додаткові конотації можуть бути зосереджені і в значенні, що передають слова, зближені на підставі спільного стилістичного забарвлення із задалегідь закріпленою оцінкою, напр.: – *Двоєдушні ви всі і злі, тричі прокляті куркулі! – патетично декламує Адріян* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 700). Виділені слова синонімізовано з метою передання значення «сповнена гніву й ворожнечі людина». Семантико-сміслова близькість слів постала на підставі інтегральної семи 'недоброзичлива лицемірна особа' і спільної негативної конотації, що зосереджена в структурі їхніх значень.

Для мови жіночої прози показовими є протиставлення близькозначних словопоєдань у межах одного лінійного контексту, тобто синонімічна антонімізація. Такі своєрідні антитетичні синоніми пронизують твори усіх письменниць. Наприклад, у реченні з роману О. Забужко *...там була кухня, з своїми казанами й сковорідками, там вступав у гру мій власний кулінарний хист, а ці марні й безужиткові, призначені вже тільки на смітник (non-recyclable!) порізані друзки чийогось життя, – колись для когось дорогі й сповнені смислу, поки те життя тривало, поки його виповнювала, підсвічуючи зсередини кожну таку дрібничку, жива волога чиєїсь любови* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 117) протиставлення виділених синонімів спирається на абстрактні світовідчуттєві категорії «важливість» / «неважливість».

Лексичні синоніми в художніх текстах сучасної української жіночої прози зазвичай є стилістично та експресивно колоритними, зазнають асоціативного й образно-символічного переосмислення в контексті. Виразовими ознаками мовної практики прозаїкинь постають словозближення, компонентами яких є емоційно, експресивно й стилістично забарвлена лексика, індивідуально-авторські новотвори. До оригінальних ознак мовостилію письменниць належать ті лексичні синоніми, що в художніх текстах становлять такі стилістичні фігури, як *ампліфікації*, *градації*, *парцеляції*, *синонімічні антонімізації* тощо та виконують різні стилістичні функції – уточнення, деталізації зображення, синонімічного підсилення, протиставлення та ін. Напр.: *Іноді ми робили вигляд, що дійшли згоди, а потім серед ночі, лежачи поруч в одному ліжку, починали все від початку: ще безжальніше, ще затятіше, ще безнадійніше* (Андрухович, Фелікс. Австрія); *Увесь день я металася до телефонної трубки: чи не заклинило, не заблокувало, не відключило?* (Матіос, Чотири пори життя, с. 11) У наведених лінійних контекстах спостережено ампліфікаційні нанизування контекстуальних синонімів, що ущільнюють семантичну або емоційно-експресивну характеристику понять.

Лексичні синоніми увиразнюють контексти, коли утворюють стилістичні фігури – *градації*. Нагромадження синонімів може породжувати поступовий перехід від нижчого ступеня вияву ознаки понять до вищого й навпаки, пор.: *Лежу непорушно, ущерть переповнена жаром, сита тобою, сонна, утішена – мало не зомліла, та радісна, радісна, як земля, яку пошкородили борони, і муркочу щось безтямне і нерозумне, і не соромлюся глупоти і безсилля* (Матіос, Чотири пори життя, с. 51).

Такі й багато інших словозближень, що фігурують у мові жіночої прози, потребують докладніших, зокрема лінгвопрагматичних, коментарів, оскільки вони передають особливу семантику і прагматику висловлень, породжують різні індивідуальні асоціації та смисли у свідомості читачів.

У лінгвопрагматичних дослідженнях, присвячених описові мовної практики (В. А. Басок [13], Ф. С. Бацевич [14], Н. С. Голікова [52], А. М. Суддя

[196], К. С. Тараненко [200]), найчастіше проаналізовано вияви прагматичних компонентів у семантичній структурі різних лексичних одиниць, зокрема й синонімів, що функціонують у мові художніх творів. Виразною ознакою художнього дискурсу сучасної української жіночої прози так само є ситуативно зумовлені синоніми, що потребують не лише функціонально-семантичного, а й лінгвопрагматичного потрактування, пор.: *Колись серед упирів знайшлося таке **кволе**, малесеньке й **слабосиле** упиреня, що батьки тяжко зажурилися, зважаючи, чи їхня довгоочікувана дитина взагалі будь-коли ступить у їхній слід, щоб продовжити **славу** й **гідність** упирячого роду* (Андієвська, Казка про упиреня, що живилося людською волею, с. 33); ... *вибач, серденько, але я не в змозі довше зносити цього отерпу **безумної, вселенської** ніжності, якою підпливаю, мов кровотечею, цього **нутрянного, черевного, животинного** жалю...* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 23). Наведені та багато інших словозближень, що маркують лінійні контексти художніх творів прозаїкинь, привертають увагу читача, який має по-своєму розпізнати й усвідомити наміри письменниць щодо контекстуальних синонімів такого зразка. На нашу думку, лінгвопрагматичний аспект дослідження словозближень дає змогу пояснити семантичні й асоціативні передумови їх появи в художньому дискурсі, простежити семантичні зрушення у структурі їхніх лексичних значень тощо.

Художній дискурс сучасної української жіночої прози оприявлює чимало близькозначних слів, що потребують обґрунтування у різних площинах лінгвістичного аналізу. Для всебічного опису лексичних синонімів у художньому дискурсі сучасної української жіночої прози в дисертаційній роботі варто залучити семантичний, лінгвостилістичний і лінгвопрагматичний аспекти. По-перше, слова, функціонуючи в художньому тексті, нерідко зближуються лексичними значеннями, набуваючи спільних семантичних компонентів. По-друге, лексичні синоніми є стилістично маркованими складниками художнього тексту. По-третє, такі контекстуальні компоненти оприявлюють конотацію та прагматику багатьох висловлень.

Отже, комплексне вивчення лексичних синонімів у мові сучасної української жіночої прози дає змогу, з одного боку, всебічно проаналізувати їхню семантику й прагматику, функціональний потенціал, а з другого – простежити механізм сприйняття стилістично маркованих словозближень читачами. Зокрема, уведення лексичних синонімів як виражально-зображальних засобів творчої мовної манери письменниць у функціонально-семантичну й лінгвопрагматичну площину їхнього аналізу сприяє з'ясуванню основних засобів впливу авторського тексту на читачів, які по-своєму сприймають та осмислюють авторські інтенції, що зафіксовані в художньому тексті та допомагають трансформувати його в дискурс.

Висновки до розділу 1

Наукові напрацювання дають змогу трактувати лексичну синонімію як мовну категорію, що через зближення значень слів реалізує індивідуальну свідомість і пізнавальну діяльність носія мови. Загальний огляд праць, у яких висвітлено проблеми синонімії, переконує в тому, що на сучасному етапі розвитку лінгвоукраїністики дослідження лексичної синоніміки потребує комплексного синтезованого аналізу, що враховує семантичний, стилістичний і прагматичний аспекти синонімів.

Існування близьких за значенням слів – це лексико-семантичне явище, що ґрунтується на підставі усвідомлення мовцем спільних рис, притаманних фактам навколишнього світу. Обираючи критерії для виділення синонімів у мові та мовній діяльності – художньому тексті й художньому дискурсі, – спираємося на ті з них, що розроблені в межах семантики, лінгвостилістики, лінгвопрагматики, а саме: поняттєву спільність, близькість компонентів семантичної структури лексичного значення, спільність лексичної й синтаксичної дистрибуції, стилістичну одноплановість, дискурсивну асоціативну зв'язність слів. Синонімами можуть бути слова, близькі за значеннями, що позначають одне поняття. Для встановлення явища близькозначності слів у художньому дискурсі істотним є критерій лексичної і синтаксичної сполучуваності, що дає змогу

виявити синонімічні відношення між словами в плані парадигматики (вертикальному контексті художнього дискурсу) і синтагматики (лінійному контексті художнього дискурсу).

Благодатним матеріалом для всебічного дослідження лексичних синонімів стає художній дискурс сучасної української жіночої прози, що є втіленням вербального повідомлення, яке репрезентує колективний світогляд адресантів однієї епохи, етнокультурної ментальності, гендеру, через що об'єднує в мовно-мистецькому змісті художні твори в цілісний феномен – сучасну українську жіночу літературу. Твори сучасних українських прозаїкинь містять своєрідні дискурсивні маркери – лексичні синоніми, через які авторки апелюють до читача, а читач здійснює акт читання й осмислення.

Лексико-синонімічні засоби, що увиразнюють художній дискурс сучасної української жіночої прози, є результатом словотворення й слововживання письменниць, високих можливостей їхньої експресивно-образної мовотворчості. В аналізованих текстах лексичні синоніми репрезентують низку семантичних, прагматичних, мовностилістичних категорій, що потребують докладних коментарів у межах відповідних дослідницьких полів.

Комплексне вивчення лексичних синонімів у мові сучасної української жіночої прози дає змогу, з одного боку, всебічно проаналізувати їхню семантику й прагматику, функціональний потенціал, а з другого – простежити механізм сприйняття стилістично маркованих словозближень читачами. Зокрема, уведення лексичних синонімів як виразально-зображальних засобів творчої мовної манери письменниць у функціонально-семантичну й лінгвопрагматичну площину аналізу сприяє з'ясуванню основних засобів впливу авторського тексту на читачів, які по-своєму сприймають та осмислюють авторські інтенції, реалізовані в художньому тексті / дискурсі.

РОЗДІЛ 2

СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ СИНОНІМІКИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЖІНОЧОЇ ПРОЗИ

2.1. Лексичні синоніми у вертикальному й лінійному контекстах жіночої прози

2.1.1. Функціонально-семантичний клас і функціонально-семантична група синонімів

Сучасна лінгвістика, вивчаючи лексичну синонімію, розробила й закріпила «класичне» термінологічне підґрунтя, що наразі слугує основою для всебічного опису синонімів як складників лексико-семантичної системи мови. Традиційно прийнято вважати, що синонімія в лексиці представлена як мовна підсистема, яку називають *лексичною синонімією*. В «Енциклопедії «Українська мова» термін *лексична синоніміка* вживають у двох значеннях: 1) розділ лексикології, що вивчає синоніми (*авт.* такий термін останнім часом взаємозамінюють лексичним дублетом *синонімологія*); 2) сукупність синонімів певної мови. Багатство лексичної синоніміки окремої мови визначають різноманітністю синонімічних парадигм або рядів [203, с. 539].

Загальномовні синоніми – це лексико-семантична мікросистема, що може нараховувати щонайменше дві лексеми, у семантичній структурі значень яких постійно наявні інтегральні сема, протиставлені семантичними відтінками – диференційними семами, що зумовлюють функціонування близькозначних слів, напр.: *бажання, прагнення* (інтегральна сема – ‘потяг до чого-, кого-небудь’; диференційна сема – ‘сила вияву’), *значний, величезний* (інтегральна сема – ‘ознака на позначення розміру’; диференційна сема – ‘міра вияву ознаки’); *повільно, помалу* (інтегральна сема – ‘розмірена дія’; диференційна сема – ‘спосіб дії’) тощо. Парадигми словозближень прийнято називати *синонімічним рядом*.

Дослідники по-різному ставляться до існування синонімічного ряду. У мовознавстві побутує доволі широке розуміння такого угруповання

близькозначних слів. На думку Р. О. Будагова, «синонімічний ряд – це шлях до розвитку мови. Синонім поєднує мовні факти в часі, у локальних і соціальних варіантах. Слова застарілі й нові, діалектні, просторічні й жаргонні знаходять своє місце в синонімічному ряді. Синонімічний ряд пов’язує і те, що прийнято загальномовною нормою, і те, що народилось в індивідуальній творчості. Синонімічний ряд утілює різноманітність і єдність літературної мови» [26, с. 281]. С. Г. Бережан, навпаки, звужує дефініцію, вважаючи «включення всіх близьких за значенням слів до синонімічного ряду – фундаментальною помилкою сучасної синонімічної практики» [22, с. 112]. Деякі мовознавці загалом скептично ставляться до існування синонімічного ряду. На думку О. І. Смирницького, «сукупність синонімів не утворює реальної групи, окремої системи у складі загальної системи лексики конкретної мови» [188, с. 43].

Науковці погоджуються з тим, що синонімічні ряди не однакові з погляду їхньої структури. Лексичні синоніми в ряді розміщуються за принципом градації, з урахуванням семантичної і стилістичної близькості синонімів ряду до стрижневого слова, а також до сфери вживання слів, наприклад: *краса – врода, вродливість, р. ліпота; як ім. прекрасне; велич, блиск; оздоба, прикраса* [ПССУМ, с. 126]. *Стрижневе слово* найчіткіше окреслює основний зміст, властивий складникам синонімічного ряду, воно постає носієм основної інтегральної ознаки, що є спільною для всіх синонімів. У синонімічному словнику його кваліфікують як *реєстрове слово* [СЛТ, с. 249]. Наприклад: *любов – кохання, любові, любість, любва; близькість, інтимність; (любовні взаємини) роман, інтрига, філі-миглі, амур* [ПССУМ, с. 140].

К. І. Демидова наголошує, що «характер синонімічних зв’язків з погляду парадигматичних і синтагматичних відношень неоднаковий, оскільки слова можуть синонімізуватися в основних і неосновних значеннях» [66, с. 64]. Спираючись на таке зауваження, виділяємо два типи синонімічних рядів: *парадигматичні*, у яких слова вступають у синонімічні відношення в основних значеннях, і *синтагматичні*, у яких слова синонімізуються в неосновних значеннях, тобто за певних контекстуальних умов. Наприклад, слово *сумний*

вступає в синонімічні відношення зі словом *засмучений* на парадигматичному рівні. Те саме слово є синонімом до лексеми *невиправний* на синтагматичному рівні, тобто в межах певного словопоєднання: *сумний діагноз – невинуватий діагноз*. Відповідно розрізняємо два типи синоніміки: у *статистиці* (мові) і *динаміці* (тексті, дискурсі).

Відомо, що в сучасному мовознавстві прийнято розглядати *мовні* (узуальні) та *мовленнєві* (контекстуальні) синоніми. У своєму дослідженні послуговуємося традиційною класифікацією, схваленою авторами Енциклопедії «Українська мова» [203, с. 540] і розробленою з урахуванням семантики слів, їх сполучуваності, функціональних особливостей, у межах якої виділяють:

1) *загальномовні* (узуальні, постійні) синоніми (*тотожний, рівний, однозначний, рівнозначний, точний, адекватний, еквівалентний, ідентичний* [ССУМ, с. 206]), тобто зближені слова в основному значенні, що мають здатність взаємозамінюватися, характеризуються достатньою частотністю вживання, нормативністю, відносною незалежністю від контексту. Такі синоніми зафіксовані в тлумачних і синонімічних словниках;

2) *контекстуальні* (*ситуативні: поганий, недосвідчений* (майстер), *гнітючий* (настрій), *непристойний* (слово), *негативний* (вплив), *бісівський, диявольський* (з погляду релігії), *ненависний* (ворог) [ПССУМ, с. 44], *дискурсивні, okazіональні, індивідуально-авторські*). Синонімічне зближення таких слів відбувається лише в поодиноких випадках, в обмеженому контексті, залежить від інтенцій адресанта. Відмінною ознакою контекстуальних синонімів є їхня ситуативна зумовленість, невідтворюваність такого синонімічного ряду, одиничність семантики. В. А. Басок зауважує: «Контекстуальна синонімія – явище, що передбачає референтну ідентичність, семантичну схожість, єдність функціонально-стилістичних показників та однакове прагматичне спрямування номінативних одиниць, що синонімізувалися в контексті» [13, с. 9]. Семантичний зв'язок між контекстуальними синонімами можна встановити завдяки їхній функціональній спільності, синтагматичним, парадигматичним та асоціативним зв'язкам. Найпростішим утіленням таких синонімів у контексті

є два-три ситуативно й семантично зближених слова, що становлять контекстуальний синонімічний ряд, наприклад, *бідні – нещасні, ясне – безгрішне*: «*Бідний Стас... – заплакала подумки. – Бідна я... **Бідні ми, нещасні...***» (Дашвар, Мати все, с. 54); *Дитинка... **Ясне, безгрішне...** Вони любитимуть її. Бог бачить!* (Дашвар, Мати все, с. 26). Синоніми *бідний – нещасний* поєднуються значеннями через інтегральну сему 'співчуття', оскільки той, що є бідним, нещасним, викликає почуття жалю до себе. Слова *ясний, безгрішний* ситуативно синонімізуються через інтегральну сему 'чистота', передаючи спільне розвинене значення «який чистий і не має жодної провини».

У будь-якій мові лексична синоніміка – чи не найяскравіший вияв системності в лексиці. На думку В. Д. Черняк, «про системну узалежненість лексики об'єктивно свідчать наявні різноманітні взаємопов'язані типи синонімічних рядів» [221, с. 33]. Нині спостерігаємо певне зміщення акцентів у дослідженні систематики синоніміки – від узуального плану до контекстуального втілення синонімії, що провокує розбіжності в термінології, двозначність тлумачень деяких термінів. Найчастіше це стосується понять *лексико-семантична група і функціонально-семантичний клас слів*, які нерідко вживають як лексичні дублети. Пошук прийомів систематизації контекстуальних синонімів дає змогу вдосконалити термінологію функціональної семантики та частково упорядкувати лексичний рівень художніх творів.

У лексичній синоніміці як мовній підсистемі можна виділити *лексико-семантичні поля* (ЛСП), оскільки ЛСП, як зауважує М. П. Кочерган, – це «найбільше парадигматичне об'єднання, сукупність лексичних одиниць, які об'єднані спільністю змісту (іноді й спільністю формальних показників) і відображають поняттєву, предметну або функціональну подібність позначуваних явищ» [97, с. 265]. Лексико-семантичні поля як елементи мовної системи мають ієрархічну будову, тому, на думку лінгвіста, «в межах лексико-семантичного поля є лексико-семантичні групи, а всередині лексико-семантичних груп – лексико-семантичні категорії – синоніми, антоніми, конверсиви, гіпоніми» [97, с. 267]. Елементи, що утворюють лексико-

семантичну групу, пов'язані між собою семантичними зв'язками. *Лексико-семантична група* (ЛСГ) є однією з основних форм поєднання лексики під час вивчення загальномовної синоніміки художнього твору. У руслі послідовної інвентаризації синонімів за лексико-семантичними групами виконані дослідження В. С. Ващенка [33], І. С. Макар [119], Л. М. М'ялковської [126], О. І. Нечитайло [129], І. С. Олійника [139], А. Л. Порожнюк [152], Л. А. Семак [170], О. Г. Ткаченко [207], І. М. Ходарєвої [223] та ін.

Синоніми систематизують у ЛСГ на підставі спільних компонентів структури їхніх лексичних значень. Для дослідження внутрішньо-системних зв'язків всередині ЛСГ застосовують метод компонентного аналізу. У структурі лексичних значень синонімів окремого системного угруповання прийнято виділяти *класему* (або категорійну сему) – ядерний компонент значення, що дає змогу вналежнити лексему до певної лексико-граматичної категорії; *архісему* – спільну родову сему для всіх лексем угруповання; *інтегральні семи* – спільні семи для окремих синонімів; *диференційні семи* – розрізнявальні семи для значень синонімів; *приховані*, що можуть актуалізуватися за певних умов; *оказіональні семи*, які відбивають індивідуально-авторські асоціації в художніх творах.

У художніх творах сучасних українських письменниць наявні загальномовні синоніми, що у вертикальному контексті їхньої мовотворчості становлять парадигми близькозначних лексем, які можна по-різному структурувати. Парадигматичні зв'язки між синонімами можна встановити на прикладі лексико-семантичної групи «сон». У художніх текстах сучасної української жіночої прози натрапляємо на мовні одиниці, що вступають у синонімічні відношення в умовах вертикального контексту – *сон, мрія, омана, ілюзія, мара, мана, видіння, спокій*, напр.: *Щось у мені завжди люто бунтувалося проти цього масового переляканого прагнення мерщій «улаштуватися», угніздитися в житті, як у ліжку на спокійний сон* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 211); *Сонце повисло над ліловим гребенем гір, за якими були інші гори, і одна з них, на яку падало найбільше світла, нагадала мені мою дитячу*

мрію – літати, як орел, щоб миттю злетіти на таку вершину (Пагутяк, Слуга з Добромиля); *Він прикидається, аби ввести нас в оману* (Пагутяк, Слуга з Добромиля); *Єдині ліки, які він міг собі дозволити, це абсолютний спокій* (Пагутяк, Слуга з Добромиля); *В мене з'явилась ілюзія, ніби зараз увесь світ тішиться миром і спокоєм, відколи з нього щезли Лука й ворожбит* (Пагутяк, Слуга з Добромиля); *Від страху чи якоїсь мари я зомлів* (Пагутяк, Слуга з Добромиля); *Лікар стріпнув головою, відганяючи ману* (Пагутяк, Слуга з Добромиля); *Впорядковані швабські колонії були просто примарами, маревами зі снів, до яких їм не судилось вступити* (Андрухович, Фелікс. Австрія); *Олексій Іванович заплющив очі й запах диму пригнав йому видіння* (Пагутяк, Слуга з Добромиля).

Між такими лексичними одиницями виникають постійні узуальні синонімічні зв'язки. Нейтральним словом, що сконцентрувало у своїй семантичній структурі узагальнений компонент, є *сон*. Така лексична одиниця має найменше диференційних ознак, а отже, стає домінантою в структурі ЛСГ:

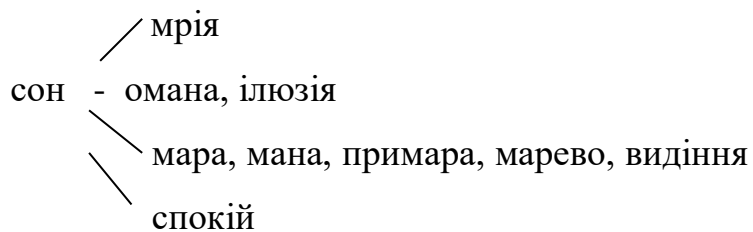

Рис. 2.1. Синонімічні відношення одиниць ЛСГ «сон».

Словникові дефініції слів засвідчують, що синонімічні ряди ЛСГ «сон» об'єднує значення «стан організму, що супроводиться повною або частковою втратою свідомості». На підставі тезаурисних значень описуємо набір сем, які містять значення одиниць ряду: 1) 'протилежна дійсність'; 2) 'стан спокою'; 3) 'витвір уяви'; 4) 'думка про бажане'; 5) 'хибне сприйняття дійсності'; 6) 'уявний образ чого-небудь'; 7) 'необґрунтована надія'; 8) 'незрозумілість'; 9) 'несправжність'; 10) 'нечиста сила'. Лексема *сон* є носієм категорійного значення, тобто класеми. Класемою для поданих синонімів є 'поняття'.

Архісемою є складник ‘стан’, що наявний у семантичній структурі кожного синоніма групи й виражає їхнє загальне категорійне значення.

У середині ЛСГ виділяємо парадигми синонімів за характером семантичної близькості: *сон, мрія*, об’єднані інтегральною семою ‘думка про бажане’; *сон, омана, ілюзія* – інтегральною семою ‘хибне сприйняття дійсності’; *сон, мара, мана, примара, марево, видіння* – інтегральною семою ‘уявний образ чогонебудь’; *сон, спокій* – ‘фізіологічний стан спокою’. Диференційною семою є ‘бажаність’.

У вертикальному контексті художніх творів сучасної української жіночої прози виділяємо слова *сум, смуток, журба, печаль, туга, жаль, жалість, нудьга, нудота, жура*, які на підставі класеми ‘поняття’, архісеми ‘стан’ та інтегральної семи ‘почуття’ вступають в узуальні синонімічні відношення, тому їх можна об’єднати в одну ЛСГ:

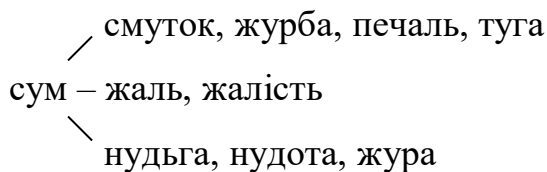

Рис. 2.2. Синонімічні відношення між одиницями ЛСГ «сум».

Напр.: *Геть чисто все, до найменшої дрібнички, а вертала додів – все розліталось, ніби висохла соснова шишечка, – і великий чорний сум знову побирав її голову* (Даруся, с. 81); *Хтось заходив, хтось виходив, і від того смуток ставав меншим* (Пагутяк, Урізька готика); *Він часом у такий спосіб лікувався від нестерпної журби у ті півтора роки, коли його дівчата пішли від нього, і ті нічні прогулянки розвіювали тугу краще, ніж горілка* (Кононенко, Зрада (Zrada, made in Ukraine)); *Загорніть у стару ковдру печалі, викиньте на мороз* (Дашвар, Мати все, с. 62); *Відчуття жалю, огиди, відчаю, що це – незмінне, бо і найбільші скарби не можуть заткнути бездонну прірву вбогості...* (Пагутяк, Слуга з Добромиля); *Люди будуть на них обох дивитися з жалістю* (Пагутяк, Урізька готика); *Але в нього се могло статися з нудьги, браку життєвої енергії, з невдачі* (Пагутяк, Урізька готика); *Таке запаморочливе, до нудоти, відчуття*

близькості — *ніби вони зараз усі втрьох в одному ліжку, жодного бар'єра* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 41); *Маєш журу, красний пане, – сокотала йому циганка на ярмарку в С.* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 376).

Згідно зі словниковими статтями, усі слова синонімічних рядів групи об'єднало значення «невеселий, важкий настрій, спричинений горем, невдачею». Інтегральні семи ЛСГ «сон» структуровано так: 1) 'вияв пригніченості', 'важке почуття', 'душевний біль', 'сильне переживання', 'журливий вираз'; 2) 'важкий настрій', 'важке почуття', 'співчутливе ставлення', 'незадоволення з приводу чого-небудь'; 3) 'сумний стан', 'неприємне відчуття', 'сумний настрій', 'психічне захворювання', 'важке почуття', 'сильне переживання'. У межах таких інтегральних сем ієрархічно вище розташувалася сема 'важке почуття', що дістала вияв у всіх синонімічних рядах групи. Розрізняє значення синонімів сема 'сила вияву'.

Описані лексико-семантичні групи демонструють наявність інтегральних компонентів у семантичній структурі значень лексем, що є підставою для розвитку постійних узуальних синонімічних відношень у художньому тексті.

Наразі лінгвісти переосмислюють традиційний підхід до виділення лексико-семантичних угруповань як упорядкованих сукупностей лексем зі структурно однаковими чи близькими значеннями. Синоніми розглядають як одиниці динамічні, що закріплюють близькі поняття, викликаючи у свідомості мовців відповідні оцінки. Розробники теоретичних основ сучасного мовознавства переважно досліджують функціонування контекстуальних синонімів у виявах мовної діяльності, тому працюють над власною процедурою систематизації таких одиниць. Науковці вважають доцільним інвентаризувати контекстуальні синоніми у специфічні мікросистеми, одиниці яких, з одного боку, безпосередньо пов'язані з логіко-семантичною природою явища синонімії, а з другого – із постаттю автора, із контекстом, з архітемами дискурсу. Ці мікросистеми прийнято називати *функціонально-семантичними класами (ФСК)* і *функціонально-семантичними групами (ФСГ)* [9; 103; 130; 170].

Появу поняття і власне терміна *функціонально-семантичний клас* пов'язують із спостереженням над взаємодією мовних одиниць у контексті й художньому дискурсі. На важливості виділення в художній мові функціонально-семантичних класів слів як органічних лексичних систем першою зауважила Л. Г. Бабенко: «*Функціонально-семантичний клас* – це численні слова, різні щодо граматичного оформлення, які збігаються денотативним співвіднесенням, об'єднані категорійною семою, що може бути онтологічно притаманною слову (початковою) або зумовленою контекстом (похідною), і виконують ту саму семантико-синтаксичну функцію в мові» [9, с. 42]. Науковиця розглядає ФСК на прикладі дієслів відчуття, однак зараховує до такої лексичної мікросистеми, крім власне дієслів відчуття, і функціонально-дискурсивні дієслова, що за своїм основним значенням належать до різних лексико-семантичних груп, наприклад, дієслів руху, переміщення тощо. Отже, ФСК є об'єднанням іншого типу, ніж ЛСГ, що може належати до його складу. Очевидну різницю між ФСК і ЛСГ пояснює І. А. Нікандрова: «Відмінність між цими об'єднаннями полягає в тому, що одиниці ФСК створюються й функціонують у художньому тексті, у контексті якого слова лексико-семантичної групи зазнають різних смислових модифікацій: метафоризуються, розвивають асоціативно-образне значення, характеризуються амбівалентністю вживання, актуалізують додаткові компоненти значення, зазнають семантичного приращення» [130, с. 138]. Між одиницями ФСК, на відміну від конституюем ЛСГ, завжди виникають, крім парадигматичних і синтагматичних, асоціативні зв'язки між словами за формою та змістом. Слова у ФСК поєднують на основі компонентів значення, що є елементами не лише реального світу, а й світу внутрішніх, оцінних, суб'єктивних уявлень про дійсність під контролем усталеної в соціумі системи норм та оцінок.

Функціонально-семантичний клас контекстуальних синонімів – це сукупність лексико-семантичних і функціонально-семантичних груп слів, що об'єднані спільним компонентом (денотативним, конотативним, прагматичним) семантичної структури значення лексем у семантико-функціональному просторі

художнього дискурсу. До ФСК зараховуємо лексичні одиниці, що не були зорієнтовані на вираження близькості значень, але набули такої властивості через функціонування за певних умов (у контексті, художньому тексті). ФСК синонімів складається з *функціонально-семантичних груп*. *Функціонально-семантична група (ФСГ)* – це мікросистема мовних одиниць, що охоплює близькі за значенням слова, семантично й тематично пов'язані із визначеним ФСК.

На думку І. А. Нікандрової, «одним з обов'язкових компонентів будь-якої ФСГ, є наявність *базового ідентифікатора (базового слова)*» [130, с. 139]. У семантичній структурі базового слова узагальнена спільна ознака (*сема*) має найсильніший вияв, стає категорійною, вона наявна у структурі значення кожного контекстуального синоніма групи й має статус інтегральної семи. Семантика базового ідентифікатора-синоніма репрезентує значення контекстуальних синонімів ФСГ і ФСК. Отже, *функціонально-семантична група* – це своєрідна система синонімів, які імпліцитно й експліцитно репрезентують архітеми художнього дискурсу. Виділення функціонально-семантичних груп і класів у лексичній синоніміці сучасної української жіночої прози художніх творів має важливе значення, оскільки пояснює структурно-семантичні особливості контекстуальних синонімів, виявляє постійні й додаткові компоненти, що стали підставою для словозближення в художньому дискурсі, частково систематизує лексико-семантичний рівень художніх текстів, відображає наскрізні архітеми художнього дискурсу сучасної української жіночої прози.

Для перевірки, спростування чи підтвердження висунутих гіпотез щодо ймовірності та доцільності систематизації контекстуальних синонімів у ФСК, а також пошуку нових результатів дослідження лексичної синоніміки української мови використано поетапну методику. Вона складається з пошуку контекстуально синонімічних рядів слів у сучасній українській жіночій прозі, у структурі лексичних значень яких розвинулися інтегральні компоненти. Подальший етап передбачає порівняння контекстуально набутого й традиційно

закріпленого за лексичною одиницею в словнику значення, що вможливорює аналіз процесу актуалізації додаткових компонентів у структурі лексичних значень контекстуальних синонімів. Розроблена методика систематизації контекстуальних синонімів дає змогу виокремити основний предметно-поняттєвий компонент значення, відмежувати додаткові (оцінні й суб'єктивні) компоненти у структурі значень слів та побудувати на їхній основі функціонально-семантичні групи та класи. Аналіз семантичних та асоціативних зв'язків між словами, що зблизилися значеннями в художньому дискурсі, дає змогу експлікувати інтуїтивно виділені функціонально-семантичні класи та довести наявність системності в метафоричному складі мови.

Контекстуальна синоніміка як лексико-семантична система в художньому дискурсі сучасної української жіночої прози найвиразніше репрезентована в такому функціонально-семантичному класі та його групах (рис. 2.3).

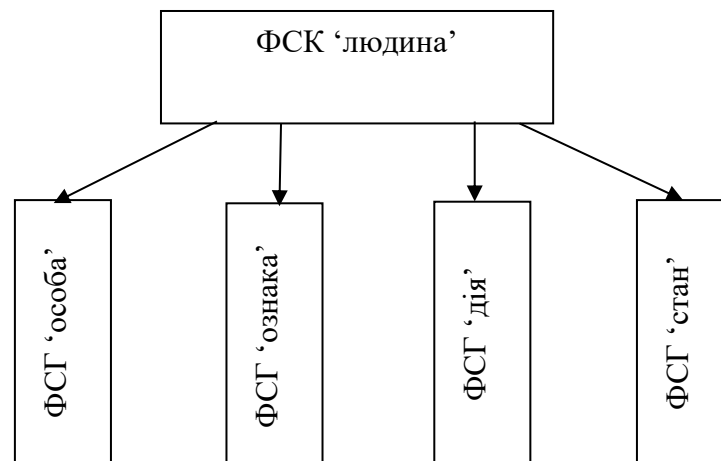

Рис. 2.3. Функціонально-семантичні класи і функціонально-семантичні групи контекстуальних синонімів, що маркують текст сучасної української жіночої прози.

Виділений функціонально-семантичний клас 'людина' об'єднує чотири функціонально-семантичні групи: 'особа', 'означення', 'дія', 'стан'. Одиниці однієї функціонально-семантичної групи відрізняються від одиниць іншої ФСГ класами або архісемами, що постійно наявні в структурі їхніх лексичних значень. ФСГ формуються із контекстуальних синонімічних рядів, одиниці яких

об'єднані категорійну семою (архісемою, інтегральною семою), що є спільною для всіх компонентів групи, а також можуть зближуватися / розрізняватися через потенційні, приховані, okazіональні семи, чим уможлиблюють виділення базового ідентифікатора групи. У межах ФСГ можуть бути виділені менші (простіші) *функціонально-семантичні підгрупи*.

Отже, контекстуальну синоніміку сучасної української жіночої прози потрібно розглядати як сукупність близьких за значенням слів, що становлять системні угруповування – *функціонально-семантичні класи і функціонально-семантичні групи*.

2.1.2. Функціонально-семантичні групи контекстуальних синонімів 'особа' й 'ознака'

Функціонально-семантичний клас 'людина', викликає неабиякий інтерес, оскільки істота й особа як категорії презентовані в мові за допомогою численної лексики й утворюють окремий граматичний розряд слів – іменник. Водночас людина має певні якості, вона постійно функціонує, рухається в часі й просторі. Усе це позначено в мові у лексико-граматичних категоріях – іменнику, прикметнику, дієслові, прислівнику. Закономірно, у функціонально-семантичному класі контекстуальних синонімів 'людина' виділяємо функціонально-семантичні групи 'особа', 'ознака', 'дія', 'стан', що в семантичному плані пов'язують з людиною, її характеристиками, діяльністю і які функціонують в мові авторських творів для позначення її існування.

ФСГ 'особа' зосереджує невелику кількість синонімів через те, що до її складу доречно зараховувати лише синонімічні найменування осіб чоловічої і жіночої статі, які у структурі своїх значень повинні мати класему 'особа' й архісему 'чоловік' / 'жінка'. Такі слова переважно номінують суб'єкта дії, героя, персонажа, тому закономірно у висловленні авторки дають найменування особам, про яких ідеться, разово, а надалі характеризують і змальовують їхній образ майстерно дібраними означеннями. Тому вважаємо, що ФСГ 'особа' об'єднує лексичні одиниці, що у вертикальному контексті функціонують для

найменування осіб однієї статі, у межах лінійних контекстів вони можуть бути взаємозамінними, пор.: *дівчина, дівчинка, жінка, дівка, тьотка, баба* (розм. взагалі жінка [СУМ, Т. 1, с. 75]), *дівця, дівуля, дівочка, васіліса-краса, мадель, зміїна цариця* тощо. Напр.: *Не зважаючи ні на холод, ні на матюки водіїв, особливо люб'язних до дівчат на двоколісному транспорті* (Карпа, Піца «Гімалаї»); *Я тут була його нареченою, його дівчинкою і дитиною* (Матіос, с. 34); *Вона побачила шматок спини Дордже і частково жінку з розпущеним довгим волоссям* (Карпа, Піца «Гімалаї»); *Взагалі, це страшенно інтересно, коли вдуматися, ти, мабуть, маєш рацію, ну, щодо жіночої успішності, – всі дівки, яких я знаю, ті, котрі чогось домоглися, – всі вони татові доньки, і ти ж так само, Дар?* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 43); *Що хотіла та тьотька?* (Карпа, Піца «Гімалаї»); *Видно, вийшло страшно, бо три баби перезирнулися між собою, а потім, як зазвичай роблять у цих краях, аби зняти ніяковість, розреготалися* (Карпа, Піца «Гімалаї»); – *Дивно. Я думав, ти захочеш відкрити тут школу для благородних дівциць* (Карпа, Піца «Гімалаї»); – *Знаєш, скільки дівуль сидять і мріють про такого, щоби «удачно вийті замуж»?* (Карпа, Піца «Гімалаї»); – *Дівочки, ну шо ви прям як еті самі, – казала бабуця* (Карпа, Піца «Гімалаї»); – *Добре, що ти у нас васіліса-краса* (Карпа, Піца «Гімалаї»); *Ой! Ні таланта там, ні внешненості. Абичная себе мадель»* (Карпа, Піца «Гімалаї»); *Настільки (професійна блищ-усмішка, притримана кінчиками вуст, призначена взяти в поблажливі лапки наступну фразу), щоб вона в дорослому житті ні перед якою зміїною царицею не розгубилась?* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 43)

Виділені лексеми об'єднує первісне значення «особа жіночої статі», відповідно всі слова в семантичній структурі мають спільну класему 'особа' й архісему 'жіноча стать'. *Тьотка, баба, дівця, дівуля, дівочка* відрізняються від *дівчина, дівчинка, дівка, жінка* семою 'неприємність', оскільки відбивають неприязне ставлення до таких персонажів. Просторічна лексема *мادلель*, індивідуально-авторська *васіліса-краса* й образна словосполука *зміїна цариця* постали як елемент іронії, тому мають у своєму значенні спільну оцінну сему

‘насмішка’. Отже, близькі за значеннями слова ФСГ ‘особа’ не формують розгалуженої лексико-семантичної підсистеми, хоч і є оригінально вживаними, фіксують авторську оцінку, подекуди можуть бути функціонально взаємозамінними.

У художньому дискурсі прозаїкинь широко спектральними є синоніми, що позначають риси та якості людини. Словозближення, які характеризують особу жіночої статі, упорядковуємо у ФСГ ‘ознака’. У цій групі функціонально-семантичного класу ‘людина’ виокремлюємо підгрупу синонімів ‘позитивна характеристика’, що окреслюють взірцевий образ сучасної жінки. Така підгрупа об’єднує лексеми *гарна, елегантна, добра, мила, струнка, підтягнута, стильна, причепурена*, напр.: *А поїде раптом твій дядько влітку до Криму і на алеї серед магнолій біля санаторію КДБ зустрине гарну елегантну жінку* (Кононенко, Книгарня «ШОК»); *Адже якби мати, загалом добра мила жінка, жаліла його, він наклав би на себе руки, відчувши, що коханої ніколи не знайде* (Кононенко, Книгарня «ШОК»); *Навіть у найлихіші часи, ще струнка й підтягнута жінка, на яку чоловіки озирались на вулицях* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 76); *Адміністратор ресторану, стильна причепурена жінка років сорока, вела Майку вглиб розкішного закладу...* (Дашвар, На запах м’яса, с. 31).

Виділені синоніми постали для змалювання сучасної жінки – гарної, високоосвіченої, сильної духом, цілеспрямованої особистості. Усі лексеми розвинули спільне значення «приваблива зовнішнім виглядом». Складники цієї підгрупи об’єднує архісема ‘якість’, інтегральною семою структури значень наведених синонімів є ‘краса’. У слові *гарний* такий семантичний компонент має найсильніший вияв. Синонім *гарний* може замінити усі зазначені слова у вертикальному контексті, тому вважаємо його базовим ідентифікатором виділеної підгрупи лексем. Інтегральні семи функціонально-семантичної підгрупи ‘позитивна характеристика’ структуровано так: ‘красивий вигляд’, ‘приваблива зовнішність’, ‘приємний вигляд’, ‘привітність’, ‘смак’, ‘вдале оформлення’, ‘упорядкованість’, ‘стиль’. У межах таких інтегральних сем ієрархічно найвищою є гіперсема ‘красивий вигляд’, яку виявлено в семантиці

усіх складників синонімічних рядів підгрупи. Диференціюють лексичні значення синонімів семи ‘сила вияву’, ‘спосіб вияву ознаки’. Отже, усі контекстуальні синоніми можуть бути описані за допомогою таких семантичних ознак: 1) красивий вигляд; 2) приваблива зовнішність; 3) приємний вигляд; 4) привітність; 5) смак; 6) оформлення; 7) стиль (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Контекстуальний синонім	1	2	3	4	5	6	7
Гарний	+	+	+	+	+	+	–
Елегантний	+	+	+	–	+	+	+
Добрий	+	–	–	+	+	–	–
Милий	+	+	+	+	+	+	–
Стрункий	+	+	+	–	–	+	–
Підтягнутий	+	+	+	–	–	+	–
Стильний	+	+	+	–	+	+	+
Причепурений	+	+	+	–	+	+	–

Слова *гарний*, *елегантний* у лінійних контекстах зближуються через інтегральні семи ‘приваблива зовнішність’, ‘смак’. Лексеми *добрий*, *милий* є семантично близькими завдяки семі ‘привітність’. Для слів *стрункий*, *підтягнутий* спільною є інтегральна сема ‘оформлення’. Лексеми *стильний*, *причепурений* синонімізувалися через інтегральну сему ‘упорядкованість’, а розрізняються семою ‘стиль’.

Функціонуючи в тексті, виділені синоніми розширюють свої семантичні межі, зазнають образно-асоціативного переосмислення, тому в межах вертикального та лінійних контекстів мовотворчості письменниць вступають між собою не лише в парадигматичні й синтагматичні відношення, а й реалізують численні асоціативні зв’язки. Лексеми аналізованої групи демонструють предметно-поняттєву й оцінну спільність. Отже,

функціонально-семантична підгрупа ‘позитивна характеристика’ засвідчує певну системність синонімів, зумовлену парадигматичними, синтагматичними й асоціативними зв’язками між ними.

Функціонально-семантичній підгрупі синонімів зі схвальною оцінкою семантично й контекстуально протиставлені близькозначні лексеми, за допомогою яких у творах описують жінку, яка викликає осуд. Такі синоніми становлять функціонально-семантичну підгрупу назв із негативною оцінкою. У художньому дискурсі прозаїкинь натрапляємо на такі словозближення, що змальовують антигероїню, пор.: *нещасна, втомлена; пригнічена, залякана; смурна, малопривітна, бамбулувата, грубокоста; блякла, розмита* тощо, напр.: *Вероніка працювала по три чотири години на день, а не так, як робітниці в його бригаді з євроремонтів, нещасні, вічно втомлені жінки, що мали або п’яницю вдома, або були взагалі без мужика, і часом від життєвої туги віддавалися електрикам і сантехнікам просто на підлогах тих помешкань, де вони білили стіни й стелі* (Кононенко, *Зрада (Zrada, made in Ukraine)*); *Вона могла не приготувати обід, бо в неї боліла голова, і я ніколи не дорікнув. Пригнічена! Залякана!* (Кононенко, *Зрада (Zrada, made in Ukraine)*); *З неї вийшла досить-таки смурна тітка, малопривітна, бамбулувата на виду й грубокоста, тип колишніх інженери-проектниць, що тепер вистоюють із секунд-хендом по базарах* (Забужко, *Музей покинутих секретів*, с. 18); *На всіх простінках і склепіннях так само мовчали бляклі, розмиті віками жінки* (Забужко, *Музей покинутих секретів*, с. 20).

Виділені лексеми мають спільне значення «пригнічений стан людини». Інтегральною семою у структурі їхніх значень синонімів є ‘неприємність’. Такий семантичний компонент має найсильніший вияв у семантиці слова *нещасний*, тому вважаємо його базовим ідентифікатором виділеної підгрупи, що може ситуативно замінити всі зазначені слововживання. Інтегральні семи функціонально-семантичної підгрупи ‘негативна характеристика’ структуровано так: ‘неприємний пригнічений стан’, ‘неприваблива зовнішність’, ‘неприємний вигляд’, ‘важке почуття’, ‘страх’, ‘невдале оформлення’, ‘гнітюче

враження', 'неупорядкованість', 'невиразність', 'похмурість'. У межах таких інтегральних сем ієрархічно найвищою є гіперсема 'неприємний пригнічений стан'. Диференціюють значення синонімів семи 'сила вияву', 'неупорядкованість'. Синоніми, які формують ФСП назв із негативною оцінкою, можуть бути описані за допомогою таких семантичних ознак: 1) неприємний пригнічений стан; 2) неприваблива зовнішність; 3) неприємний вигляд; 4) важке почуття; 5) страх; 6) невдале оформлення; 7) гнітюче враження; 8) неупорядкованість; 9) невиразність; 10) похмурість (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Контекстуальний синонім	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Нещасний	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Втомлений	+	+	+	+	-	+	+	-	-	-
Пригнічений	+	+	+	+	+	-	+	-	-	+
Заляканий	+	+	+	+	+	-	+	-	-	+
Смурний	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+
Малопривітний	+	+	+	-	-	+	-	-	-	+
Бамбулуватий	+	+	+	+	-	+	-	+	+	-
Грубокостний	+	+	+	+	-	+	-	+	+	-
Бляклий	+	+	+	+	-	+	-	+	+	+
Розмитий	+	+	+	+	-	+	-	+	+	+

Слова *нещасна*, *втомлена* синонімізуються в межах тих чи тих лінійних контекстів на основі семантичних компонентів 'неприємний пригнічений стан', 'неприваблива зовнішність', 'неприємний вигляд', 'гнітюче враження', наявних у структурі їхніх лексичних значень. Номени *пригнічена*, *заякана* зблизилися значеннями через семи 'важке почуття', 'страх', 'гнітюче враження'. Лексеми *малопривітна*, *бамбулувата*, *грубокоста* синонімізувалися через інтегральні семи 'неприємний пригнічений стан', 'неприваблива зовнішність', 'неприємний

вигляд'. Лексеми *блякла, розмита* зазвичай позначають колір предметів. У вище наведеному лінійному контексті ці слововживання синонімізувалися через інтегральну сему 'невиразність', а також потенційну сему 'неприваблива зовнішність'. Усі виділені словозближення, об'єднані у функціонально-семантичну підгрупу 'негативна характеристика', постали в художньому дискурсі як виразники оцінного ставлення до описаного образу жінки.

Отже, у текстах сучасної української жіночої прози функціонально-семантичні підгрупи синонімів 'позитивна характеристика' та 'негативна характеристика', які є фрагментами ФСГ 'ознака' (ФСК 'людина'), засвідчують системність складників – синонімів, зумовлену парадигматичними, синтагматичними й асоціативними зв'язками, що виникають між семантично зближеними словами у вертикальному й лінійних контекстах авторської мовотворчості.

2.1.3. Функціонально-семантична група синонімів 'дія'

Лексеми, що зблизилися своїми значеннями під час найменування процесу, дії або процесуального стану, у дослідженні вналежнюємо до функціонально-семантичної групи 'дія' (ФСК 'людина'). Такі дієслівні синоніми презентують діяльність особи – автора або персонажа художнього твору. У межах ФСГ 'дія' виділяємо низку підгруп синонімів (див. рис. 2.4.).

1. Функціонально-семантична підгрупа 'фізична дія':

- дієслова загальної фізичної дії, напр.: *Тримав у собі якийсь зачаєний біль, втому, чим зумів розтривожити отця Антонія, котрий теж змучився, заляк* (Пагутяк, Слуга з Добромиля). Для виділених лексем спільним є значення «втрачати здатність виконувати фізичну дію (про людину)»;

- дієслова на позначення дії, яка спричиняє зміни в об'єкті, напр.: *Закрити. І засипати, і зарівняти, і гарненько поплескати лопаткою, так, щоб не лишилося жодного сліду: ніхто не повинен бачити, що вона тут вправляла, не*

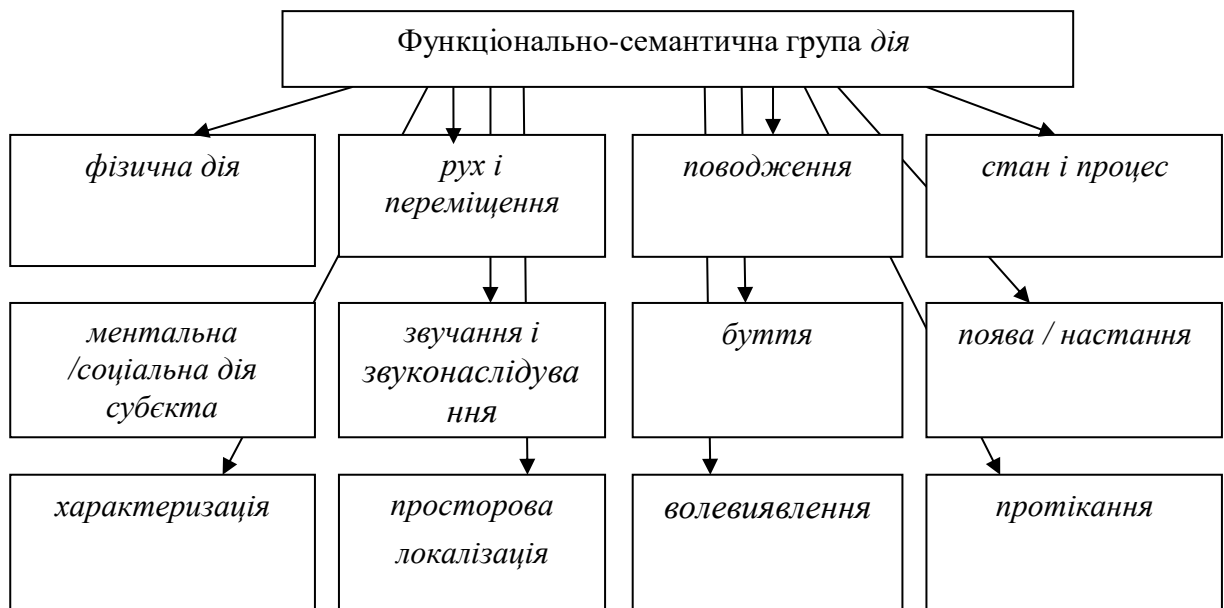

Рис. 2.4. Підгрупи контекстуальних синонімів функціонально-семантичної групи 'дія' ФСК 'людина'.

приведи Господи, якщо хтось довідається... (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 408). У висловленні лексеми *засипати, зарівнювати* семантично зближуються через наявність у їхніх значеннях інтегральної семи 'зміна об'єкта, через спрямовану дію'.

2. Функціонально-семантична підгрупа 'рух і переміщення', напр.: *Дістатися до Виходу всіма можливими способами – продертися, проповзти, проплисти, пробратися, прочеленджувати, прорватися, просгрибати* – це, виявляється, справа суто особиста (Гримич, *Second life* (Друге життя), с. 88). Виділені контекстуальні синоніми об'єднані значенням «із труднощами, долаючи перешкоди, йти, їхати куди-небудь». Загальномовний синонімічний ряд *продертися, пробратися, прорватися* продовжено контекстуальними синонімами *проповзти, проплисти* й оказіональними *прочеленджувати* (від назви мотобайку італійського бренду *Hupper Challenge* та англ. *challenge* – «кидати виклик, претендувати»), *просгрибати* (вочевидь, від *гребувати* – «перев. із запереч. *не*: бути перебірливим, використавши всі можливості») за рахунок появи в їхніх лексичних значеннях інтегральної семи 'переміщення в якому-небудь напрямку'. Слововживання семантично зближуються також

завдяки однаковому префіксу *про-* в їхній будові, що означає завершення дії. У їхніх переносних значеннях актуалізованою постає прогнозована контекстом сема ‘досягнення мети’.

3. Функціонально-семантична група ‘поводження’:

- дієслова ставлення, напр.: *Кажуть, коли відбувається вторгнення щоденних людських вад в ауру закоханості – тоді руйнується все наносне, зникає дим вигадки, і ти чуєш легалізацію Любові, яка **приймає і виправдовує** усе* (Матіос, Чотири пори життя, с. 90). Слова *приймати, виправдовувати* синонімізуються через інтегральну сему ‘ставлення’ і диференційну сему ‘всерозуміюче сприйняття’, зумовлену синтагматичним поєднанням їх із назвою суб’єкта дії – *любов*;

- дієслова впливу, напр.: *І востаннє **напутивши й благословивши** недоріке чадо, відпустили його в далекий світ* (Андієвська, Казка про чоловіка, який мав сумніви, с. 124). Зближення виділених формовживань відбулося на підставі інтегральної семи ‘побажання’ і потенційної – ‘вплив’;

- сенситивні дієслова: *Хотів навіть завести кошеня, щоб було кого **погладити, пригріти** на грудях...* (Гримич, Second life (Друге життя), с. 97). Синоніми *гладити, пригрівати* об’єднані значенням «виявляти ніжність, ласку до кого-небудь», у структурі якого важливим є інтегральний компонент ‘виявлення почуття’.

4. Функціонально-семантична підгрупа ‘стан і процес’:

- дієслова психічного стану: *Треба **заспокоїтися і розслабитися**...* (Дашвар, Мати все, с. 61). Лексеми синонімізувалися через інтегральну сему ‘стан спокою’, наявну в їхніх значеннях;

- дієслова фізіологічного стану, напр.: *Вона **злякалась, відсторонилась*** (Роздобудько, Якби). У лінійному контексті слова *лякатися, сторонитися* – це синоніми, що мають значення «фізіологічне бажання уникнути чого-небудь»;

- дієслова на позначення переходу із одного стану в інший: *Була – чиясь інша (чия?), а їй залишається тільки **скоритись. Прийняти. Улягти*** (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 796). Виділені дієслівні лексеми мають значення

«примирятися з чим-небудь, приймати що-небудь, не сперечаючись, підкорятися», у структурі якого актуалізованою постає інтегральна сема ‘зміна стану’;

- дієслова на позначення фізіологічних процесів: ... *і раптом зір встеляє сліпучою колихкою пеленою сліз, я поквалливо **сковтую** й **скліную** їх, щоб ти не завважив* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 23). Дієслова, що передають значення фізіологічних процесів, рідко зближуються семантикою, оскільки об’єктивно передають конкретну природну дію. Утім, виділені лексеми об’єднало метафоричне значення «стримувати сльози». Найвиразнішою в його будові є інтегральна сема ‘фізіологічний процес’, потенційна – ‘тамування неприємних почуттів’.

5. Функціонально-семантична підгрупа ‘ментальна / соціальна дія суб’єкта’:

- дієслова фізичної чи інтелектуальної діяльності, напр.: ***Полює, вистежує, мов вовкулака*** (Роздобудько, Якби);

- дієслова мовлення: ***Збиваючись і затинаючись** більше, ніж зазвичай, я почала пояснювати (краще сказати брехати), що редакція отримала листа від однієї жінки, котра стверджує, що може переходити у своє минуле* (Роздобудько, Якби);

- дієслова мислення, напр.: ***Це той самий гольф: слід зосередитися, виміряти, прицілитися, оцінити, відміряти ще раз, абстрагуватися від зовнішнього світу, сфокусуватися...*** (Гримич, Second life (Друге життя), с. 91);

- дієслова пізнання: *...то була непереборна огида до власного страху, фізіологічна незгода дуже здорової й, вочевидь, дуже гордої душі (адже душа так само має свою фізіологію, як і тіло, і не завжди душевна фізіологія збігається з тілесною...) із тим силоміць ущепленим тобі, як вірус, страхом – **зростись, ототожнитись*** (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 51). Виділені слова отримали в лінійному контексті спільне значення «ставати невіддільним» через актуалізацію інтегральної семи ‘уподібнення’.

6. Функціонально-семантична підгрупа ‘звучання й звуконаслідування’, напр.: *Простягнула дівчині пластянки, підштовхнула поглядом – іди, та Рая не встигла ступити й двох кроків, коли Іветта раптом зойкнула, вигукнула* (Дашвар, Мати все, с. 91); *Дейв розгублено мацав старого трактора, ходив навколо нього, **кректав, зітхав*** (Гримич, Second life (Друге життя), с. 52). Такі слова синонімізувалися через архісему ‘звук’ та актуалізацію інтегральної семи ‘звук мовлення’.

7. Функціонально-семантична підгрупа ‘буття’: *Та я б із глузду з’їхала в хаті без діла **сидіти** й **чекати**, поки мене хто нагодує!* (Дашвар, На запах м’яса, с. 71).

8. Функціонально-семантична підгрупа ‘поява / настання’: *Від напруги цих днів довкола очей з’явилися темні кола, а обличчя **змарніло** і ніби **опало*** (Роздобудько, Якби). Виділені слова синонімізувалися через інтегральну сему ‘занепад’ у зв’язку з лексемою *обличчя*, щоб передати значення «втрачати красу».

9. Функціонально-семантична підгрупа ‘характеризація’:

- позначення кваліфікативних властивостей особи: *Проблеми створювала його попередня дружина, його ровесниця, **зів’яла** й **відвисла** (невже я тепер така, як вона тоді?* (Кононенко, Книгарня «ШОК»). Лексеми *зів’ялий, відвислий*, на перший погляд, не є синоніми, але в сполученні з іменником – назвою особи жіночої статі зближуються архісемою ‘характеристика’ й інтегральною семою ‘фізіологічний стан’;

- позначення зовнішнього вияву ознаки дії або стану: *Він (Амброзій Іванович) тоді мов одродився, вперше після маминої смерти, [...] економічний хаос перших років незалежності виправдовував то совковим спадком, то браком державного досвіду, і хоч багато за віщо й тоді **кипів** і **гнівався*** (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 649). Виділені лексеми, що передають стан людини, є синонімами, оскільки для них спільним є значення «палко виявляти почуття»;

- позначення зменшення або збільшення вияву ознаки: *Воно* (Платон) *ж* – *живе, хоч від тих ліків зовсім охляло і змарніло* (Дашвар, Мати все, с. 60). Зближення слів відбулося на підставі архісеми ‘дія на позначення занепаду’ й інтегральної семи ‘зменшення вияву ознаки’.

10. Функціонально-семантична підгрупа ‘просторова локалізація’: *Стовбичило на письмовому столі, засинало в кишенях чи рюкзаку, губилося посеред подушок, знаходилося на підлозі і знову стовбичило на столі* (Дашвар, На запах м’яса, с. 90).

11. Функціонально-семантична підгрупа ‘волевиявлення’:

- прагнення: *Як хвилюють, надихають ті емоції!* (Дашвар, На запах м’яса, с. 69);

- наміру: *І де ті аргументи – люблю, врятую, збережу...* (Дашвар, Мати все, с. 39);

- можливості: *Треба зупинитися! Охолонути і ще раз усе спокійно обдумати!* – *вирішила* (Дашвар, Мати все, с. 36).

12. Функціонально-семантична підгрупа ‘протікання’: *І це відчуття обгортало, зігрівало, п’янило, оберігало...* (Гримич, Друге життя, с. 142).

Отже, до функціонально-семантичної групи словозближень ‘дія’ належать лексеми, що в мові сучасної української жіночої прози позначають власне фізичну дію, рух і переміщення, поводження, стан і процес, звучання й звуконаслідування, буття, появу, настання, характеристизацію, просторову локалізацію, волевиявлення, протікання дії. З одного боку, синоніми постають важливим засобом уточнення характеру дії, підсилення міри її вияву тощо, а з другого – засвідчують особливий тип творчої манери письма й мовомислення прозаїкинь.

2.1.4. Функціонально-семантична група синонімів ‘стан’

Функціонально-семантична група синонімів ‘стан’ ФСК ‘людина’ репрезентує емоційно-психологічний стан, суб’єктивне відбиття об’єктивного світу, настроїв, внутрішні переживання героя, емоційне ставлення до іншої особи,

предмета, дійсності. До функціонально-семантичної групи ‘стан’ зараховуємо прислівникові синоніми, що відбивають різні відношення дії до її суб’єкта й об’єкта, презентують час і обставини, умови, у яких існує або перебуває людина, ситуації, зумовлені певними подіями. У межах функціонально-семантичної групи ‘стан’ виділяємо такі функціонально-семантичні підгрупи: 1) власне означальні прислівникові лексичні одиниці; 2) власне обставинні лексичні одиниці.

Функціонально-семантичну підгрупу власне означальних лексичних одиниць формують словозближення, що називають сукупність ознак, рис, які характеризують людину, виражають її фізичне самопочуття або настрої, душевне наповнення. Синоніми, що належать до такої підгрупи, зазвичай вказують на такі ознаки:

1. Зовнішність: *І зараз виглядав охайно, навіть святково* (Роздобудько, Якби). Виділені слова синонімізуються в контексті через архісему ‘привабливий зовнішній вигляд’, оскільки той, який одягнений святково, ошатно, обов’язково повинен бути чистим та охайним.

2. Поведінку: *Чертог розсміявся задоволено, вхопив Майку за руку, смикнув до себе: вигиналася під ним обурено, гірко, гнівно – тільки розпалювала дядька все більше* (Дашвар, На запах м’яса, с. 88). Слова *обурено, гірко, гнівно* мають у структурі своїх значень архісему ‘почуття’, а також інтегральну сему ‘інтенсивність’. Усі ці лексеми виражають сильний вияв такого відчуття, як обурення і гнів.

3. Характер дії: *Адю, ти один із небагатьох, з ким мені це від початку виходило легко й природно* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 319). Виділені слова зблизилися через наявність семи ‘невимушеність’ в їхніх значеннях.

4. Спосіб дії: *Чую, як б’ється під рукою утомлене, але радісне серце, як пахне сильне і пружне тіло, як рівно і глибоко дихають груди – і тулюся так близько, начебто хочу врости в душу* (Матіос, Чотири пори життя, с. 72). У зв’язку з лексемою *дихати* виділені слова семантично зблизилися завдяки

спільним компонентам: інтегральній семі ‘інтенсивність’ і потенційній семі ‘розміреність’.

5. Інтенсивність: *Ти п’єш довго й повільно скипілі ураз чорторії зголоднілого лона – і я чую твій голос, що кришиться пересохлим стеблом, ламається перестояною отавою* (Матіос, Чотири пори життя, с. 92). Основою для синонімізації лексичних одиниць *довго – повільно* постала семі ‘тривалість’ і ‘недостатня інтенсивність’.

6. Психічні якості: *Ми – два айсберги, що оголили потоплені глибини і пролилися золотими дощами млости одне на одного, сходячи ніжністю, як сходять кров’ю, – безболісно, лише запаморочливо і сонно, на зелено-білих розводах гуцульського ліжника* (Матіос, Чотири пори життя, с. 91). Спільним компонентом для контекстуальних синонімів *запаморочливо, сонно* є семі ‘фізіологічний стан із втратою свідомості’.

7. Відчуття: *І чудно мені... і дивно... і незбагнено...* (Матіос, Чотири пори життя, с. 11). Лексичні одиниці синонімізувалися в лінійному контексті через архісему ‘відчуття’, інтегральну семі ‘стан, зумовлений здивуванням’, оскільки позначають враження, що не можна досягнути, які викликають подив.

8. Якості, що сприймають органами дотику, смаку, нюху: *Крутиться плівка, не покидай мене, мокро, плідно, родючо, під нами тане сніг, підпливає земля, ми лежимо в калюжі сліз, на голій поверхні сумної планети, де все колись пішло не так* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 134). Виділені слова зблизилися значеннями через інтегральну семі ‘позитивний результат’. Лексична одиниця *мокро* через зосереджену в семантичній структурі архісему ‘волога’ вможливила виникнення нового значення синонімів ряду «відчуття, що виникає під час пізнання навколишнього середовища». Оцінюючи ситуацію, описану в контексті, розуміємо, що *плідно, родючо* доповнено словом *мокро* через те, що воду пов’язують з життям на Землі, а отже, і з певним результатом, тобто продовженням роду.

9. Суспільні характеристики: *На позір все виглядало саме так, досить пересічно і зрозуміло* (Роздубудько, Якби); *Вони ненав’язливо, дуже делікатно*

пропагують їм привабливість ідеї вкладення своїх грошей у котрийсь із інвестиційних проєктів, демонструючи вигоду на власному досвіді (Гримич, *Second life* (Друге життя), с. 29). Семантичну спільну основу для синонімізації в контексті лексем *пересічно*, *зрозуміло* створює інтегральна сема ‘звичне сприйняття’, оскільки те, що нічим не виділяється, доступне всім для розуміння. Слова *ненав’язливо*, *делікатно* в лінійному контексті розвивають спільне значення «обережне поводження».

10. Особливості реальної дійсності (умови):

а) задовільні: *Біля цього вікна йому, безпечно, найзатишніше* (Гримич, *Second life* (Друге життя), с. 26 – 27).

б) незадовільні: *Боявся не тому, що це було відразливо і проти природно, а тому, що це його збуджувало* (Гримич, *Second life* (Друге життя), с. 112).

Отже, функціонально-семантична підгрупа власне означальних синонімів функціонально-семантичної групи ‘стан’ об’єднує лексеми, що зблизилися для передання ознак зовнішності, поведінки, способу й інтенсивності дії, психічних якостей, абстрактних здібностей, мовних характеристик, відчуттів, суспільних характеристик, умов реальної дійсності.

Контекстуальні синоніми, що становлять функціонально-семантичну підгрупу власне обставинних лексем, номінують час дії, локалізацію певної діяльності, напрями переміщення, підстави настання чого-небудь або умови виникнення певної ситуації, спосіб та ін.:

1. Місце: *Я була десь так далеко і так високо, що раптом стала недосяжна сама для себе* (Матіос, Чотири пори життя, с. 77).

2. Час: *І Адьо, знімаючи мені руку з плеча обірваним жестом, повертає голову і стримано всміхається в той бік, як до знайомого, – випадкового, але все-таки такого, який вартує кількох чемних слів, навіть якщо нагодився невчасно й недоречно* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 93).

3. Причина: *І ось так раптово, зненацька, легко і швидко мене позбавлено навіть пилу з цих руїн* (Матіос, Чотири пори життя, с. 81).

4. Мета: *Останнім зусиллям волі він підпихає засльозені повіки вгору, майже як то сірниками роблять енкаведисти вбитим повстанцям, коли виставляють їхні понівечені тіла **напоказ публічно** на майданах* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 218).

5. Міра і ступінь: *А я й не жартувала **зовсім, аніскілечки*** (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 90).

6. Спосіб дії: ***Ніжніше**, підказує хтось ізбоку, – **м'якше, інтимніше, менше металу в голосі...*** (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 71).

Отже, контекстуальна синоніміка є внутрішньо організованою цілісністю, складники якої взаємодіють між собою в межах лінійного контексту / дискурсу сучасної української жіночої прози. Виділені функціонально-семантичні угруповання дають змогу упорядкувати одиниці лексико-семантичного рівня художнього твору, розширити межі розуміння природи синонімії, озброюють мовця ширшим діапазоном комунікативних одиниць для вираження власної думки. Утім, відомості про змодельовані функціонально-семантичні класи, групи й підгрупи не обмежуються встановленням синонімічних відношень між лексичними одиницями. Для сучасної лінгвоукраїністики важливим є також те, що саме створює передумови для появи й розвитку в семантичній структурі значень словозближень потенційних оцінних і okazіональних компонентів, які стають підставою для синонімізації лексем у контексті.

2.2. Вплив контексту на актуалізацію синонімічних відношень

Функціонально-семантичні класи й групи засвідчили, що поява синонімів зумовлена семантичними процесами, які виникають під час взаємодії значень мовних одиниць у художніх текстах сучасної української жіночої прози. Структура значень словозближень репрезентує їхній семний склад з урахуванням контекстуальних зв'язків.

Опис функціонально-семантичних груп синонімів дав змогу встановити, що структура їхніх лексичних значення зазвичай складається з класем, архісем,

інтегральних, диференційних, потенційних та okazіональних сем. Класеми, архісеми й диференційні семи зараховуємо до ядерних, а інтегральні, потенційні, приховані й okazіональні – до периферійних складників семантичної структури значення слова (за класифікацією І. А. Стерніна [194]). Ядерні й периферійні семи формують денотативний компонент структури значення синонімів. Ядерні семи словозближень – це основні, найістотніші складники значення, що зближує слова. Ядерні семи позначають постійні, невіддільні ознаки поняття. Периферійні семи позначають непостійні, імовірні ознаки поняття. Ядерні семи (класеми, архісеми, диференційні семи) лексичних значень синонімів постали основою для формування функціонально-семантичних класів, груп, підгруп. Периферійні семи (інтегральні, приховані, okazіональні) так само є важливими, оскільки в художньому дискурсі прозаїкинь вони є основою для виникнення метафоричних значень синонімів.

Лексичне значення слова в контексті зазнає істотних змін. І. А. Стернін зауважує, що «контекст виконує кілька функцій щодо семантики слів, які по-різному сприймають адресант і адресат під час мовної діяльності» [194, с. 78]. Для авторок жіночої прози контекст виконує функцію актуалізації (тобто відбиває їхні комунікативні наміри), а для читачів – розпізнавальну. Письменниці зазвичай розширюють межі семантичного простору за рахунок семантики синонімів, для актуалізації особливого, потрібного їм в цьому лінійному контексті, значення слова. Таке значення прийнято називати *актуальним смислом слова*.

І. А. Стернін зазначає, що «утворення актуального смислу слова – це контекстуально зумовлене семне варіювання значення, сутність якого полягає в реалізації комунікативно релевантних складових значення слова» [194, с. 73]. Спектр актуалізованих сем визначено комунікативними намірами авторок. Розвиток актуального смислу слова в тексті зумовлює не лексема, а художня мета, контекст. Контекст визначає актуальний смисл, тобто сукупність сем, що актуалізуються у висловленні. У художньому тексті ядерні й периферійні семи не завжди реалізують власний потенціал повною мірою. Контекст дає змогу

оприяти конкретні семи потрібного значення для синонімізації слів, тобто формує актуальний смисл для словозближення в художньому дискурсі сучасної української жіночої прози.

Отже, об'єднати синоніми у функціонально-семантичні класи й функціонально-семантичні групи можна не лише через універсальність, варіативність і однопорядковість лексичної синоніміки, а й завдяки релевантній властивості синонімів – потрапляти під вплив контексту. У контексті художнього твору синонім з визначеним словниковим значенням перетворюється на одиницю з актуалізованим значенням. Наприклад, у висловленні *Її* (Редьці) *відчинили не відразу. Видно, довго й прискіпливо розглядали спершу на відеомоніторі* (Карпа, Піца «Гімалаї») письменниця І. Карпа синонімізує слова *довго, прискіпливо*, що позначають дію, яка потребує ретельного виконання, тому її виконують протягом тривалого часу. При цьому контекст, у якому реалізовано словозближення, цінний тим, що істотно розширює виражальні можливості синонімів: другий синонім ряду уточнює значення першого, відбиває часову локалізацію.

У лінійному контексті художнього твору семний склад лексичних значень слів зазнає змін, іноді серйозних, відбиваючи нове синонімізоване значення, що відповідає контекстуальній ситуації. Жодна мовна одиниця, лексико-синонімічна зокрема, не може бути осмислена поза контекстом, без урахування тих одиниць, що її оточують, на тлі яких вона постає у висловленні. Якраз під впливом семантичних процесів контексту відбувається їхнє семне варіювання. Семне варіювання значення за критерієм семного наповнення контекстуальних синонімів передбачає такі семантичні процеси:

1. Актуалізація семи – це комунікативно зумовлене виділення семи у структурі значення, що розвиває її актуальний смисл. Актуалізуватися можуть і ядерні, і периферійні семи в будові значень контекстуальних синонімів. Наприклад: *Дуже далеко, високо, але Редьці зробилося від того раптом добре* (Карпа, Піца «Гімалаї»). Реалізація синонімічних відношень у контексті стає можливою через закріплену в ядрі значення архісему 'відстань' та актуалізацію

диференційної семи ‘напрямок’. Синонімізація задіює відповідну сему для уточнення контексту.

Актуалізація периферійних сем відбувається через різні формальні сигналізатори, зокрема використання не лише мовностилістичних засобів, а й графічного оформлення висловлення та ін. У реченні *Від нього пахло хмарами. Пахло небом і простором* (Бічуя, Шпага Славка Беркути, с. 32) загальномовних синонімів немає, проте близькозначність слів постає через оформлення контексту й розвиток інтегральної семи ‘обшир’. Ці лексеми через актуалізацію периферійної семи передали спільне значення «необмежена протяжність над землею».

2. Підсилення семи – наростання інтенсивності семи в межах семантичної структури значення. Певна сема може бути панівною в семантиці слів і відігравати основну роль у реалізації ним актуального смислу. Наприклад: *Перехмарилося, передоцило – і серед глухої осені настала суховітриця, трапився ясний, теплуватий день, мовби заблукав, не на своє місце потрапив* (Бічуя, Шпага Славка Беркути, с. 35). Такі слова розвивають спільне значення «пройти, минутися» на основі підхожої ядерної архісеми ‘дія’. Через уживання префікса *пере-* актуалізують диференційну сему ‘доконаний спосіб дії’ та потенційну сему ‘інтенсивність’, чим підвищують напруженість у висловленні.

3. Спад семи – процес, зворотній до вище описаного, – зменшення інтенсивності вияву семи в структурі значення синонімів. Такі семи не можуть вповні реалізувати актуальний смисл слова, тому замінюються новими. Наприклад: *Я розумію, що не **всесильний** і не **всеволодний*** (Кононенко, Зрада (Zrada, made in Ukraine)). *Всесильний* і *всеволодний* передають спільне значення «той, який має необмежену силу». Утім, через уживання заперечної частки *не* структура значень контекстуальних синонімів трансформується: архісема ‘сила вияву’ спадає, зумовлюючи актуалізацію потенційної семи ‘відсутність вияву ознаки’.

4. Підтримання семи – це вербальна постановка семи, що актуалізується в художньому дискурсі. Вона виникає в структурі значень контекстуальних

синонімів, щоб пояснити значення художніх символів, образів. Така постановка є засобом контекстуального моделювання семи, полягає у функціонуванні в художньому тексті слова чи словосполучення (пояснення), тотожного з окремою семою, що актуалізується, або актуальним смислом слова загалом. Найчастіше такої підтримки й постановки потребують периферійні семи. У реченні *Добрі три-чотири години вони підіймались вузькою піщаною стежиною над прірвою, чиї краї підступно поросли густою соковитою травою* (Карпа, Піща «Гімалаї») актуальний смисл синонімізації *густий, соковитий* представлений значенням «яскраво виражений вияв ознаки», що можна розпізнати в контексті лише у зв'язку з іменником *трава*.

5. Розщеплення семи – актуалізація лише її частини, що виникає внаслідок функціонування слів у метафорично або метонімічно зумовлених переносних значеннях. Наприклад: *Ще з годину тому на цегляних вуличках верещало, варилося й продавалося, а тепер таке враження, наче останні люди покинули їх зо півтисячоліття тому* (Карпа, Піща «Гімалаї»). Переносне значення полісеманта *варитися* «бути неспокійним, тривожним» актуалізує потенційні семи 'дія на позначення існування', чим зумовлює синонімізацію слів.

6. Уточнення семи, напр.: *Я знав, що в житті мусить бути щось феєричне, дике, незбагненне* (Матіос, Чотири пори життя, с. 51). У цьому контексті конкретизовано значення синоніма *феєричний* через актуалізацію семи 'нестримність' у значенні синоніма *дикий*. Уточнення значення – це зазвичай лексична перебудова: слово ширшої семантики уточнено словом вужчого значення.

7. Наведення семи – це виникнення контекстуально зумовленої семи, яка відсутня в узуальному значенні слова. Наприклад: *Ви, на землі, змішуєте два поняття: перше: Бог - Творець і Вседержитель, а друге - це той імідж, який йому створили різні релігії, тобто Бог як об'єкт поклоніння, ідол* (Гримич, Second life (Друге життя), с. 117). У семантиці слова *творець* розвинулася сема 'надприродна істота', якої не спостережено в структурі прямого значення слова.

8. Категоризація значення – комунікативно зумовлений вибір архісеми для актуалізованого значення. Архісема постає з відкритої низки архісем, що вже закріплені в значенні через попередній досвід категоризацій. Вибір архісеми виникає в мовній діяльності автора під час продукування художнього тексту, однак це не означає, що така сема реалізована в контексті. У реченні *...а він, може, і в гадці не мав хвастати, це з неї несподівано полізла, як паста з придавленого тубика, ранена підозрливість до всіх і вся, питома риса всіх **принижених і беззахисних**, швидко ж вона увійшла в цю роль!..* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 319). Лексеми зближуються за значенням через категоризацію семи 'відсутність захисту', оскільки загалом зрозуміло, що того, хто не має захисту, легко принизити, позбавити прав.

Отже, у багатьох лінійних контекстах художніх творів сучасних українських прозаїкинь слова, зближуючись за значенням, можуть актуалізувати потрібні смисли на основі таких семантичних процесів, як: актуалізація, підсилення, послаблення, підтримання, модифікація, наведення, конкретизація сем, а також категоризація значення. Словозближення, що потрапляють в оригінальну контекстуальну залежність, постають засобами відбиття охудожненої дійсності й дискурсивними маркерами неповторного жіночого прозописьма.

Висновки до розділу 2

Лексична синоніміка – це сукупність слів, що реалізують синонімічні відношення не лише постійно в мові (статичі), а й у різних виявах мовної діяльності (динаміці). Лексична синоніміка – чи не найяскравіший вияв системності в лексиці. Установлено, що синоніміка сучасної жіночої прози – це лексико-семантична підсистема, яку формують слова зі спільною інтегральною семою у структурі їхніх значень.

Функціонально-семантичний аналіз синонімів у мові творів сучасних українських письменниць засвідчує, що всі вони можуть бути об'єднані у дві групи: 1) узуальні, 2) контекстуальні. Якщо узуальні синоніми

є загальномовними, то контекстуальні словозближення найчастіше виникають унаслідок метафоризації. У вертикальному контексті сучасної жіночої прози синоніми вступають у парадигматичні відношення, у межах багатьох лінійних контекстів вони репрезентують синтагматичні відношення.

Функціонально-семантичний клас синонімів – це сукупність лексико-семантичних і функціонально-семантичних груп слів, що об'єднані спільним компонентом лексичного значення в семантико-функціональному просторі художнього дискурсу. До функціонально-семантичних класів зараховуємо лексичні одиниці, що не були зорієнтовані на вираження близькості значень, але набули такої властивості через функціонування за певних умов (у вертикальному або лінійному контекстах). Функціонально-семантичний клас синонімів складається з функціонально-семантичних груп. Функціонально-семантична група – це мікросистема мовних одиниць, що охоплює близькі за значенням слова, семантично й тематично пов'язані з визначеним класом. Вона є своєрідною системою словозближень, що вступають у парадигматичні, синтагматичні й асоціативні відношення, імпліцитно й експліцитно репрезентують архітеми художнього дискурсу.

У досліджуваному художньому дискурсі виразним і репрезентативним є функціонально-семантичний клас «людина», у межах якого виділено такі функціонально-семантичні групи синонімів, як: «особа», «ознака», «дія», «стан». Функціонально-семантичне навантаження синонімів цього класу полягає в образній характеристиці тих чи тих рис персонажів, їхнього мислення, мовлення, психічного стану тощо.

Контекстуальна синоніміка є внутрішньо організованою системою, складники якої взаємодіють між собою в межах лінійних і вертикального контекстів сучасної української жіночої прози. Виявлення спільних складників у структурі значень контекстуальних синонімів за допомогою компонентного аналізу вможливило формування функціонально-семантичних угруповань, тим самим дало змогу простежити відносну системність контекстуальної синоніміки окремого літературного феномену – сучасної української жіночої прози.

РОЗДІЛ 3

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СИНОНІМІВ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ ПРОЗАЇКИНЬ

3.1. Лексична синоніміка в мовотворчості сучасних українських письменниць

Мова сучасної української жіночої прози оприявлює розмаїття оригінальних зображально-виражальних засобів, а саме: okazіоналізмів і неологізмів (Г. М. Гайдученко [43], Г. Б. Мінчак [124]), евфемізмів (Т. І. Должикова [70], В. П. Окселенко [136]), діалектизмів (Т. А. Мислива [125]), історичної, термінологічної лексики (В. В. Кузь [104]), порівнянь (В. Т. Гасанова [112], Н. Є. Левицька [112]), жаргонізмів (Т. І. Должикова [69]), фразеологізмів, конфесійних назв (Т. О. Євтушина [72]) тощо, що слугують об'єктом лінгвістичних досліджень на початку ХХІ ст. Попри зацікавлення науковців тими чи тими мовностилістичними засобами, що виконують найрізноманітніші оцінні, експресивні й художньо-естетичні функції, багато одиниць художнього дискурсу прозаїкинь потребують докладнішого лінгвостилістичного пояснення. Поза увагою дослідників досі залишаються лексичні синоніми, хоч словозближення, що функціонують у художньому дискурсі сучасних українських письменниць, є численними, комунікативно вагомими й повсякчас постають мовними маркерами *ідіостилю* авторок.

Сучасна теорія і практика лінгвістичного аналізу ідіостилю письменників і письменниць зазнає істотних змін. Для традиційної лінгвостилістики притаманне статичне розуміння стилю, що передбачає індивідуально-авторську манеру вибору одиниць з мовної системи, які мають або розвивають певне стилістичне значення. Виконані останнім часом дослідження мовознавців, зокрема С. Я. Єрмоленко [73], Н. С. Голікової [55], у яких порушено низку проблем, пов'язаних із визначенням лінгвостилістичних термінопонять, переконують, що стиль – це не особлива форма реалізації певного змісту, а індивідуальна мовно-мисленнєва діяльність, обрамлена в певну мовну форму.

Обґрунтовуючи раціональність відходу від формалізованої дефініції стилю як вибору мовних засобів, мовознавиця С. Я. Єрмоленко наголошує: «Стиль – різновид творчої мовної діяльності, тип мовомислення, мовної поведінки в різних колективно усвідомлених ситуаціях спілкування. У центрі розуміння динамічної моделі стилю – людина, яка і породжує, і сприймає (декодує) стильові різновиди мови» [73, с. 272]. Справді, усе частіше з'являються дослідження ідіостилу через призму антропоцентричного мовознавства. Науковці з певністю наголошують на його динамізмі й соціальній природі, нерозривно пов'язують з мовною особистістю, її мисленням, про що свідчать праці С. Я. Єрмоленко [73], Ф. С. Бацевича [14], Н. С. Голікової [51; 54; 55], В. П. Григор'єва [59], П. Ю. Гриценка [62], В. В. Корольової [95], Л. І. Мацько [121], О. М. Палінської [145], Л. О. Ставицької [192] та ін. На думку Л. О. Ставицької, «*ідіостиль* постає як сукупність глибинних текстотвірних домінант і констант певного автора, які визначили появу цих текстів саме в такій послідовності» [192, с. 11]. Авторський неповторний стиль будь-якого письменника обов'язково перетинається з *ідіолектом*, *індивідуальною мовною картиною світу*, *лінгвоестетичною манерою письма*.

Подекуди ідіостиль визначають як поняття, що є ширшим, ніж ідіолект. Науковиця О. М. Палінська зауважує: «*Ідіолект* – це сукупність індивідуальних особливостей, що характеризують мовлення окремого індивіда, а *ідіостиль* – індивідуальний стиль, сукупність основних стильових особливостей, які характеризують твори того чи того автора в певний період або всю його творчість» [145, с. 5]. Наявні сьогодні визначення терміна *ідіолект* схожі за своєю сутністю: «специфічна мова індивіда, яку іноді визначають як «індивідуальний діалект» [236, с. 455], «мовна практика окремого носія мови; сукупність формальних і стилістичних ознак, що вирізняють індивідуальну мову» [КТСЛТ], «неповторний спосіб спілкування, притаманний окремій особі; сукупність мовних і позамовних складових, чинників мовної та комунікативної компетенції окремого носія мови і культури» [14, с. 325–326]. Спираючись на такі дефініції, можна зробити висновок, що *ідіолектом* письменника /

письменниці є сукупність формальних і стилістичних рис, що оприявлюють його індивідуальну й неповторну лінгвостетичну манеру письма.

Ідіолект автора / авторки обов'язково позначений тими історико-культурними, етноментальними, соціальними, гендерними, віковими рисами, що характеризують колектив, який він / вона представляє. Припустимо говорити про *ідіолект* окремої мовної особистості та про *соціолект* окремої мовної спільноти. Будь-чия мовна практика, зокрема письменника / письменниці, запрограмована належністю до певного соціального колективу, тобто під *соціолектом*, як зауважує Л. О. Ставицька, слід розуміти «індивідуалізовану мову, за якою можна виявити певний тип мовної спільноти» [192, с. 5].

Одним із різновидів соціолектів є *гендерлект*. У Словнику соціолінгвістичних термінів зафіксовано таке визначення цього поняття: «Гендерлект – це лексичні, емоційно-експресивні, граматичні, стилістичні та ін. особливості мови жінок vs чоловіків у межах однієї етнічної, національної мови» [ССТ, с. 46]. Прикладом гендерлекту є чоловічий / жіночий тип мовомислення, мовотворчості, дискурсу. На нашу думку, до лексичних особливостей, що оприявлюють гендерлект сучасних українських прозаїкинь, можна вналежнити й синоніми.

Можна говорити про *ідіолект* окремої письменниці або про *гендерлект* сучасних українських письменниць, оскільки у своєму дослідженні ми об'єднуємо художні твори в окремий цілісний лінгвостетичний і соціокультурний феномен на підставі спільних архітем художнього дискурсу – епохи, етноментальної належності, гендеру.

Принцип організації лексичних синонімів у художньому тексті належить до категоріальних ознак гендерлекту сучасних українських прозаїкинь, пор.: *І я поплавла йому в руки – чиста, безвольна, легка, звільнена від забрал і шор, від страждань і самоз'їдання, – і нарешті вже не самотня* (Матіос, Чотири пори життя, с. 143). Комбіновані й нанизані у такий спосіб виділені словозближення мають стилістичне значення. Лексеми *чиста, безвольна, легка, звільнена*, що мають спільне значення «стан, сповнений почуттів і прагнень»,

семантично протиставлені наступним синонімам *забрала, шори; страждання, самоз'їдання*, що відбивають значення «вияв фізичного чи морального болю, який зумовлений позбавленням волі». Одночасне семантико-смілове зближення й протиставлення надає тексту експресії, особливої виразності, оскільки дає змогу узагальнити емоції і якнайточніше передати почуття. Синоніми такого зразка є формальними й стилістичними показниками мовної практики українських прозаїкинь.

Певний семантичний зміст, що його у творах втілюють письменниці, зумовлений комунікативною метою, тому зазвичай потребує неповторної форми. Мовно-мисленнєва творчість письменниць породжує семантико-сміслові й формальні варіації, що спричиняє появу нових змістових відтінків і, відповідно, близькозначність слів у контексті, напр.: *То що, все в житті безсиле, безвартісне і примарне? [...] Чому я не боронилася? Не воювала? Не хапалася за життя, як за соломинку?* (Матіос, Чотири пори життя, с. 37). На перший погляд, лексеми *безсилий, безвартісний, примарний* не зовсім близькі за значенням, але в наведеному лінійному контексті вони зближуються потенційним семантичним відтінком «стан, що не може виявити себе в дії». Слова *боротися, воювати* передають спільне значення «настійливо намагатися подолати когось або щось». Семантика таких слів підсилена заперечною часткою *не* й наведеною далі словосполученням *хапатися за життя*. Помічені та багато інших лексико-синонімічних одиниць, мотивованих їхніми семантичними й формальними варіаціями, взаємодією змісту та форми, комунікативною метою висловлення, кожен читач сприйме й зрозуміє по-своєму.

Лексична синоніміка як мовна підсистема й універсалія по-різному виявляє себе в певні епохи історичного поступу суспільства, по-різному реалізує свій функціонально-семантичний потенціал, оскільки відбиває соціокультурний, етноментальний, гендерний конструкт. У лексичній синоніміці художнього дискурсу прозаїкинь відбувається взаємодія інтелектуально-пізнавальної та емоційно-експресивної граней мови, пор.: – *Послухай... – озвалося в мені щось давнє, крамольне, майже бешкетне і змусило стати перед Миколаєм-*

Угодником (Матіос, Чотири пори життя, с. 140). У семантиці застарілої лексеми *крамольний* і загальноновживаної – *бешкетний* наявна інтегральна сема ‘особа, схильна до безчинства’. Виділені слова, крім спільного семантико-стилічного значення, виявляють ще й образно-символічне, прогнозоване постаттю святителя – Миколая Угодника, відомого як захисника слухняних і гречних дітей, і зрозуміле православним українцям-християнам. Схожий принцип поступу додаткових асоціативно-сміслових обертонів, пов’язаних із функціонуванням лексем, але побудованих не на релігійних знаннях, а на загальноосвітніх, убачаємо в синонімізації слів *безбарвний, дистильований; живий, не книжний; клекотіти, булькотіти* у лінійних контекстах, пор.: *А коли зникає чар тайни, зникає і сама тайна, роблячись зовсім безбарвною і дистильованою* (Матіос, Чотири пори життя, с. 141); [...] *для наших батьків вона була ще живою, не книжною, і надто вже різнилася наколочена в родинях пам'ять проти того, що належалося завчати по підручнику, виникала суто хімічна реакція несумісності: клекотіло, булькотіло, і випадало в осад на адресу підручника чітке й презирливе: бре-ехня!..* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 211).

Семантику лексичних синонімів можна розкрити й розпізнати лише в реальному функціонуванні мови, у континуумі художнього дискурсу, оскільки, як зауважує С. Я. Єрмоленко, «для пізнання мови важливо розуміти, як функціонують системні мовні одиниці, як вони передають не лише, умовно кажучи, поверхневу інформацію, а й відтворюють глибинний зміст: відтінки думки й емоційний стан, почуття того, хто висловлюється, хто своїм створеним текстом впливає на емоції реципієнта» [73, с. 25]. Справді, джерелом семантики слова стає ситуація. У слові міститься не вся інформація про окреслену ситуацію, але ту саму ситуацію можуть позначати різні слова, що й зумовлює функціонування синонімів у тих чи тих різновидах мовної діяльності. Наприклад, у реченні *Моя любов неподільна, непорушна* (Андрухович, Фелікс Австрія) виділені слова у зв’язку з лексемою *любов* передають значення «почуття, що повністю незмінно й постійно охоплює кого-небудь». Спільна семантика синонімів вповні розкрилася лише у висловленні, оскільки навіть

у такому мінімальному формальному контексті слова розвинули додаткові позитивні конотації ‘прекрасне почуття’, ‘почуття глибокої сердечної прихильності’, і гендерний компонент ‘почуття між чоловіком і жінкою’.

Оцінне й емоційно-експресивне забарвлення синонімів, що функціонують у художньому дискурсі письменниць, демонструє широкий спектр відтінків – від жартівливо-іронічного до сардонічно-жаргонного маркування, пор.: *Але кожен, до кого хоч і як уклінно зверталися упирі, відпекувався і відхрещувався від такої праці* (Андієвська, Казка про упиреня, що жилося людською волею, с. 35); *Адже ж і найдурніше гадюченя, ніколи не виявило б скільки тупости, незграбности й браку здорового глузду, як цей володар висот, звинністю, силою і розумом якого я ще недавно захоплювалася* (Андієвська, Казка про гадюку й орла, або невдячного приятеля, с. 73). У першому висловленні авторка з насмішкою розповідає про бажання упирів-батьків знайти няньку-людину для свого упиреняти, який живиться людською волею, і в удавано позитивному тоні пояснює, що від такої роботи всі відмовляються. Синонімізацію в прямих розмовних значеннях лексем *відпекуватися, відхрещуватися* і передану спільну іронічну семантику «всілякими засобами відмовлятися від когось, чогось» легко розпізнати. Усі вчинки героїв казок письменниці Е. Андієвська зазвичай зображує на контрасті одвічних моральних цінностей *добро – зло, розум – обмеженість, щирість – підступність* та ін. Логічне протиставлення таких понять закріплене і в системі української мови, пов’язане з виникненням асоціацій та оцінок у свідомості мовців. У такий спосіб оформлене друге висловлення, що його маркують синоніми *тупість, незграбність – звинність, сила, розум*, які перебувають між собою у відношеннях опозиції на підставі компонентів значення ‘розсудливість’ – ‘нетямущість’, ‘спритність’ – ‘неповороткість’. Виділені ряди синонімів протиставлені й емоційно-експресивним забарвленням через семи ‘розмовний стиль’ – ‘книжний стиль’, ‘приниження’ – ‘піднесення’.

Функціонуючи в тексті, синоніми створюють певну «живу» семантичну модель ситуації. У такій семантичній моделі ситуації авторки можуть щось

уточнити, виділити, підкреслити певну істотну ознаку позначуваного предмета, або навпаки приховати, відтіснивши її на задній план і навіть спотворивши семантику ситуації. Тому для адекватного сприйняття висловлення важлива також та інформація, що залишилася й не увійшла до значення синонімів. Ця частина інформації складає екстралінгвальну основу висловлення, яка формує дискурс. Художній дискурс сучасної української жіночої прози нерідко містить додаткову інформацію, яка розширює структуру значень синонімів за рахунок етноментального, соціокультурного, гендерного компонента. Таку інформацію неможливо вповні й точно донести до читача, оскільки як би лінгвостетично авторки не намагалися втілити комунікативну мету висловлення, інформація все одно може бути спотворена, оскільки невідомо, як саме той чи той реципієнт сприйме повідомлення. У реченні *Їй (жінці) належало кричати, пручатися, несамовитіти від раптового чоловічого нахабства, здіймаючи твалт, чи хоча би плакати* (Матіос, Чотири пори життя, с. 19) виділені синоніми передають спільне значення «побиватися й тужити з відчаю, від болю». У лінійному контексті описано тривожну ситуацію, але насправді повна семантична модель ситуації, маркована виділеними синонімами, передає значення «дія, що спричинена приємними відчуттями й збудженим станом».

Виразною стилістичною тенденцією художнього дискурсу сучасної української жіночої прози є гендерна суб'єктивізація висловлення. У досліджуваному дискурсі стилістично й гендерно маркованими є численні синоніми з абстрактним значенням, що номінують поняття, які не мають реального втілення, сприймаються уявою, указують на узагальнені назви процесів, почуттів, емоцій, дій. Наприклад: *Крім того, він, вісюк, справді повівся дуже шляхетно, врятувавши від смерті члена їхньої громади, а кожен добрий вчинок треба вшановувати й прославляти, бо невдячність – перший крок до зла, а тим самим і до хаосу й небуття* (Андієвська, Казка про пихатість, с. 105); *Встигати за модою – не так уже й просто, як видається, оскільки тепер вона переживає час переходу з широкого крою на вузький, створюючи неабияке замішання і хаос* (Андрухович, Фелікс Австрія); *...а вони знали тільки*

паралізувати своєю застрашуючою присутністю тих, хто міг би те робити, і всюди, де отаборювалися, вносили з собою, як плісняву, понурий дух **неосілості, незатишку й злиднів** (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 21); *тому даному сьогодні, котре майже завжди здається суцільним **хаосом, безладом** і цілою низкою невирішених питань* (Роздобудько, Якби). У поданих контекстах із творів виділені синоніми *хаос, небуття; замішання, хаос; хаос, безлад; неосілість, незатишок* оприявлюють жіночі філософські роздуми про світобудову, осмислення проблем існування. Наведені лінійні контексти, а також вертикальні контексти прозових творів засвідчують, що авторки не приймають хаосу, украй негативно ставляться до неупорядкованості навколишнього світу. Письменниці презентують сумбурне оточення як *перший крок до зла*. Така дійсність ототожнена в жіночих розмислах зі злом.

У сучасній українській жіночій прозі хаос, що породжує зло, протиставлено добру / комфорту в житті, що відбиває, наприклад, функціонування словозближень *мир, злагода; порядок, злагода; порозуміння, порядок*, пор.: *Коли ж рибалка одягся й потамував голод, йому стало незручно за свою гвалтовну поведінку, бо рибалка з народження був лагідної вдачі і волів жити в **мирі й злагоді*** (Андієвська, Казка про кулі зла, с.130); *...віслюкові дедалі більше відкривалися очі, внаслідок чого він і став помічати, що навколо нього панує далеко не такий **порядок і злагода**, як це йому спочатку привиджувалося* (Андієвська, Казка про пихатість, с. 108); *...Якби він (авт. тато) був поруч, нам досить було б, обнявшись, коротко поляпати одне одного по плечах у безмовному **порозумінні, в порядку, старий...*** (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 16).

Ідеальний навколишній світ для письменниць – це світ, у якому все існує гармонійно. Бачення світобудови відбиває, наприклад, семантика словозближень *впорядкований, каталогізований*, пор.: *Втім, мамі простимо, думає Дарина, – все-таки вона цілий вік пропрацювала в музеї, звикла до **каталогізованого** минулого – **впорядкованого** й прищипленого під належними датами, як колекція мертвих метеликів* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 21).

Проблему співвіднесення основних протилежних категорій моральної свідомості – добра і зла – письменниця Є. Кононенко, наприклад, вирішує через протиставлення різних образів героїнь – моральних і аморальних особистостей. Показовим є фемінний образ, узагальнений і створений авторкою, що постає в тексті через одночасне зближення і протиставлення слів *душевна, високоморальна – зла, розбещена*, напр.: *Жінка має бути гарною і молодю, а чоловік має бути яким завгодно, аби при грошах. У мене і тіло, і лице! Інакше б мене не кохав чоловік! А він зі мною живе! Крім того, я **душевна й високоморальна!** А ти **зла й розбещена!*** (Кононенко, Книгарня «ШОК»). Взірцевим є образ жінки, яка орієнтується на добро як на моральний вибір блага, виховує власну волю.

У творах письменниць помічаємо контекстуальне словозближення *гарний, чистий* у зв'язку з абстрактним іменником *душа*, що передає схвальний образ високоморальної людини, який вкорінився в суспільну свідомість: *І Адька запускається в довгу й смішну історію (сама собою вона, може, й не дуже смішна, але він уміє смішно розказувати, точніше, вміє заражати тебе веселістю, з якою сам ставиться до того, про що розказує, – суттєвна здатність, що нею наділені цуценята й маленькі діти, а з дорослих – тільки насправду талановиті люди, **гарні й чисті** душею* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 511).

Отже, словозближення, що маркують художній дискурс прозаїкинь, актуалізують його змістово-текстову семантику, оприявлюють різні вияви жіночого суб'єктивізму, особливості мовомислення, дають змогу розпізнати гендерно зумовлені ідейні наративи жіночого прозописьма.

У текстах з'являються нові «жіночі» локації для відтворення художнього сюжету, зокрема письменниці О. Забужко, І. Роздобудько, М. Матіос надають неабияке значення жіночій кухні, напр.: *Я вийшла, кинувши останній погляд на кухню, яка тепер здавалася досить **вбогою, захаращеною і не дуже охайною.** Моя кухня була **чиста, світла, стерильна**, з гарними вбудованими меблями, з ламінованою підлогою і величезними вікнами, над якими тихо працював*

кондиціонер (Роздобудько, Якби); *Лише у спальні й на кухні стерильна чистота і порядок* (Матіос, Чотири пори життя, с. 20); *З кухні і з вітальні. Завжди недовершений, якийсь розбалансований пейзаж* (Матіос, Чотири пори життя, с. 29); [...] *ах, і добре ж казала їй колись одна стара актриса, коли вони після зйомки пили на старій злиденній кухні чай із сухариками, перед тим явно старанно обструганими од цвілі: краще вже, голубонько, бути курвою, ніж річчю...* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 512). Протиставляючи кухні, авторки протиставляють образи жінок, що постають через контраст словозближень *чиста, світла, стерильна vs вбога, захаращена, неохайна, стара, злиденна; чистота, порядок vs недовершений, розбалансований* в означенні до *пейзаж на кухні*.

Із-поміж інших літературних родів проза має потужний потенціал щодо її гендерного конструкту, оскільки за своїми стилістичними й функціональними параметрами є подібною до звичайної мовної практики. Гендерлекту сучасних українських письменниць притаманне опертя на корпус лексико-синонімічних одиниць для опису художньо-естетичної дійсності, утілення авторських роздумів, почуттів, емоцій, оцінок.

Описуючи жіночу мовну практику, дослідники гендерлектів зазвичай указують на такі ознаки, як белькотливість і потяг до надмірних оцінок (Т. І. Должикова [70]), та й самі письменниці погоджуються з такими характеристиками жіночої мовної поведінки, що засвідчує семантика словозближень *писклявий, глупий, безпорадний / щенячий, жалюгідний* у реченнях, пор.: *І що ж можна було реально протиставити цій вірі – не оте пискляве, по-дитинячому глупе й безпорадне: так нечесно?* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 406); *Всі мої настирливі а), б), с), d) і-так-далі були марними, щенячими жалюгідними атаками якраз на цю грубосклову вітрину* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 111).

Загальновідомо, що маскулінним культурам притаманна постійна й відкрита конкуренція, чітке розмежування соціальних ролей між статями. Наведені характеристики мовної чоловічої практики помітні й у сучасній

українській жіночій прозі, що відбиває значення синонімів *показний*, *самозакоханий* як риса баритону, *шибеникуватий*, *халамидницький* як опис чоловічого гумору: [...] *брязк тарілок із кухні, розпачливий рип вхідних дверей, різке, як авто-альярм, сопрано за сусіднім столиком, і лисий теж прорізається несподівано **показним**, **самозакоханим** баритоном, звиклим, щоб за ним записували (викладач, чи що?..)* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 211); [...] *такий студентський, бурсацький гумор, трошки **шибеникуватий**, **халамидницький**, перед яким неможливо встояти, який завжди захоплює* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 218).

У художньому дискурсі письменниць словозближення подекуди функціонують як засіб висловлення прохань, благань, нарікань. Складниками таких синонімічних рядів може стати зменшено-пестлива лексика, евфемізми. Гендерлекту прозаїкинь притаманні незавершеність і континуальність мовних актів. У такий спосіб зображують письменниці мовну практику героїнь і так само авторки моделюють власний гендерлект, маркують різні умовляння синонімічними нанизуваннями. Кількісно насичені синонімічні ряди *великий, вічний; любити, голубити; дорогий, лагідний; плакати, банувати; золотенька, мальована; пестливі, жалісливі, вразливі, слізні; схлип, мука; помутитися, зомліти* по-особливому увиразнюють мову, пор.: – *Ой-йой-йой... дитино моя солодка, розлука моя **велика**, розлука моя **вічна**, цвіте мій опалий, землиця чорна забере тебе від мене, землиця тебе буде **любити**, трава тебе буде **голубити**, і не почую я більше твого **дорогого** голосу, і не скажеш ти мені **лагідне** слово, і не вчуєш ти, як я за тобою **плачу** і як за тобою **баную**... Дитинко моя **золотенька**, дитинко моя **мальована**... Ти з-під серця мені випала, ти печаль в моє серце впустила, ти зробила попелом мою душу... писанко моя великодня, цвіте мій ранній...* (Матіос, Чотири пори життя, с. 93); *А далі заголосили всі відразу, приказуючи над моїм тілом якісь чудні і ніколи не казані мені слова, **пестливі й жалісливі, вразливі і слізні, перебиті схлипом і мукою** розставання. Годі було розібрати їхній зміст, однак я не мала потреби в тому, бо навіть*

пташина голівка помутилася і зомліла, чуючи нестерпні завивання... (Матіос, Чотири пори життя, с. 93).

Традиційно вважають, що жіночому прозописьму притаманний неабиякий інтонаційний динамізм, що нерідко в тексті досягають нанизуванням синонімів і синонімічних словосполук. Наприклад, у реченні *Так і відходили непримиренними з братовбивчого краю, не навчившись нічого **прощати і розуміти** у безумному леті амбіцій і власної захланності, а насправді – **жальноїдної ницості й душевної порожнечі** тайм, де тривали вічні пошуки колеса, яке вже тисяча років крутилося під боком* (Матіос, Чотири пори життя, с. 116) М. Матіос зближує за значеннями поняття, висловлені синонімами (*прощати – розуміти*) і словосполученнями (*жальноїдна ницість – душевна порожнеча*), чим додає інтенсивності й напруження висловленню.

Мовна практика прозаїкинь може демонструвати асоціативне зісковзування з теми розмови, самоперебиву, риторичні запитання, що почасти увиразнені синонімами. У контексті *Хіба не чавили твою душу, як сливу, безконечні векселі **боргів, претензій, невдоволення, брехні, наклеїв**, заздрості? Хіба тебе там недостатньо топтали **нестачами, приниженнями і блазнюванням**, щоб звідси знову вертати туди, де ти почувався слимаком і розтертою під подошвами слиною?! І ніщо їм не спізналося так повно, як **страждання та гіркота*** (Матіос, Чотири пори життя, с. 117) авторка М. Матіос поширює й уточнює власні запитання численними такими словозближеннями, як *претензія, невдоволення; брехня, наклеп; борг, нестача; приниження, блазнювання; страждання, гіркота*. Наведені синоніми стають смислово й стилістично значущими в художньому дискурсі, оскільки саме такого типу словозближення імплікують категорію гендеру в мовостиль і мовотворчість письменниць.

У художньому дискурсі письменниць синоніми дають змогу розставити логічні акценти на важливих смислових компонентах, чим увиразнюють ідейно-значеннєве обрамлення тексту. Наприклад, у реченні *Я втратила цікавість до суперечки ще в житті. Але я хотіла розмови. Просто розмови і якогось **добра***

чи бодай його *літепла* (Матіос, Чотири пори життя, с. 121) зближуються значеннями слова *добро, літепло*. Виділені синоніми є стилістично й гендерно маркованими, оскільки відбивають жіночу меланхолійність, зосередженість на внутрішніх почуттях, глибоку емоційну прив'язаність.

Отже, лексичні синоніми, функціонуючи в художньому дискурсі сучасної української жіночої прози, стають тими індивідуальними мовними одиницями, що оприявлюють неповторну лінгвоестетичну манеру письма прозаїкинь, їхній гендерлект, особливості мовомислення. Безсумнівно, не всі аспекти авторського мовомислення, що відображені в сучасній українській жіночій прозі як словозближення, мають гендерне маркування. Неможливість точного розмежування чоловічого й жіночого гендерлекту пояснюємо досить відносною, а не абсолютною маркованістю чоловічого й жіночого мовостилів на рівні соціолектів.

3.2. Функціонально-стилістичні можливості синонімів

Специфічною рисою сучасної лінгвостилістики є функціональний підхід до вивчення мовних одиниць, які формують художній текст, що сприяє пізнанню загальних законів художньо-естетичної творчості та своєрідності ідіолекту того чи того митця / мисткині. Синоніми, як і будь-які інші мовні одиниці, у своєму значенні зосереджують функціонально-стилістичний потенціал, своєрідно реалізований у художньому тексті / дискурсі за авторськими намірами.

Синонімам у художніх творах нерідко властива функціональна разовість, зумовлена індивідуальним характером їхньої метафоричної семантики. Наприклад, у лінійному контексті *Справа ця безнадійна, бо причина взаємної нелюбові Іветти і Стаса – Платон – була тотемною і недоторканною* (Дашвар, Мати все, с. 9) виділені слова розглядаємо як контекстуальні синоніми, що набувають спільної інтегральної семи 'значущість'. Ситуативно-значеннєве зближення кількох лексем пов'язують з їхнім спільним призначенням, тому аналізувати синонімічний рівень сучасної української жіночої прози потрібно не

лише з позицій лексичної семантики, а й у межах текстології, лінгвостилістики та інших галузей.

У лінгвістиці проблему визначення функцій синонімів розв'язують по-різному: переважна більшість дослідників (Ю. Д. Апресян [4], Г. В. Горох [57], А. Д. Євгенєва [76], М. А. Жовтобрюх [198]) виділяють дві основні функції, що їх словозближення виконують у мові, – уточнення і стилістичну. А. Д. Євгенєва зазначає: «Дві функції – уточнювальна (акцентування того чи того відтінка поняття) і стилістична – є основними, описовими, і такими, що зумовлюють лексичну синоніміку мови» [76, с.12]. Науковець О. О. Тараненко розширює і водночас деталізує перелік функцій лексичних синонімів:

1) функція семантичного добору слова з ряду можливих назв для уточнення, виділення різноманітних відтінків у характеристиці поняття для адекватного його позначення;

2) функція стилістичного добору слова з ряду можливих назв для адекватно оформленого (у функціонально-стильовому, емоційно-оцінному аспектах) позначення відповідного поняття;

3) функція семантичної або емоційно-експресивної характеристики поняття і одночасно ніби підшукування найточнішої назви для нього через нанизування, нагромадження слів (*ампліфікація*);

4) функція заступлення, заміни з метою уникнення повторень в одному контексті тих самих одиниць [203, с. 541].

Спираючись на думки мовознавців (Ю. Д. Апресян [4], О. О. Тараненка [202], В. П. Олексенко [137], О. В. Рембецька [137]), уважаємо, що в художньому тексті синоніми виконують чотири основні функції: *уточнення, заміщення, синонімічного протиставлення та естетизації*.

За нашими спостереженнями, у мові сучасної української жіночої прози синоніми найчастіше виконують функцію уточнення, слугують важливим мовностилістичним засобом деталізації зображуваного, де кожне наступне слово в синонімічному ряді дає нову, додаткову інформацію про предмет, його риси чи якості. Роль ситуативних синонімів завжди зумовлена функцією розрізнення, що

постає як прагнення авторок виразити різні відтінки поняття. Наприклад: *...аж тут раптом, просто з-під ятки з розкладеними на ній тельбухами випірнула стара, чорна, зморщена бабця з целофановим пакетом у руках* (Карпа, Піца «Гімалаї»). Роль уточнення в лінійному контексті відіграють синоніми *стара, чорна, зморщена*, що їх об'єднує сема 'старість'. Значення лексеми *старий* уточнено синонімом *чорний*, тобто такий, що потемнів з часом, *зморщений*, оскільки з віком покрився зморшками.

Роль семантичного підсилення в лінійних контекстах почасти виконують дієслівні синоніми, що протиставлені додатковими семами. Такі словозближення динамізують контекст, підкреслюють емоційність дії, що відбиває й певні психічні риси мисткині: *Все ще не розплющуючи очей, просуваю свої змисли за двері, подумки **прослуховую-перевіряю** коридор, ванну, кухню – скрізь тихо* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 57). Друге слово уточнює та інтенсифікує значення першого: не просто слухаю, а уважно прослуховую і прискіпливо перевіряю. Своєрідність зазначених якостей дієслівних синонімів слугує для письменниці О. Забужко дієвим засобом характеристичної персонажа Дарини, її уважного ставлення до діянь, учинків. Синоніми в таких випадках виконують таку саму функцію, як повторення одного слова, вони можуть і сполучатися з повторенням: *А кожна найменша частинка щодень ділиться на чимраз менші, і вони рухаються і кружляють **навколо нас, у нас, у всьому, всюди*** (Андрухович, Фелікс Австрія). Пізнання й осмислення себе та навколишнього світу героїнею Стефанією Черненко в романі С. Андрухович зображено через вживання синонімічних словосполук *навколо нас, у нас, у всьому, всюди*. Такі синонімічні конструкції виступають тут текстоформантом.

Функціонування в одному лінійному контексті лексичного повтору й синонімів нерідко зумовлене розрізненням, що постає як потреба увиразнити смислові та стилістичні відтінки поняття, коли кожний наступний синонім деталізує семантику попереднього. У висловленні *Він* (Ернест Торн) *не вийшов із-за лаштунків, не виповз із пагоди, не вислизнув із темряви на сцені. Жодного руху не відбулося, ніщо не потривожило застоюного повітря* (Андрухович,

Фелікс Австрія) кожний наступний повтор підсилено заперечною часткою *не*, що додатково інтенсифікує наратив й оприявлює експресивні потенції художнього дискурсу. Багато лінійних контекстів з цього роману маркує не одне словозближення. Функціонування в тому самому синтаксичному фрагменті кількох синонімічних рядів підсилює експресію висловлення, дає змогу деталізувати опис художньої дійсності: *Вони стримують всередині пружину нетерпіння, повністю готові до того, що зараз звідкілясь **вистрибне несусвітня проява чи викотиться неказанне чуперадло, випурхне незбагненна дивовижа, станеться щось цілковито немислиме, щось таке, чого й уявити не можна. І вони повністю до цього готові, напружені і перелякані, збуджені до краю*** (Андрухович, Фелікс Австрія). У висловленні кожне наступне виділене словозближення є уточнювальним. Із наведених синонімічних ситуацій можна вичленити синоніми однієї частиномовної належності й об'єднати їх у такі низки синонімів: *вистрибнути, викотитися, випурхнути, статися; несусвітній, неказаний, незбагнений, немислимий; проява, чуперадло, дивовижа, немислиме*. Враження від прочитаного посилюється уведенням у наступному реченні синонімічним рядом *готовий, напружений, переляканий, збуджений*, що передає почуття персонажів-глядачів шоу, тим самим збуджуючи відчуття захвату, незбагненності й у читачів.

Досліджувані художні тексти засвідчують, що не будь-яка семантико-смилова диференціація синонімів є стилістичною, але кожна стилістична – неодмінно смислова. Серед складних відношень, що існують між синонімами в контексті, тобто семантико-стилістичних прийомів як способів комбінування синонімічних одиниць у межах одного висловлення, виділяємо чотири основні типи:

1) відношення між стилістично немаркованими синонімічними одиницями, напр.: *...Дарма що ці перекази багато хто взагалі ставив під сумнів, що з коров'ячого племені, **могутнього й вільного** за сивої давнини, походили навіть боги й богині, ба більше в биків колись закохувалися навіть цариці”* (Андієвська, Казка про бика й метелика, с. 78]. Слова *могутній, вільний*

вступають у синонімічні відношення через інтегральну сему 'сила', оскільки *вільний* – це не пригноблений, а той, який має силу вистояти, а тому він могутній;

2) відношення між стилістично маркованими одиницями (стилістичними синонімами), що належать до одного стилістичного класу – відношення *інтердепенденції*, напр.: *Побита його логікою (є логіка формальна, є жіноча, а є спецслужбівська – мутити й флудити, доки опоненту не поїде стріха), я (Дарина) не зразу спромоглася відреагувати (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 712)*. Слово *мутити* марковане як розмовне й означає «кликати неспокій, незлагодую, незадоволення; баламутити» [СУМ, Т. 4, с. 74], а сленгова лексема *флудити* побутує в значенні «створювати повідомлення, що не мають корисної інформації». Виділені слова зблизилися через інтегральну сему 'дія, що викликає неспокій' і мають спільне значення «сумнівна навмисна діяльність, що зумовлює безлад». Синоніми такого зразка в тексті набувають однотипної розмовної конотації;

3) відношення між стилістично немаркованими синонімами й стилістично маркованими – відношення *детермінації*, напр.: *Тож одного вечора, коли не так уже й молодий, бо роки збігли швидше, ніж вода після зливи, не такий уже повороткий, але сильний бик лагодився заночувати між двома дюнами, він здибав пустельного лисика, що тримав у передніх лапках шість капшучків, і завів з ним розмову (Андієвська, Казка про бика й метелика, с. 82)*. Мовна одиниця *повороткий*, синонімізуючись із нейтральною лексемою *сильний* через інтегральну сему 'вправність', надає позитивної конотації всьому висловленню;

4) відношення між стилістично маркованими синонімічними одиницями, що належать до різних стилістичних класів – відношення *констеляції*: *От якби Ліда була страхіттям і дурепою, ідіоткою, яка не знає, хто такий Шнітке, а йому за таку дружину пропонували б мільйон і півцарства, отоді це був би підкуп, підлість і суцільна ганьба (Дашвар, Мати все, с. 19)*. У семантичному плані слова зближуються семою 'тупість'. У стилістичному плані слововживання *дурена* є зневажливим, а *ідіотка* – лайливим.

У мові сучасної української жіночої прози синоніми виконують функцію *заміщення* тоді, коли реалізують можливість передавати відтінки того самого поняття, оскільки для його позначення в мові існує кілька слів. Водночас сама потреба передавати семантичні обертони зумовила появу кількох слів для позначення того самого поняття, тобто спричинила виникнення *ідеографічних синонімів*. Як зазначають В. П. Олексенко й О. В. Рембецька, «якихось істотних відмінностей в емоційному забарвленні чи стилістичному використанні між ідеографічними синонімами не існує, проте додаткові семантичні відтінки їх часом досить прозорі» [137, с. 64]. Спираючись на такий погляд науковців, вважаємо, що основне призначення ідеографічних синонімів і в мові, і в художньому тексті – служити засобом точного висловлення думки в мовному акті, напр.: *Вона (Аделя) знає, що я змалку цікава до природи різних чудес, до того, що звуть магією і чародійством ...* (Андрухович, Фелікс Австрія). Лексичні значення наведених синонімів досить близькі, вони відрізняються лише семантичним відтінком ‘величина надприродної сили’.

Художні тексти сучасної української жіночої прози подекуди постають плацдармом для успішної реалізації *функції синонімічного протиставлення слів*. Досліджуваний матеріал засвідчує, що синоніми в художньому дискурсі прозаїкинь можуть бути протиставлені на семантико-смісловій основі, або за допомогою різних граматичних і синтаксичних засобів: сполучників, заперечних часткок тощо, пор.: *З Аделею легко і спокійно, а я – криклива і знервована, плачу навіть крізь сон. [...] Це було смішно: ми з Аделею – як небо і земля. Аделя – бліда і напівпрозора, з хмарою русявого волосся, тонкого, як пух, делікатна, мов сніжна бабка зі збитих вершків, замріяна, ранима і тонкосльоза. [...] Я, Стефанія Чорненко – жилива, смаглява і бистра, міцна, як хлоп, зовсім негарна* (Андрухович, Фелікс Австрія). Вимальовуючи контробрази, С. Андрухович уводить мовні одиниці, які на підставі одночасного зближення / протиставлення синонімізують слова *делікатна, замріяна, ранима, тонкосльоза* і *жилава, бистра, міцна*.

У досліджуваних творах синоніми наділені необмеженими стилістичними потенціями, вони постають однією з найвиразніших лінгвоестетичних і лінгвостилістичних категорій. Сучасні письменниці повсякчас демонструють неповторну мовну манеру письма й витончений художній смак. У вертикальному контексті їхньої мовотворчості синоніми, виконуючи естетичну функцію, сприяють створенню особливої – жіночої – милозвучності тексту. Естетизації лінійних контекстів авторки досягають, удаючись до заміщення одних лексичних одиниць іншими в тому разі, якщо слова мають схожі значення, напр.: *Посміхнулася так **привітно** й **лагідно**, що мати несподівано подумала: синові є за чим так тужити* (Кононенко, Книгарня «ШОК»); *Обвислі повіки майже повністю прикривають **вибляклі** очі, **безбарвні** губи луком вигнуті вниз ...* (Андрухович, Фелікс Австрія); *Але бачила в них тільки потріскані судини, **відчай** і **жах**, **біль** і провину* (Андрухович, Фелікс Австрія). Функцію заміщення можуть виконувати лише слова, що мають близьке, майже ідентичне смислове наповнення: *привітно, лагідно; вибляклий, безбарвний; відчай, жах, біль.*

Сучасні українські прозаїки дуже тонко відчують семантико-сміслові обертони синонімів, функціонування яких у мовно-художній практиці залежить від індивідуальних особливостей формування думки у зв'язному тексті, та в бажанні віднайти найточніший засіб для опису міркувань і відчуттів, напр.: *Петро – художник, він живе у світі **образів** та **обрисів**, у фактурах, **вигинах** і **заламуваннях** світла* (Андрухович, Фелікс Австрія). Лексеми *образ*, *обрис* та *вигин*, *заламування* семантично зближені не лише в проілюстрованому синтаксичному сегменті, а й у мовному узусі. Вони загалом є взаємозамінними, тому в повсякденному спілкуванні такі слова не вживають разом в одному висловленні. Утім, у поданому лінійному контексті виділені синоніми розглядаємо як своєрідний авторський прийом, що дає змогу виявити додаткові смислові відтінки зближених слів: ‘конкретно-чуттєва форма відображення’, ‘мистецька дійсність’. За допомогою цих цілком взаємозамінних слів письменниця описує світ, у якому живе художник, увиразнюючи й естетизуючи висловлення в такий спосіб.

У художньому дискурсі письменниць нерідко помічаємо формально-стилістичне урізноманітнення думки за допомогою різностильових синонімів, пор.: [...] і *перетворювати це **неприємне, смердюче** місиво на бруски твердого мила, що дозрівало в довгих дерев'яних формах, а потім, порізане на квадратні куби, воно змінювало колір і запах, даючи густу пухнасту піну при контакті з водою* (Андрухович, Фелікс Австрія). Зближення за значенням лайливої лексеми *смердючий* і нейтральної *неприємний* надають експресивного забарвлення ситуації, через що увесь фрагмент набуває негативної емоційно-оцінної конотації.

Синоніми виконують *естетичну* функцію у текстах сучасної української жіночої прози тоді, коли відбивають архітеми мистецьких творів, постають важливим засобом відображення художньо-естетичної дійсності, оприявлюючи оригінальне мовомислення письменниць. У мові художніх творів сучасних українських прозаїкинь синоніми нерідко розширюють багатопланову семантику висловлень, наповнюють зміст твору неординарними символами й асоціаціями. У такий спосіб збагачується й розширюється семантична структура багатьох лексем, які зближуються в лінійних контекстах, набуваючи нових відтінків у своїх значеннях, що не є притаманними для узуального мовного спілкування.

Утім, авторки частіше заглиблюють читачів у звичне, наповнене багатьма проблемами життя пересічних людей. Наприклад: *За п'ять хвилин Ангеліна зачинила за білявкою двері, прибігла до вітальні – **розбурхана, обурена*** (Дашвар, Мати, с. 44); *Ще довго в кухні товклися. **Приголомшені, розбурхані, безсилі...*** (Дашвар, Мати все, с. 67). Лексеми *розбурханий, обурений, приголомшений, безсильний*, що функціонують у проілюстрованих індивідуально-авторських висловленнях, дають змогу передати важкий стан героїв, їхні відповідні відчуття й міркування. Виділені слововживання кваліфікуємо як контекстуальні синоніми, що зблизилися своїми значеннями на основі спільної інтегральної семи 'пригнічений стан'. Ущільнення контекстів у такий спосіб слугує

емоційному увиразненню художньої оповіді, додає до її змісту важливих семантичних відтінків – динамізму й різкості.

У романі «Мати все» Л. Дашвар семантично зближуються слова *знищувати, проникати, розкидати, кипіти, виплескуватися, вивертати, катувати* в таких лінійних контекстах: *Та цього чорного осіннього вечора, коли вітер невблаганно **знищував** найменші острівці спокою, **проникав** у саму душу, **нутрував** у ній, **розкидав** думки, вишукуючи найпотемнішу, а знайшовши, **кидав** у дощ, щоб той змив геть усі нашарування вагань і сумнівів, залишив тільки прагматичний факт, чи, навпаки, потопив факт і залишив самі вагання і сумніви – коли Стас поїхав, так і не дочекавшись вагітної дружини...* (Дашвар, Мати все, с. 44); ***Кипів-виплескувався**, без слів кричав: «Як?! Це гидке створіння не бажає виходити?!»* (Дашвар, Мати все, с. 15); ***Вивертала-катувала** – звідки такі думки? Звідки?* (Дашвар, Мати все, с. 34). Усі ситуативні синоніми, крім архісеми 'дія', мають значеннєвий компонент 'руйнація', 'приниження'. Наведені словозближення змушують читача перейнятися неспокоєм, тривогою. Виділені ряди продовжено okazіональним синонімом *нутрувати*, щоб якомога глибше передати настрій, примусити читача відчутти моторошність і відразу від такої дії.

Функцію відтворення емоційно-оцінного ставлення персонажів синоніми можуть реалізувати через вирівнювання плану оповіді в змістовому та стилістичному аспектах, напр.: *Відтак це все скрутилося в готичну вежу, вежа поповзла ще догори, як змія чи осока в воді, а тоді потемніла. І все стало **теплим, затишним і спокійним*** (Карпа, Піца «Гімалаї»). Лексеми *теплий, затишний, спокійний*, об'єднані значенням «стан, сповнений тиші, приємний для перебування в ньому», передають суб'єктивне ставлення персонажа до навколишньої дійсності.

До допоміжних ролей синонімів зараховуємо функцію характеристики героїв, персонажів, образів, описів, напр.: *І наснилося йому – сон був дуже **виразний: не каламутний, не диспропорційний**, як воно часто буває у снах, – снілося йому **русяве волосся жінки на його подушці*** (Кононенко, Книгарня

«ШОК»). Проілюстровані слова синонімізувалися на підставі архісеми 'ознака' та за рахунок актуалізації інтегральної семи 'чіткий вияв ознаки', що є компонентами лексичного значення «який зовнішніми ознаками ясно передає внутрішні якості».

Функцію індивідуалізації художніх образів виконують, наприклад, синоніми в реченні *Була би Редька нормальною, свідомою, газдівською дитиною з Івано-Франківської області, то так би її тут і бачили з її шенгеном* (Карпа, Піца «Гімалаї»). Перше слово виділеного синонімічного ряду закономірно моделює семантику двох наступних слів, актуалізуючи у структурі їхніх лексичних значень інтегральну сему 'відповідність системі поглядів'. Доповнюючи ряд синонімом-діалектизмом *газдівський* і локативною обставиною *з Івано-Франківської області*, І. Карпа надає позитивної оцінки синонімічному ряду, а отже, і персонажеві, оскільки *газдівський* у національно-ментальній свідомості українця завжди має схвальну конотацію.

Словозближення стають істотним компонентом загальної образно-символічної системи прозових творів письменниць. Частотність уживання контекстуально синонімічних одиниць у мовній практиці підпорядкована комунікативно-стилістичним завданням. Одним із постійних джерел поповнення синонімічних рядів у творах письменниць є тропеїчне, передусім метафоричне, вживання слів, напр.: *Але поки що мерехтіння дрібного снігу заворожує і зваблює шукати якийсь додатковий вимір у сірому просторі знайомих вулиць* (Кононенко, Зрада (Zrada, made in Ukraine)). Виділені слововживання мають спільне значення «навмисно діяти з наміром викликати привабливість». Якщо для дієслова *зваблювати* таке значення є прямим, то для *заворожувати* – метафоричним, оскільки в загальномовній практиці вживання слово *заворожувати* означає «перен. зачаровувати, захоплювати» [СУМ, Т. 3, с. 60].

Отже, сучасна українська жіноча проза органічно «вписується» у соціально-психологічні, філософські та етичні координати сучасного життя, але особливий інтерес становить жіночий мовостиль, творча манера авторок, їхнє вміння з винятковою тонкістю, вишуканістю поєднати слова, зближуючи їх

тими чи тими значенневими відтінками. Такі контекстуально оприявлені зближення багатьох лексем є не випадковими, вони зумовлені призначенням, метою, що їх ставлять перед собою прозаїкині, функціями, якими письменниці наділяють синоніми в різних контекстах. У мовній тканині творів сучасної української жіночої прози синоніми виконують функції розрізнення, заміщення, синонімічного протиставлення й естетизації. Серед стилістичних прийомів, що їх письменниці використовують для синонімізації слів у контексті, тобто способів комбінування синонімів у межах одного висловлення, виділяємо відношення детермінації, констеляції та інтердепенденції. Утім, стилістичний потенціал синонімів не обмежений визначеними функціями, оскільки в межах багатьох лінійних контекстів близькозначні слова постають як нові, миттєві, непередбачені словопоеднання. З огляду на це, неабияку цікавість становлять ті синонімічні одиниці, що в художніх текстах сучасної української жіночої прози становлять незвичні синтаксичні звороти – *стилістичні фігури*, що потребують докладнішої характеристики з погляду лінгвостилістики.

3.3. Синоніми як засіб творення стилістичних фігур у художньому тексті

Зафіксовані різнотипні словозближення письменниць повсякчас спираються на невичерпне багатство мовних ресурсів. Авторки оригінально поєднують «стандартні» й індивідуально-авторські лінгвальні одиниці, удаючись до тих чи тих мовностилістичних прийомів. Принагідно зауважимо, що в лінгвостилістиці низку мовностилістичних зворотів, які, на думку О. О. Тараненка, «полягають в особливій синтаксичній організації висловлення для досягнення відповідного виражально-зображального ефекту» [204, с. 695] і так само здебільшого є наслідком індивідуально-авторської мовотворчості, здавна розглядають як *стилістичні фігури*. На думку С. Я. Єрмоленко, для лінгвостилістичної кваліфікації таких мовних зворотів потрібно брати до уваги «лексичне наповнення цієї структури, тобто комунікативну інтенцію висловлення, що охоплює ситуацію спілкування, наміри мовця, оцінку суспільно

узвичаєного типу комунікації, визначеної розвитком літературної мови й виробленими стилями спілкування» [74, с. 114]. Лексичним наповненням індивідуально-авторських синтаксичних зворотів – *стилістичних фігур* – почасти стають і синоніми.

Досліджуючи художні тексти сучасної української жіночої прози, помічаємо, що в процесі оформлення оригінальних словозближень, які є однією з виразних ознак мовотворчості письменниць, авторки вдаються до формування таких стилістичних фігур, як *ампліфікація, градація, парцеляція, синонімічна антонімізація, контамінація* тощо.

Синоніми, організовані як риторичні фігури – *ампліфікації*, уналежнюємо до найвиразніших констант художнього дискурсу письменниць, напр.: *Він (Отець Антоній) ще досі не знайшов такого, бо хотів, щоб той нагадував його самого в дитинстві: чутливий, покірний, терпеливий, і головне, щоби знав урізьких людей і розумів їх* (Пагутяк, Урізька готика); *Хтось Неосягненно Безмежний зараз засопе, солодко витягне кінцівки – і прокинеться. Тієї ж миті нас, із нашими **вроками й протягами, страхами, зойканнями, пристрастями і сльозами**, не стане. Ми розчинимось у небі, як чорний задушливий дим пожежі* (Андрухович, Фелікс Австрія). Виділені синоніми, що формують ампліфікаційні ряди, змістовно насичують і увиразнюють текст, посилюють експресивність наративу. Проілюстровані низки синонімів неодмінно привертають увагу читача, примушують його по-своєму осмислити художній контекст і щонайменше для себе пояснити намір письменниць щодо стилістичних фігур такого зразка.

Ампліфікаційні ряди синонімів можуть сповільнити темп оповіді, пор.: *Потім вийшла на берег Донауканалу. Порівняно з Дунаєм він видавався таким **спокійним і маленьким, тихим, сором'язливим і невибагливим*** (Андрухович, Фелікс Австрія). Виділені слова, що передали значення «який має спокій, рівний у протіканні, у виявленні», змушують читача призупинитися, розмірено прочитати текст, осмислити, уявити пейзаж, відчутти його рівновагу. Насправді, коли описують водоймища, течії річок, зазвичай уживають прикметники *спокійний – бурхливий, маленький – широкий, тихий – рвучкий*. Однак, наведений

типовий синонімічний ряд *спокійний, маленький, тихий*, дібраний для опису Дунайського каналу, деталізовано словами *сором'язливий, невибагливий*, які, на нашу думку, фігурують у контексті для позначення рис людини. У наведеному висловленні цьому синонімічний ряд вибудований на основі метонімії.

Основне призначення стилістичної фігури – *ампліфікації* – це найчастіше негативна / позитивна характеристика тих чи тих персонажів у художньому дискурсі сучасної української жіночої прози, напр.: *Всім своїм видом показувала роздратування, а коли пан доктор запитували, у чому ж річ, чому я не в гуморі, це викликало у мене таке бурхливе обурення і могутні емоції (адже ж не могла я прямо відповісти на це запитання), що я не витримувала, виходила зі світлиці: засліплена, зла, самотня, розірвана на частини своїми жалями, любов'ю, образою* (Андрухович, Фелікс Австрія); *Як по правді – то мені ніколи не доводилось чути, щоб Петро про іншого чоловіка говорив із таким теплом у голосі, і щоб очі його світилися так м'яко, лагідно та схвально* (Андрухович, Фелікс Австрія). Накопичення контекстуальних синонімів в одному висловленні відбиває одну з найважливіших стильових норм мовотворчості сучасних українських письменниць, що полягає в навмисному постійному асоціативно-семантичному зближенні слів, не зафіксованому в мовній системі.

Художні тексти сучасної української жіночої прози, у яких превалюють мовні одиниці, що виражають експресивність, мають значний потенціал для розширення синонімічних зв'язків, моделювання ампліфікаційних рядів. У такий спосіб може створюватися синонімічна ситуація, основна функція якої полягає в градації експресії висловлювання, пор.: *У цьому й полягає Петрове вміння: він не просто видобуває з каменя дивовижну форму, витончену й реалістичну, химерну та досконалу. Щось у цій формі примушує зупинитись і завмерти. Припинити дихати, думати, розриватися від емоцій* (Андрухович, Фелікс Австрія). У поданому текстовому фрагменті спостерігаємо синонімічну градацію висхідного характеру, хоч у вертикальному контексті цього роману С. Андрухович натрапляємо й на зворотню градацію, тобто низхідного типу, напр.: *Обличчя спокійне, зосереджене, розслаблене. До готелю я повернулася*

стишена й заспокоєна (Андрухович, Фелікс Австрія). Виділені синоніми є однопредметними, належать до однієї частини мови, вони ніби нанизані на один смисловий стержень. У лінійному контексті одиниці градаційного синонімічного ряду зазвичай однопорядкові, мають спільне експресивне навантаження. У проілюстрованому текстовому фрагменті слова в першому градаційному синонімічному ряді розташовані по висхідній емоційно-експресивній лінії, утворюючи нагромадження синонімів, які слугують для підсилення емоційного впливу художньої мови, а в другому – по низхідній, що дає змогу уповільнити темп читання, надати художній оповіді характеру супресії.

Градаційні синонімічні ряди створюють особливий «шарм» у письменницьких художніх описах, особливо коли в тексті кожний наступний синонім, ужитий у метафоричному значенні, підсилює та дещо змінює значення попереднього завдяки однаковим префіксам, що вносять нові семантичні відтінки у внутрішні форми нанизуваних лексем, напр.: [...] *насправді ж якраз отакий непотріб щоразу хвилював мене не менше, ніж сама «сторі», котру, в межах півгодинної програми, належалося відзняти й змонтувати, засмажити, заправити готовою до стравлення публіці* [...] (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 31). Повторення префіксів сприяє зближенню слів. Різноплановий синонімічний ряд постає на підставі інтегральної семи 'результативна дія', він увиразнений диференційним маркером 'спосіб дії', що водночас інтенсифікує розповідь. Наведений синонімічний ряд з роману О. Забужко слугує засобом створення динамічної картини, він надає розповіді неабиякої стрімкості.

Одним з оригінальних стилістичних прийомів функціонування синонімів у текстах сучасної української жіночої прози є їхня *антонімізація*. У сучасній лінгвостилістиці по-різному визначають зіставлення діаметрально протилежних понять, що в межах лінійного контексту виражені синонімічними словами. На думку В. В. Красавіної, можна «ризикнути назвати це (авт. протиставлення синонімічних рядів) своєрідним оксимороном – текстуальною синонімічною

антитезою, що дає змогу створювати різноманітні художні ефекти в мікротекстах» [99, с. 185]. Л. О. Введенська вважає, що «взаємодіють антоніми з синонімами насамперед тоді, коли члени одного ряду синонімів вступають в антонімічні відношення з якимось одним або з усіма словами другого ряду» [34, с. 108]. Ю. М. Караулов пропонує «антонімічне вживання синонімів називати *антосинонімією*, а синонімічне вживання антонімів – *синоантонімією*» [86, с. 115].

Досліджувані тексти засвідчують постійну взаємодію синонімів і антонімів. Проаналізуємо протилежні й близькі за значеннями слова в лінійному контексті М. Матіос *Він і тепер не вмер, бо я не тримала своєї теплої руки на його холодних пальцях і мої палкі уста не торкалися його застиглого чола* (Матіос, Чотири пори життя, с. 115 – 116).

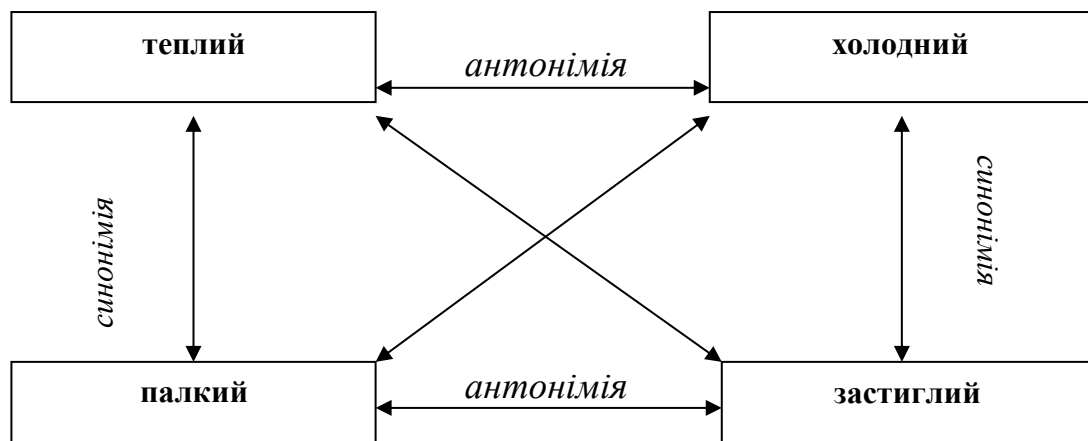

Рис. 3.1. Відношення антонімії та синонімії

З рисунка 3.1 видно, що слова *теплий*, *палкий*; *холодний*, *застиглий* демонструють синонімічні відношення. У наведеному реченні слова *теплий* – *холодний*, *палкий* – *застиглий* вступають між собою в антонімічні й синонімічні відношення водночас. Опозиція *теплий* – *холодний* є усталеною, оскільки лексеми фігурують у первинних значеннях, відбиваючи полярні температурні показники означуваних об'єктів. Протилежність лексем *палкий* – *застиглий* постає внаслідок контекстуально-семантичного переосмислення цих слів.

Синоніми й антоніми потрібно розглядати як два взаємозалежних типи лексичних опозицій. Відмінність між такими одиницями полягає у тому, що

антоніми відбивають семантичні відношення між полярними членами тематичної групи, а синонімічні – відношення між близькими константами такої тематичної групи. У лінійному контексті одночасне вживання антонімів і синонімів створює особливий стиль художньої оповідності, оскільки нерідко постає на підставі асоціативно-семантичного протиставлення, оригінально увиразнюючи висловлення. Такі лексичні одиниці, вжиті поряд у лінійному контексті, можуть одночасно утворювати риторичні фігури – *антитези* й *ампліфікації*.

Наприклад, у фрагменті з художньому твору «Урізька готика» Г. Пагутяк *Тільки не безлад і не хаос, не надто оголені злидні. Тиша, захищеність, запах домашньої їжі, вазонки, що цвітуть взимку* (Пагутяк, Урізька готика) *антитезу* утворюють синонімічні виділені пари. Перша пара слів – це узуальні синоніми, що мають спільне лексичне значення «порушення встановленого порядку». Друга пара слів синонімізувалася в лінійному контексті через інтегральну сему 'стан', наявну в значенні «душевний спокій, умиротворіння». Антонімія *безлад, хаос – тиша, захищеність* є основою для формування протилежних змістів наведених синтаксичних конструкцій. Опозиція значень, репрезентована синонімічними рядами, помітна через те, що їхня семантична структура за певних дискурсивних умов збагатилася не лише семантичними, а й стилістичними, оцінними й прагматичними семами на кшталт: 'внутрішній стан', 'упорядкованість', 'незрозуміла дія', 'відсутність ворожнечі' тощо. Протиставлення синонімічних рядів у лінійному текстовому фрагменті – специфічна риса ідіостилів сучасних українських письменниць, важливий засіб утілення авторських роздумів, почуттів, емоцій, що їх читачі повинні упізнати й осмислити.

Вирізняє мовну фемінну манеру й широке використання *оказіоналізмів* – індивідуально-авторських синонімів, а також синонімів-словосполук, що семантично співвіднесені з певними мовними одиницями. У реченні *Але все можливо, засинаючи у світлі вбогого зимового світання на дивані у вітальні подумала Валерія, в цьому заплутаному багатовимірному місті, де шляхи*

одних людей химерно перетинаються, а інших ніколи не зустрічаються і навіть не зближуються ніколи, хоч сім по сім років живи, хоч двічі сім по сім... (Кононенко, Книгарня «ШОК») виділені слова, що є характеризувальними текстовими одиницями до назви *місто*, об'єднані значенням «важкий для сприйняття». У Словнику української мови відсутня мовна одиниця *багатовимірний*, що дає підстави вважати це слово новотвором і водночас оказіональним синонімом до слова *заплутаний*. Із контексту зрозуміло, що той, який має багато вимірів, складний для сприйняття.

Синоніміка досліджуваних творів сучасних українських письменниць багата на оказіональні синоніми, що вражають своєю художньо-естетичною, смисловою, емоційно-експресивною виразністю. Такі словозближення значною мірою забезпечують високу мовно-мистецьку цінність жіночого прозописьма. Наприклад: [...] *там була кухня, з своїми казанами й сковорідками, там вступав у гру мій власний кулінарний хист, а ці марні й безужиткові, призначені вже тільки на смітник (non-recyclable!) порізані друзки чийогось життя* [...] (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 411).

У художніх текстах жіночої прози спостерігаємо парне поєднання синонімів, що стає основою для творення ще однієї стилістичної фігури – *контамінації*. Така словосполука постає на підставі виникнення нового слова, його форми або виразу внаслідок зближення, поєднання частин двох подібних слів, форм, виразів, простимульована композицією, ідейним спрямуванням твору, дає змогу вичерпно описати персонажів, напр.: *Через рік, уже з дипломом, вона напише в якій-небудь жовтій газетці-клозетці, що Гоцинська ненавидить жінок* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 61); [...] *вона сиділа на відсунутому стільці така немислимо рідна, розморена-розмарена, волосся змокріле при коренях, і розглядала свої безвільно розхилені стегна* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 116); [...] ... *(а мова ж то, мова. Господи! – ще не випручана з-під завалів сталінського погрому, ще вся з потрощеними-повикрученими кісточками* [...] (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 301).

Ще однією помітною рисою мови творів сучасних українських письменниць є уведення в текст *парцельованих конструкцій*, що постають на основі синонімії, напр.: *Але як я піду? Як покину Аделю?* (Андрухович, Фелікс Австрія); *Не впізнала, не розгледіла* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 443); *І чудно мені... і дивно... і незбагненно...* (М. Матіос, Чотири пори життя, с. 18); *Владка, Владуха. Байкерша, гонщиця, дівчинка-переможниця...* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 685); *Була – чиясь інша (чия?), а їй залишається тільки скоритись. Прийняти. Улягти* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 83). Таке інтонаційне розмежування синонімів має значний потенціал щодо вираження експресивної та емоціно-оцінної тональності.

У сучасній українській жіночій прозі натрапляємо на словозближення, які належать до *діалектної лексики*. Це своєрідні стилістичні вкраплення в художньому тексті, що передають локальний колорит. Функціонування діалектних слів загалом і рядів синонімів, утворених з одиниць такого зразка, зокрема дає змогу відтворити подієве тло, переконати читача, змусити його повірити авторкам, оскільки письменниці оперують реальними доказами, напр.: *І навіть те, що цей хлопець назвався внуком упівської боївкарки, жінки, чий образ не відпускав мене, відколи я вперше вгледіла її на паршивенькому архівному знімку – таку різко відмітну серед усіх тих вояків із грубуватими селянськими фізіономіями, чепурну й відзігорну (елеганцьку, як у них там кажуть!)* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 28); *І кого він бачить у мені – сколопендру, плюскву, блощицю?* (Андрухович, Фелікс Австрія); *Але труна закрита, цвяхи вбиті у віко, і котрась з жінок кидає слідом жменьку маку, і сплакнувши, вертається до хати прятати, замітати* (Пагутяк, Урізька готика); *Отець Антоній, закоцюблий і промоклий, пішов до ризниці перечекати, доки не засиплють яму, щоб запечатати гріб* (Пагутяк, Урізька готика); *Я – тутешній парох, отець Антоній* (Пагутяк, Урізька готика). Виділені діалектизми, на відміну від загальноновживаних слів, передають особливий пафос художніх оповідей.

Контекстуальна синоніміка сучасної української жіночої прози тісно пов'язана з тропами, які доповнюють і збагачують її. Індивідуально-авторські *епітети, порівняння, метафори, перифрази* тощо в художньому тексті переважно є семантичними новотворами й призначені для заміни звичайних найменувань. Письменниці мають безмежно багату уяву: у буденних речах, явищах, діях, ситуаціях помічають подібності. Синоніми в художніх текстах нерідко фігурують як *порівняння*. Вони побудовані на основі образно-символічного зіставлення, репрезентованого низкою суб'єктивних оцінок того самого предмета або явища за різноманітними ознаками, напр.: *Зазвичай із чоловіками – і з хлопами-будівельниками, і з банківськими урядовцями – Петро стає холодним і гострим, як сталеве лезо* (Андрухович, Фелікс Австрія).

Найвиразнішого стилістичного ефекту контекстуальні синоніми досягають зазвичай тоді, коли в лінійному контексті вони зближуються, розвивають похідні значення, що передають особливу образність та емоції, підкреслюють ознаки предмета чи враження від нього, тобто виступають у ролі *епітетів*, напр.: *Якщо повернутись до нашої весільної подорожі, до термальних джерел у Будапешті, то кілька годин, які я провела там наодинці, були **найпорожнішим і найтягучішим** часом мого життя* (Андрухович, Фелікс Австрія); *Однаковими залишались медове повітря безтурботного ранку, простір шпиталю, **стриманий і тихий**, та передчуття катастрофи, що тиснуло зсередини, мало не розриваючи, не дозволяючи дихнути* (Андрухович, Фелікс Австрія); *Разом зі сніжинками до приміщення вривався запах погорілища – **гіркий, терпкий, нестерпний**. Повітря здавалось **розжареним і отруйним*** (Андрухович, Фелікс Австрія); *Страва моя проста, але **вражаюча й елегантна** – переважно завдяки складовим, а не майстерності кухаря* (Пиркало, Кухня Егоїста, с. 50).

Вдаються письменниці й до метафоричної синонімії, яка дає змогу виділити в зображуваному найхарактернішу деталь чи рису, напр.: *Кожного разу як в Урожі хтось вмирав **наглою неприродною смертю**, Петро боявся, що подумают на нього* (Пагутяк, Урізька готика).

Творча уява письменниць нерідко вибудовує синонімічні ситуації, коли семантичні зближення не обмежуються наявними в мові лексемами, а функціонують як низка емоційно-експресивних висловлень для опису художньої дійсності, напр.: *До жінок він (Петро) поблажливіший, навіть до розтелепаних перекупок на Рибній площі, навіть до сусідських роззявлених служниць, навіть до товстенної Госьки, чиї очиці водночас перелякані і злі* (Андрухович, Фелікс Австрія). У наведеному контексті через синонімізовані образи письменниця С. Андрухович змальовує ставлення персонажа Петра до жінок, що демонструє терпимість, м'якість. У висловленні *Так що мій батько, поза сумнівом, сам засмикав вузол собі круг шиї – так мусили вважати ті, хто розпорядився його долею, так вважала мама, так звикла, підрісиш, вважати й я: не лишив запусеній у хід машині шляху до відступу – суто стратегічний прорахунок, похибка, господарський недогляд* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 46) виділені словосполучення передають спільну семантику, що прогнозована лексемами *прорахунок, похибка, недогляд*, які вступають в узуальні синонімічні відношення. Такі слововживання є функціонально вагомими зі стилістичного погляду, спонукають до виникнення нових змістових нюансів, оскільки різняться семантичними відтінками, що актуалізувалися в семантиці синонімів-іменників через зв'язок з означуваними прикметниками.

В аналізованих творах спостерігаємо й складніші поєднання тропів і фігур (напр., *алегорія, метафора, заперечне порівняння*), що підсилюють синонімічну ситуацію. Письменниця Е. Андієвська у своїх казках оригінально поєднала елементи повчального й розважального змісту, привернула увагу читачів до загадкових персонажів за допомогою такого мовностилістичного прийому, як *алегорія*, текстовими виразниками якої нерідко постають синоніми й антоніми, напр.: *А що морському царству, хоч і скільки віслюк мандрував із мушлею, все ще не видно було ні кінця, ні краю, і кожний з морських насельників від кита до інфузорії, що подибував віслюка, пам'ятаючи наказ володаря води гідно пригостити суходільного гостя, мірою своїх можливостей вшановував віслюка,*

то невдовзі віслук так призвичаївся до **вихвалень і вшановувань**, що й сам повірив у свою надзвичайність (Андієвська, Казка про пихатість, с. 107).

У синонімічні відношення вступають і фразеологізми. У лінійних контекстах поруч із звичайними словозближеннями помічаємо синонімічні фразеологічні одиниці, що по-особливому увиразнюють авторські тексти: *Податкова вже всіх задрала, та всіх усе задрало, ото тільки на вибори надія була, що щось зміниться, а коли й тут **кисень** збираються **перекрити й закатати країну в асфальт**...* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 650); *Замість того, щоб податись світ за очі – у монастир, у компаньйонки якійсь старій панні чи на іншу службу – я нескінченно **терплю ці приниження, пережовую свій біль і тиснуся по кутках, як всоте побитий собака, який облизує руки господареві** (Андрухович, Фелікс Австрія); **Безпорадна і квола, з вічною анемією та мігренями, нездатна навіть яйця на м'яко собі зварити, вона загине, зачахне або, що найімовірніше, через неспроможність давати собі раду навіть у найпростішому зазнає якогось страшного каліцтва чи спричиниться до жахливої катастрофи: спалить будинок, обвариться окропом, відітне собі руку сокирою і стече кров'ю. Чи просто засохне від туги за мною** (Андрухович, Фелікс Австрія).*

Отже, розгалужений список синонімів, що становлять стилістичні фігури чи художні тропи, маркують художні тексти письменниць, пронизуючи вертикальний контекст усієї їхньої мовотворчості. Унаслідок лінгвостилістичного аналізу словозближень виявлено, що прозаїкині найактивніше використовують потенційні можливості синтаксису, створюючи стилістичні фігури мови, а саме: ампліфікацію, градацію, синонімічну антонімізацію, парцеляцію, контамінацію тощо. Авторки уводять у текстовий простір художнього дискурсу узвичаєні синоніми, які підсилюють опис поняття, уточнюють і конкретизують дії, предмети, виділяють істотні риси образу, створюють позитивний чи негативний ефект. Такі синтагматично-цілісні утворення поповнюють групу численних словозближень, характерних для гендерлекту сучасної української жіночої прози. Багаті й різноманітні

словозближення, що функціонують у художньому дискурсі жіночої прози, є яскравим свідченням талантів письменниць і потужних зображальних потенцій сучасної української мови.

Висновки до розділу 3

Сучасна українська жіноча проза органічно «вписується» в соціально-психологічні, філософські та етичні координати сьогодення. Особливий інтерес становить жіноча манера письма, творча манера мисткинь у відображенні дійсності за допомогою різних лінгвостилістичних засобів, зокрема контекстуальних синонімів. У мові досліджуваної прози словозближення мають особливе призначення, вони репрезентують ідіолекти окремих майстринь, глобально – гендерлект сучасних українських письменниць.

Контекстуальні синоніми є мовновиражальними засобами, що можуть гендерно маркувати художній дискурс. У сучасній українській жіночій прозі контекстуальні синоніми – це індивідуально-авторські мовні одиниці, що оприявлюють гендерлект, оскільки презентують виразні особливості мовної діяльності письменниць, їхнього мовомислення, жіночий стиль вербальної поведінки й можуть бути визнані як оригінальні фемінні мовні засоби.

У мовній тканині творів сучасної української жіночої прози синоніми виконують функції диференціації, заміщення, синонімічного протиставлення та естетизації. Серед стилістичних прийомів, тобто способів комбінування синонімів у межах одного висловлення, виділяємо відношення детермінації, констеляції та інтердепенденції.

Синоніми формують стилістичні фігури чи художні тропи, що маркують художні тексти письменниць, вони становлять розгалужений список і пронизують вертикальний контекст усієї мовотворчості сучасних письменниць. Унаслідок лінгвостилістичного аналізу словозближень виявлено, що прозаїкині найактивніше використовують потенційні можливості синтаксису, створюючи стилістичні фігури мови, а саме: ампліфікацію, градацію, синонімічну антонімізацію, парцеляцію, контамінацію тощо. Авторки уводять

у лінгвостилістичний простір художнього дискурсу узвичаєні синоніми, які підсилюють опис поняття, уточнюють і конкретизують дії, предмети, виділяють істотні риси образу, створюють позитивний чи негативний ефект. Такі синтагматично-цілісні утворення поповнюють групу численних словозближень, характерних для гендерлекту сучасної української жіночої прози. Багаті й різноманітні словозближення, що функціонують у художньому дискурсі жіночої прози, є яскравим свідченням талантів письменниць і потужних зображальних потенцій сучасної української мови.

РОЗДІЛ 4

ПРАГМАТИКА ЛЕКСИЧНОЇ СИНОНІМІКИ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЖІНОЧОЇ ПРОЗИ

4.1. Семантичні і прагматичні ознаки лексичних синонімів

Лексичні синоніми слугували предметом аналізу багатьох досліджень, проте сучасний розвиток мовознавства потребує виявлення нових граней синонімічних відношень, реалізованих мовними одиницями, у чому переконують, зокрема, виконані останнім часом дисертаційні праці В. А. Басок [13], В. А. Василенко [31], В. О. Діц [68], Г. В. Горох [57], Л. В. Олійник [138] та ін., у яких порушено низку проблем, пов'язаних із семантичною, стилістичною, прагматичною тощо специфікою узуальних і контекстуальних синонімів. На нашу думку, найменш дослідженим досі залишається аспект близькозначності слів у контексті художнього твору, семантико-прагматичні ознаки контекстуальних синонімів, закономірності використання синонімів, зокрема в художньому дискурсі.

У художньому дискурсі прозаїкинь синоніми можуть бути регулярно відтворюваними. Узуальний семантичний статус словозближень підтверджено в багатьох контекстах художніх творів письменниць. Наприклад: *Однак господар перепинив її, кажучи, що це в неї зайвий раз промовляє **ниха** й **гординя**, яка розкладає мораль усієї гусячої зграї* (Андієвська, Казка про гуску, яку змушували нести прості яйця замість золотих, с. 65); *І борц вийшов **нормальний**, **звичайний**, але дванадцять літрів звичайного не з'їлося* (Пиркало, Кухня Егоїста, с. 43); *Очистив від скверни і чорноти – і виніс на такі осяйні вершини **захоплення** і **замилування**, що пропав страх від висоти* (Матіос, Чотири пори життя, с. 18); *І чую, що темні прірви відкриваються знов перед нами, як двері раю, і армія ангелів трубить нам осанну – і ми вкотре летимо, не боронячись, **навстріч безконечній** і **вічній** радості* (Матіос, Чотири пори життя, с.11).

Особливої художньо-естетичної виразності жіночому прозописьму надають контекстуальні синоніми. Саме з'ясування контекстуально синонімічних відношень між мовними одиницями дає змогу проникнути в багатопланову семантику слова. Мовознавиця А. В. Лагутіна, порівнюючи узуальну й контекстуальну синонімію, зазначала, що «контекстуальні синоніми творяться у процесі індивідуального акту мовлення в тому разі, коли мовцеві не вистачає наявних у мові або відомих йому синонімів для передачі тієї чи іншої думки з необхідними для цього змістовими й стильовими та оцінними нюансами. [...] Досить часто як контекстуальний синонім використовують слово з далеким від означуваної реалії змістом у зв'язку з тим, що саме в ньому мовець знаходить потрібні для себе семантичні асоціації» [197, с. 127 – 128]. М. П. Кочерган, докладно вивчаючи проблему «слово і контекст», зауважує: «Розглядаючи слово як повноцінну мовну одиницю, не слід забувати, що реальне життя слово має лише в мовленні, а значить – у контексті. [...] Слово поза контекстом [...] має лише потенційне значення. Свою конкретну реалізацію семантика слова одержує в контексті, де одні значення нейтралізуються, а інші актуалізуються» [97, с. 13 – 14]. Отже, дослідження синоніміки неможливе без аналізу закономірностей її функціонування, оскільки це явище не існує поза текстом.

Художній дискурс і контекст сприяють реалізації певного – первинного чи метафоричного значення слова й на цій основі синонімізації слів. У реченні *Зате твої жаркі слова стинають мечами – радісними і визвольними* (Матіос, Чотири пори життя, с. 16) виділені слова зближуються за значенням у контексті. *Радісний* має закріплене словникове значення «який приносить, дає радість, втіху» [СУМ, 8, с. 435]. Слово *визвольний* розвиває схоже значення лише за певних комунікативних умов, коли постає поряд з прикметником *радісний* і стає означенням до слововживання *мечами*. Лексема *визвольний*, опинившись поряд із лексемою *радісний*, зазнає поступу значення «який відрадний».

На думку Н. С. Голікової, «у межах лінійного контексту слово набуває здатності розширювати свою семантичну структуру, набуваючи у зв'язку з іншими слововживаннями нових лексичних значень, не зафіксованих

у лексикографічних працях, а подекуди й у мовній практиці» [55, с. 150]. У мові творів сучасних українських письменниць постійно натрапляємо на контекстуальні синоніми, що виникають завдяки розширенню семантичної структури їхніх лексичних значень. Наприклад, у реченні *Адже й така, невагома, безтілесна, бездушна, я чую на собі тягар, вагу, вантаж* (Матіос, Чотири пори життя, с. 80) синонімічний ряд утворюють зазвичай не близькозначні слова *невагомий, безтілесний, бездушний* лише тому, що контекстуальна синонімія підтримана подальшим нанизуванням узуальних синонімів *тягар, вага, вантаж*; у висловленні – *Навіщо там так наполегливо намагалися зробити з мене зомбі ціною великих зусиль і затрат, моїх особистих потрясінь і розпуки, коли тут це відбувається безболісно і швидко?* (Матіос, Чотири пори життя, с. 80) зафіксовано три синонімічні пари, першу з яких можна вважати наслідком узуального зближення значень слів, що в контексті вжиті для уточнення дії. Друга пара ситуативно синонімізується для передання значення «сильний душевний біль» на основі інтегральної семи ‘сила вияву’. Третя пара є оказіональною і сприймається як синонімічна, оскільки виникає внаслідок асоціативного семантичного протиставлення до попередніх синонімічних рядів. У зв’язку з дискурсивною ситуацією *там, наполегливо*, тобто довго, а тут – *безболісно й швидко*, слова розвивають спільне оказіональне значення «який не супроводжений ускладненнями» на основі інтегральної семи ‘спосіб дії’.

Мовознавець В. В. Виноградов зауважував, що «у системі літературного твору можуть бути створені широкі й навіть несподівані контексти для синонімічного зближення дуже далеких за значенням слів, особливо в експресивно-іронічному чи образному вживанні. Контекстуальний синонім нерідко має емоційне забарвлення, глибоку стилістичну виразність» [36, с. 114]. Контекстуальні синоніми в художньому дискурсі завжди помітні через те, що в їхніх значеннях наявні не лише семантичні компоненти, а й конотативні та прагматичні семи. Тому погоджуємося з думкою тих лінгвістів (В. А. Басок [13], Н. С. Голікова [51; 55], В. П. Олексенко [137]), які вбачають тісний зв’язок семантики й прагматики із стилістикою художнього тексту.

У мові сучасної української жіночої прози контекстуальні синоніми передають своєрідну семантику й прагматику висловлення, породжуючи різні індивідуальні смисли у свідомості читачів. Наприклад, у реченні *...і, о Боже, як же він (Антоша) у відповідь розцвів, засяяв, ніби вона (Дарина) скинула йому з пліч казна-якого тягара, полегшила ношу* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 293) близькозначними є лексеми *розцвісти – засяяти*, що в мовній системі не є синонімами. Унаслідок семантичного аналізу виділених слів визначено інтегральну сему ‘дія на позначення зміни стану’, на підставі якої слова синонімізуються в контексті. Крім того, у структурі спільного метафоричного значення лексем виділено низку актуалізованих прихованих сем, що сприяли розвитку синонімічних відношень: ‘психічний стан людини’, ‘піднесене відчуття’, ‘приємний зовнішній вигляд’, ‘успіх’ та ін. Сукупність прагматичних смислів формується з уявлень читачів про зображену подію. Суб’єктивно-оцінні приращення хоч і запрограмовані заздалегідь авторкою, проте не можуть бути однаково впізнавані адресатами. На нашу думку, в аналізованому контексті близькозначність лексем *розцвісти – засяяти* актуалізує прагматичний смисл емоційного піднесення, що змодельований попереднім реченням: *Її (Дарину) це тоді дуже було насмішило, і вона й розсміялася йому (Антоші) через стіл, салютнувши своїм келихом у німому тості: будьмо, дорогенький, за тебе!* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 293).

Контекстуальні синоніми, уведені до поля лінгвопрагматичного аналізу, постають ефективним засобом переведення художнього тексту в дискурс. Будь-яка лексема, що функціонує в мовно-художньому акті й може потенційно вступити в синонімічні відношення, породжена об’єктивною думкою автора / авторки, його мовним досвідом, індивідуальною картиною світу, незалежною від розуміння окремих осіб, все одно буде осмислена по-різному читачами, оскільки кожен розшифрує слово по-своєму. Отже, дослідження функціональних особливостей контекстуальних синонімів у художньому дискурсі сучасної української жіночої прози передбачає проведення їхнього семантико-прагматичного маркування.

Зближені за значенням слова в контексті – це одна із оригінальних рис гендерлекту сучасних українських письменниць, важливий засіб утілення авторських інтенцій, передання міркувань, почуттів, оцінок, що їх читачі повинні розшифрувати й підкріплювати власними асоціаціями. На думку Н. С. Голікової, «якщо семантична структура лексичних значень синонімів об'єктивно формується поєднанням сем, що співвідносять слова з фактами навколишньої реальності й усвідомленими поняттями про неї, то список індивідуальних прирощень їхньої семантики, які в сучасній лінгвістиці визначають як прагматичні смисли, установити нелегко» [55, с. 158]. У розмислах читачів, які сприймають художній дискурс сучасної української жіночої прози, контекстуальні синоніми викликають суб'єктивні оцінки широкого спектру. Особливу гостроту емоцій читачі відчувають, зокрема, у контекстах із синонімами, що мають фонетично однакові морфеми, або один із синонімів через приєднання спільної звукової мінімальної значущої частини слова подекуди стає авторським неологізмом. Такі синоніми повсякчас випромінюють потужну смислову енергію в художньому дискурсі сучасної української жіночої прози. Наприклад: *Однак тут, у безпросторі і безчассі, будь-яка думка про реальність видалася смішною і жалюгідною* (Матіос, Чотири пори життя, с. 80); *Очистив від скверни і чорноти – і виніс на такі осяйні вершини захоплення і замилювання, що пропав страх від висоти* (Чотири, с. 59); *Вони щойно сказали про мене усе, вони відпустили мені гріхи, і я їм теж відпускаю, а сама відлітаю туди, де не вміють говорити так нещиро і неправдиво, де воліють мовчати і думати* (Матіос, Чотири пори життя, с. 94).

Лінгвопрагматика розглядає синоніми як один із засобів дієвої взаємодії суб'єктів, оприявленої в художньому тексті. Контекстуальні синоніми почасти набувають актуального смислу й конкретизують системне узуальне значення своїх мовних зразків, подекуди трансформуючи власний лексико-семантичний статус. Вони допомагають авторкам адекватно донести до читачів важливу інформацію, викликати з боку останніх передбачувану реакцію. Зближення понять, відбите мовними одиницями, оприявлює складну мисленнєву діяльність

індивіда, який здавна усвідомив системну тотожність / близькість багатьох фактів навколишнього світу: *родина, сім'я; любий, милий; гидкий, бридкий; безмежний, безкрайній; говорити, казати, вимовляти, висловлювати; іноді, інколи* та ін. Мабуть, тому «традиційні» синоніми, ужиті в одному контексті, по-особливому увиразнюють текст казки Е. Андієвської, напр.: *Лише чи тому, що гуска від нетерпіння ніяк не годна була дочекатися **цілковитої** повні, **конечної** для дієвості ліку, чи тому, що перші-ліпші наслідки завжди мають не лише видиму, а й глибоко приховану причину, але того дня, коли гуска сподівалася, що нарешті, замість золотого яйця, вона знесе свіже, як усі порядні гуски, на її велике **горе** й **розчарування** вона знесла діамантове яйце, яке засяяло на весь гусятник, змусивши господаря серед ночі схопитися з ліжка й вибігти на двір подивитися, чи не скоїлося великої пожежі* (Андієвська, Казка про гуску, яку змушували нести прості яйця замість золотих, с. 64). У стилістичному значенні зближених слів *горе, розчарування* на перший план виступає інтегральна сема 'душевне страждання' (ідеться про те, що гуска довго чекала, що буде такою, як усі), диференційна сема 'сила вияву' наявна лише в значенні іменника *горе* й ситуативно доповнена означенням *велике*. Такі синоніми в межах художнього контексту викликають у читачів низку прагматичних смислів на зразок: 'соціостереотип', 'ординарність', 'соціальне неприйняття', 'поглум', 'сором', 'власна нікчемність', 'розпач від нездійсненого очікуваного'.

Сучасні українські письменниці завжди неповторні й майстерні в контекстуально зумовленому семантичному зближенні слів. Словозближення запрограмовані авторками як важливі чинники комунікативного впливу на читачів. У художньому дискурсі сучасної української жіночої прози високий семантико-прагматичний потенціал мають численні синоніми, органічно вписані в текстову тканину їхніх творів. Досліджувані тексти засвідчують, що усі лексико-синонімічні відношення потрібно розподілити на *узуальні, контекстуальні* й *оказіональні* (індивідуально-авторські).

Синоніми нерідко виникають у лінійних контекстах художнього твору, у яких слова вжиті в метафоричних та інших значеннях, що в зв'язку із ситуацією

або намірами спілкувальників набувають оказіональних сем. Наприклад: *Це якісь сиротинці або неголублені, думала я, дивлячись, як до мене наближаються дві однаковісінькі за формою і подобою душі* (Матіос, Чотири пори життя, с. 98). У наведеному контексті виділені слововживання є потенційними одиницями для розвитку синонімічних відношень через наявність у структурі їхніх значень інтегральної семи 'нещасна особа'. Остаточного зближення слова зазнають у контексті через виникнення оказіональної семи 'особа, позбавлена уваги'. Неважко зробити висновок, що мовні одиниці синонімізувалися для передання значення «нещасна людина, яка стала самотньою, тому позбавлена ніжності».

Синоніми як компоненти лексико-семантичного простору художнього тексту виконують одне або кілька комунікативних завдань, спрямованих на реалізацію авторських інтенцій. Лексико-синонімічні вкраплення в текстовій тканині твору є надзвичайно популярним прийомом у художній літературі, що повсякчас використовують і сучасні українські письменниці. Наприклад, нанизані чотири синоніми в одному реченні *І ось так раптово, зненацька, легко і швидко мене позбавлено навіть пилу з цих руїн* (Матіос, Чотири пори життя, с. 81) дає змогу М. Матіос точно й зрозуміло описати ситуацію, у якій перебуває персонаж, а також викликати інтерес з боку читачів до героя та окресленої події, примусивши адресатів змодельовати у власній уяві картину фрагменту оповіді, відчути емоції, які переживає герой у таких умовах.

Семантичне і прагматичне зближення потрібно встановлювати тоді, коли контекстуальні синоніми не відповідають мовним нормам, усталеній мовній ситуації, структурно урізноманітнюючись не лише лексичними виявами, а й синтаксичними доповненнями. Таких синонімічних структур у мові творів сучасних українських письменниць виявлено багато. Наприклад, у реченні [...] *урок, як «не треба» жити, щоб не опинитись у цвіті літ під двома метрами землі, – бути обережною за кермом, дотримуватися правил руху, не вплутуватися в сумнівні зв'язки, не писати непевних картин, і взагалі, не надто вирізнятися...* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 71) функцію зближення виконують компоненти виділених словосполучень. Семантична

характеристика тут може бути зведена до виділення спільної інтегральної семи ‘ознака, що свідчить про впевненість’ у поєднаннях синонімічних прикметників. У такий спосіб читаємо і синонімію окреслених дій *вплутуватися в сумнівні зв’язки = писати непевні картини* через синонімічні прагматичні компоненти ‘негожий спосіб життя’, ‘неприйнятна поведінка’. Формування прагматичних смислів у зв’язку з аналізованими контекстуальними словозближеннями в кожного читача може виявитися по-різному. Враження від прочитання синтаксичних синонімів можуть скластися у відкритий асоціативний ланцюжок як схвальних, так і несхвальних прагматичних смислів на зразок: «авантюрна настанова», «передумова успіху», «недієве правило», «ненадійний закон» тощо. У такому разі можна говорити не лише про синонімію, а про *синонімічну ситуацію* в художньому дискурсі.

На думку В. В. Красавіної, «*синонімічною ситуацією* можна назвати використання (навмисне чи ненавмисне, зважаючи на жанр твору) можливості, яка є в мові, по-різному називати одне й те саме поняття, засноване на синонімії як властивості системи мови. Це поняття, таким чином, функціонально-стилістичне» [99, с. 185]. У творах натрапляємо на речення, у яких авторки описують ситуацію, контекстуально зближуючи значеннями не лише слова, а й обставини: *А всередині, в дворі люди тимчасом займалися ділом: **палили «вещдоки», зачищали сліди*** (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 707); *Того дня і програма була **чудова**, і гості блискуче і дотепно сперечалися, і стрілки на брюках ведучого були **гострі, як ніж*** (Пиркало, Кухня Егоїста, с. 42); *Якщо ж за маленькими літерами, то це **натуральні харчі, справжня їжа, продукти, виготовлені без штучних консервантів і з мінімумом натуральних, неочищені продукти*** – наприклад, *нешліфований рис чи хліб із висівками* (Пиркало, Кухня Егоїста, с. 22); *Те, що вчора здавалося **банальним, нецікавим, а то й потворним, сьогодні часто виявляється надзвичайно потрібним, вивершеним, надзвичайним*** (Пиркало, Кухня Егоїста, с. 66).

Опис семантичних і прагматичних особливостей контекстуальних синонімів у художньому дискурсі сучасної української жіночої прози засвідчує,

що, по-перше, синонімія в мові творів письменниць – явище поширене, динамічне, виявляє себе по-різному в мовно-художніх практиках, по-друге, контекстуальні синоніми потребують подальшого опису, по-третє, у сучасному мовознавстві актуальною є потреба в дослідженні лексичної синоніміки в лінгвопрагматичному аспекті.

Отже, загальномовні, контекстуальні та okazіональні синоніми є однією із виразних ознак мовної манери сучасних українських письменниць. Лексичні синоніми, що фігурують у лінійних контекстах, відбивають найтонші смислові відтінки та в такий спосіб реалізують у художньому дискурсі оригінальний семантико-прагматичний потенціал.

4.2. Прагматика контекстуальних синонімів

4.2.1. Прагматичний компонент у семантиці синонімів

Одиниці лексико-синонімічної системи сучасної української мови протягом свого становлення й поступу закріпили у структурі лексичних значень різні компоненти, що відбивають ставлення носіїв мови до навколишньої дійсності. Ці складники є прагматичними компонентами значення, що закріплюються в семантиці слова поряд з денотативним, сигніфікативним і конотативним компонентами.

Значний внесок щодо теорії та практики виділення суто прагматичних компонентів у значенні мовних одиниць і категорій зробив Ф. С. Бацевич, обґрунтувавши власну наукову позицію так: «Основою формування прагматичних аспектів (складників, елементів) одиниць і категорій різних рівнів мови є суб'єктивне ставлення людей (груп людей, етносів) до певних об'єктів (у широкому розумінні слова) дійсності й одиниць, які їх позначають» [14, с. 81]. Лінгвіст підкреслює, що люди, які, продукуючи текст, використовують мовні знаки, не ставляться до них байдуже – вони по-різному реагують на ті чи ті мовні одиниці, а через них – і на самі денотати. На думку науковця, «суб'єктивне

ставлення людей (мовних колективів) до одиниць мови, а через них (і за їх допомогою) і до самих позначуваних ними предметів та понять, нерідко закріплено за певним знаком у вигляді *прагмем*, суб'єктивна прагматична інформація входить як постійний компонент в семантичну структуру слова й у цьому разі стає тим, що ми називаємо прагматичним значенням мовного знака» [14, с. 81].

Становлення прагматичного значення контекстуальних синонімів залежить від смислових компонентів основи для зближення, слово- і системотвірних можливостей кожної лексеми для потенційної синонімізації. Формування прагматичного компонента лексичних значень контекстуальних синонімів зумовлено дискурсивними умовами вживання і водночас внутрішніми чинниками появи додаткових значень. Наприклад, слова *розкішний* – *звбливий*, що фігурують у реченні *По ніжно зеленій поверхні чайника було намальовано розкішні звбливі полуниці* (Кононенко, *Зрада (Zrada, made in Ukraine)*) синонімізувалися в лінійному контексті для передання спільного значення «який відзначається красою, пишністю, яскравістю». Утім, для прикметника *звбливий* первинним є значення «який приваблює, манить, спокушає» [СУМ, Т. 3, с. 457], а значення «принадний, чарівний» для нього розвинулося у зв'язку з лексемою *розкішний*. У лінійному контексті це слово набуло додаткових лексичних значень «прекрасний», «щедрий на яскраві фарби», «який задовольняє найвищі естетичні вимоги, смаки». Отже, зближення за значеннями слів *розкішний* – *звбливий* постало через наявність у структурі їхніх значень прагматичних складників. Синонімічні лексеми сприймаються як цілісне утворення, що увиразнює зміст речення, зрештою, словозближення читач розшифровує: до основного значення додаються контекстуально-семантичні компоненти, зазнають поступу прагматичні, а також індивідуальні смисли. У такий спосіб, на думку Н. С. Голікової, «контекстуально маркована мовна одиниця (або одиниці) трансформується в *прагмему* – мисленнєвий образ, узагальнену модель прагматичного акту, закріплену за певною ситуацією» [55, с. 180].

Наукове тлумачення *прагмеми* зафіксовано в працях Ю. Д. Апресяна [4], Ф. С. Бацевича [14], Н. М. Вахтель [29], К. В. Тараненко [200] та ін. У нашій роботі орієнтуємося на погляди Ф. С. Бацевича [14], Н. М. Вахтель [29], К. В. Тараненко [200], спрямовані на виділення одиниці вираження суб'єктивного чинника в мові та виявах мовної діяльності – *прагмеми*. За визначенням Н. М. Вахтель, «*прагмеми* – це мінімальні одиниці різних рівнів мови, що володіють прагматичною спрямованістю і призначені для регуляції людської комунікативної поведінки» [29, с. 9]. К. В. Тараненко детермінує *прагмему* як «лексему із закріпленою за нею стійкою прагматичною настановою» [200, с. 89]. *Прагмема* – це основна одиниця суб'єктивного змісту слова, що закріплена в його семантичній структурі й відбиває ставлення мовця до умов і обставин спілкування, навколишньої дійсності.

У художньому дискурсі сучасної української жіночої прози в ролі прагмем як найменших, досяжних для розуміння, одиниць суб'єктивного змісту, виступають і контекстуальні синоніми, що в мовно-художній практиці постають ядром оцінної картини світу. Контекстуальні синоніми як результати вторинного найменування є носіями прагматичної інформації, тому вони є виразними демонстрантами відповідних компонентів у структурі своїх значень. Розвиток прагматичного значення синонімів у художньому дискурсі зумовлений можливостями ядерних компонентів смислової основи до синонімізації, ступенем близькості денотативних елементів, функціональними потенціями кожної лексики з низки синонімів. У контексті есе зі збірки «Кухня Егоїста» С. Пиркало *Мій імідж ніжної тендітної принцеси опинився під загрозою...* (Пиркало, Кухня Егоїста, с. 71) наявний виразний прагматичний зміст – позитивне уявлення про принцесу, що стало підставою синонімізації слів *ніжний*, *тендітний*. Потенційними прагматичними компонентами, що актуалізували спільне значення контекстуальних синонімів, вважаємо такі смислові обертони: 'досконала форма', 'витонченість', 'приємний вигляд'.

Розвиток прагматичних компонентів у лексичних значеннях синонімів здебільшого залежить від дискурсивних умов уживання та інтенцій автора.

У контексті читачі розпізнають синонімічні лексеми, водночас осмислюючи їх як змістово й стилістично навантажені одиниці – прагмеми. Наприклад, у висловленні *Кажуть, я стала дивною. Онде на роботі шепталася, що записалася, мовляв, до **покаїнців, сектантів*** неолексема *покаїнець* у зв'язку зі словом *сектант* (Матіос, Чотири пори життя, с. 15) виділені синоніми мають значення «людина зі зміненими стійкими переконаннями». *Сектант* у свідомості українців-християн – це той, хто знехтував вірою. Суб'єктивний компонент з'явився у структурі значень синонімів як наслідок негативного ставлення українців до способу каяття – ходіння до сект. Така зумисна синонімізація спричинила формування прагматичного значення.

Розвиток спільних прагматичних значень у контекстуальних синонімів не випадковий, завжди підпорядкований комунікативному завданню, оскільки зосереджує естетичну марковану інформацію, що стає узагальненою і репрезентує національну специфіку української мови. У лінгвонаціональний простір художнього дискурсу *Неподалік від морського берега існував колись пустир, де росли будяки й інші колючі рослини, куди вряди-годи заходив пастися шолудивий віслик, якого господар тримав у чорному тілі, годуючи **стусанами** й **лайкою*** (Андієвська, Казка про пихатість, с. 102) Е. Андієвська вводить синоніми, що зблизилися значеннями через уточнення контексту фразеологізмом власне українського походження *тримати в чорному тілі*. Уміло вжитий письменницями інвентар контекстуальних синонімів, їхнє взаємно прагматичне спрямування, визначають не лише комунікативні настанови мовця, ставлення реципієнта, а й особливості мовотворчості сучасних письменниць, національну й гендерну манеру письма.

Прагматичний компонент значення залежить передусім від внутрішнього світу учасників спілкування, оскільки, як зауважує Н. С. Голікова «у процесі комунікації помітними стають постаті мовців, які творять і сприймають інформацію про реалії дійсності» [52, с. 43]. Справді, словозближення, що їх використовує мовець, оприявлюють його особистісні риси, орієнтацію на систему матеріальних і духовних цінностей, оскільки саме синоніми дають змогу

поєднати схожі поняття, якнайточніше висловити думку, описати почуття, оцінити факти навколишньої дійсності. Прагматичні компоненти у структурі лексичних значень синонімів нерідко репрезентують соціальні й національно-культурні зрушення в українському суспільстві. На думку К. В. Тараненко, такі зрушення репрезентують «дві групи прагмем: комунікативні та історико-культурні» [200, с. 85]. В аналізованому дискурсі контекстуальні синоніми можуть ретранслювати додаткові відомості про мовну особистість, зокрема містити зазначення її соціального статусу, гендеру. Наприклад, у реченні *Запам'ятай, руку допомоги в цьому житті тобі реально подадуть тільки жінки, а чоловіки завжди **підведуть, ошукають і зрадять*** (Кононенко, Зрада (Zrada, made in Ukraine) у структурі значень дієслівних лексем *підвести – ошукати – зрадити* наявний спільний компонент прагматичного характеру ‘підступна дія, що порушує довіру’. Нанизуючи слова й оформлюючи комунікативну ситуацію в такий спосіб, авторка, на нашу думку, цілком свідомо намагається вплинути на адресатів. Проте наведену у висловленні пересторогу кожен читач, зважаючи на власний досвід і гендер, розшифрує по-своєму: погодиться з нею або заперечить, оскільки сама настанова адресована жінкам, а оцінено життєву поведінку чоловіків.

Увагу читачів привертають контекстуальні синоніми, що зосереджують прагматичну інформацію про історичний поступ соціумів і народів, суспільні перетворення та уподобання національних спільнот. Наприклад, оцінку історико-культурних трансформацій і подієвого тла відбивають прагмеми контекстуальних синонімів *дружно – солідарно, надії – поривання: Може, якби ми (журналісти) всі дев'яності говорили й кричали, якби згадували й влаштовували щозими поминальні річниці в прямому ефірі, **дружно й солідарно**, на всіх телеканалах, поки це ще було можливо, з нами б не впоралися так швидко? І головне, так непомітно, без твалту і крику, випадку Гії Гонгадзе не рахуємо: на той час, коли Гія попав під роздачу, – на фінал наших буремних дев'яностих, гіркої й прекрасної доби **надій і поривань**...* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 336). У висловленні з роману О. Забужко виділені мовні

одиниці синонімізувалися в межах лінійного контексту. Вони є засобом проєкції на оцінку історико-політичного тла художнього твору. Вступаючи в синтагматичні відношення з іменем реальної особи – журналіста *Гії Гонгадзе*, яке символізує *буремні дев'яності*, виділені синоніми викликають в адресатів низку прагматичних смислів на кшталт: 'співчуття', 'переосмислення подій', 'згадка про те, що сталося', 'спільна відповідальність' та ін. Тому синонімізацію та прагматику слововживань *дружно й солідарно, надій і поривань* нескладно встановити й осмислити.

Формування спільного значення синонімів зумовлене контекстуальними й дискурсивними умовами вживання та водночас авторськими внутрішніми чинниками розвитку додаткових значень. Наприклад, у реченні *А тепер хлопець став свідком важкої, серйозної розмови дорослих людей і відчув себе приналежним до світу, де ніхто не має права легковажно, безвідповідально і нерозсудливо ставитися до життя* (Бічуя, Шпага Славка Беркути, с. 6) виділені слова *важкий – серйозний* мають вже спільний ядерний компонент 'ознака', інтегральний компонент основи 'сила прояву' для синонімізації. У семантиці слова *важкий* такий компонент розвинувся як наслідок постійного вживання з негативно-оцінним суб'єктивним ставленням мовців, що підкріплювалося асоціаціями з семами 'обтяженість', 'нелегкість'. У такий спосіб це слово отримало додаткові лексичні значення «який несе з собою всілякі незгоди, труднощі, страждання», «який потребує великого напруження, великих зусиль для здійснення, проведення, подолання». Лексема *серйозний* викликає схоже ставлення й набула ще одного значення – «який загрожує неприємними наслідками; небезпечний». Близькості значень *важкий* (складний, обтяжений, гнітючий, надмірний) – *серйозний* (відчутний, ускладнений, неприємний) у наведеному реченні авторка досягає за рахунок наявних у структурі значень цих синонімів суб'єктивно-оцінних компонентів. Ще одним доказом на підтвердження поступу додаткових значень у семантиці лексичних одиниць за певних ситуативних умов є контекстуальне зближення *важкий – нестерпний*, напр.: *Минув ще один нестерпний і важкий рік* (Роздобудько, Якби). *Нестерпний*

має крайню межу вияву ознаки, що передана словом *важкий*. Отже, суб'єктивно-оцінні компоненти постають у структурі лексичних значень слів, розширюють або звужують не лише семантику слова, а й зумовлюють особливості їх використання, визначають специфічні контексти.

Вивчаючи прагматичний аспект контекстуальної синонімії, А. І. Іванова наголошує: «Контекстуальні синоніми є продуктом індивідуального творчого акту та відкривають доступ до індивідуального суб'єктивного переживання людини змістової спільності, а, відповідно, до його індивідуального досвіду осмислення навколишньої дійсності» [83, с. 15]. Дійсно, контекстуальна синоніміка тісно пов'язана із прагматикою висловлення, оскільки є одним із засобів ствердження авторської позиції і переконання читача. Контекстуальні синоніми як елементи художнього тексту реалізують його прагматичну націленість і впливають на прагматичні характеристики. Наприклад, у реченні *Проблеми створювала його попередня дружина, його ровесниця, зів'яла й відвисла (невже я тепер така, як вона тоді?)* (Кононенко, Книгарня «ШОК») *зів'ялий, відвислий*, на перший погляд, не є синоніми, але в поєднанні з іменником-особою жіночої статі ситуативно зближуються компонентом 'фізіологічний стан'. Така контекстуальна синонімізація викликає очікувані відразу й презирство в реципієнта, оскільки в лінійному контексті роману виділені слова позначають колишню *дружину, яка створювала проблеми*.

Для нашого дослідження цікавими стають ті одиниці лексико-семантичного рівня художніх текстів, що в контексті переосмислюються, зазнають комунікативного впливу, тобто актуалізують прагматичні компоненти значення, постають як комунікативні та історико-культурні прагмеми.

Отже, контекстуальні синоніми є носіями прагматичної інформації, оскільки значення слів, зближуючись у контексті, розвивають відповідні додаткові компоненти. Елементами членування прагматичної інформації є *прагмеми (комунікативні й історико-культурні)* як мінімальні одиниці суб'єктивного змісту слова, що закріплені в його семантичній структурі й відбиває ставлення мовця до умов і обставин спілкування, навколишньої

дійсності. Художній дискурс сучасної української жіночої прози потребує докладних коментарів значно більшої кількості контекстуальних синонімів, що дасть змогу виявити нові прагматичні компоненти в їхніх значеннях та розширити список прагмем.

4.2.2. Прагмеми комунікативного й історико-культурного типу

Прагматичний компонент лексичних значень контекстуальних синонімів відбиває ставлення до предметів і явищ навколишньої дійсності, що пов'язані з цими об'єктами у свідомості мовців. Він постає додатковою інформацією до денотативно-сигніфікативного змісту слова про учасників художнього дискурсу – автора / авторку й читача, соціальні, історико-культурні умови тощо. Інформація формується комунікативними й історико-культурними прагмемами, що можуть, на думку К. В. Тараненко, «характеризувати вік і гендер комунікантів, їхню освіту й соціальний статус, реєстр і стиль комунікації» [200, с. 81]. У такий спосіб комунікативні та історико-культурні прагмеми становлять сукупність знань людини, історичних, культурних і соціальних умов функціонування мовних одиниць, контекстуальних синонімів зокрема.

Прагматичний компонент значення контекстуальних синонімів не можна вивчати без інформації про ситуацію спілкування – художній контекст, оскільки саме в процесі «народження», сприйняття й розшифрування лексичних одиниць автор / авторка і читач можуть наділити контекстуальні синоніми важливою прагмемою комунікативного та історико-культурного типу.

Контекстуальні синоніми в жіночій прозі відбивають суб'єктивне позитивне / негативне ставлення адресанток. Наприклад, у висловленнях *Ти – мій герой. Лицар і оборонець* (Кононенко, *Зрада (Zrada, made in Ukraine)*); *Були ж мученики, яких пізніше канонізувала церква, були пустельники, сподвижники, праведники, як там їх іще?* (Кононенко, *Зрада (Zrada, made in Ukraine)*) виділені слововживання синонімізуються на основі інтегральної семи 'людина великої сили й високих моральних якостей'. Зрозуміло, що *герой*,

лицар, оборонець «схвально» для особи жіночої статі, тоді як *мученик, пустельник, сподвижник, праведник* «добре» у свідомості вірян.

Спираючись на класифікацію Н. М. Вахтель [29], виділяємо такі види прагматичної інформації, що ґрунтується на контекстуально синонімічних відношеннях у мові сучасної української жіночої прози:

1) *емоційно-оцінна прагматична інформація*. Наприклад, у реченні *Батько Елізабет докладно розповів йому про свій родовід, про те, як його родина поступово все втратила, як він починав з нуля, аби викупити свій родовий масток і повернути статус – пропитий, програний у карти, проциндрений його предками* (Гримич, *Second life* (Друге життя), с. 113) виділені слова є синонімами, що фіксують негативну емоційно-оцінну прагматичну інформацію. Закріплене у свідомості українців, ще більше у свідомості жінки, несхвальне ставлення до азартних ігор і алкоголю: людина, яка грає в карти, вживає спиртні напої, обов'язково веде непристойний спосіб життя і, зрештою, залишається ні з чим. Така оцінка сприяла словозближенню лексем *пропитий, програний, проциндрений*.

2) *естетична прагматична мовна інформація*. У висловленні *Вона була дуже майстерна в побутових дрібничках – шитті, залатуванні, заштопуванні, прасуванні, пранні, чистці* (Дашвар, *На запах м'яса*, с. 192) виділені слова зближуються за значенням. Нанизування лексем та уточнення дії зумовлює естетичну оцінку суб'єкта дії і, відповідно, контекстуальних синонімів *шиття, штопання, залатування*. Уміння так прискіпливо, з особливою увагою щось робити свідчить про майстерність виконавця, тим паче здавна жінку, яка володіє талантом шиття, уважали вправною господинею.

3) *експресивна прагматична мовна інформація* (експресивні властивості мови: нове, інтенсивне, активне, образне). Наприклад: *Катерині подобався дикий брутальний стиль, а він виливав із тою жінкою всю свою лють на нездарне життя, де насправді нічого не збулось* (Кононенко, *Зрада* (*Zrada, made in Ukraine*)).

4) *контактна прагматична мовна інформація* (інформація про намір суб'єкта мовлення встановити, зберегти, поглибити або припинити мовний контакт): *Що за підступне, провокаційне питання?* (Кононенко, Книгарня «ШОК»).

Прагматична інформація, що зосереджена в значенні контекстуальних синонімів, зазвичай має обов'язково містити вказівку на комунікативний *регістр*. На думку К. В. Тараненко, «*регістр* – це вияв (різновид) організації мовної діяльності, що сформувався під впливом ситуативного контексту в спілкуванні особистостей; це реалізація думки в конкретній ситуації спілкування, в основі якої лежать імпліковані в комунікативній компетенції мовців правила (конвенції, звички) спілкування» [200, с. 81]. Під час реалізації мовної діяльності *регістром* також можна назвати організацію мовно-художньої діяльності. Аспекти контексту впливають на мову адресанта, змушують добирати певні значення і способи їх мовного втілення. Регістр визначає умови, за яких відбудеться контекстуальна синонімізація слів.

Виділення реєстрів для художнього дискурсу пов'язане з можливістю встановлення контекстуальних ситуацій, що реалізують прагматичний вплив. Прагматичний вплив на читача здійснюється через актуалізацію прагмем у структурі значень контекстуальних синонімів. Виділяємо такі способи прагматичного впливу, що здійснюють ситуативні синоніми через поступ прагмем комунікативного й історико-культурного типу:

1. Доказ. Сюди зараховуємо наведення автором раціональних аргументів, здатних довести правоту суб'єкта мовлення і підкріпити його позицію логічними доказами. У контексті *Надворі падав зрадливий млявий сніг, який принесе не білу красу на деревах і дахах, яку нібито обіцяє, а чорну грязюку на асфальті, заляпані ноги, огидну вологу всюди* (Кононенко, Зрада (Zrada, made in Ukraine) синонімізувалися виділені слова, що виконують функцію означення до іменника *сніг*. Вони зближуються значеннями через актуалізацію комунікативної прагмеми 'сила вияву'. Такі синоніми у зв'язку із доказами *грязюка на асфальті*,

заяпані ноги, огидна волога передають задалегідь заплановане автором значення «невиразний, мінливий».

2. Переконавання. Основна мета авторського переконання – зробити так, щоб реципієнт повірив, що погляд мовця правильний і доведений. У цьому випадку використано як логічні аргументи, так і експресивні засоби, що роблять реципієнта сприйнятливішим, напр.: *П'є безупину, так відчайдушно, так чорно, як в Україні загалом не п'ють, як п'ють тільки в Росії* (Кононенко, Зрада (Zrada, made in Ukraine)). Є. Кононенко в наведеному контексті намагається переконати читача через синонімізацію слів *відчайдушно, чорно*, що зблизилися значеннями на підставі комунікативної прагмеми для уточнення *п'є безупину*. У цьому лінійному контексті така близькозначність постала через історико-культурний компонент у структурі значень у зв'язку уточнення національно-державної локації.

3. Умовляння. Переважно емоційний спосіб впливу, покликаний спонукати реципієнта прийняти думку продуцента і відмовитися від свого погляду. Такий спосіб впливу вирізняється підвищеною емоційністю, експресивністю й інтенсивністю, напр.: *А далі заголосили всі відразу, приказуючи над моїм тілом якісь чудні і ніколи не казані мені слова, пестливі й жалісливі, вразливі і слізні, перебиті схлипом і мукою розставання* (Матіос, Чотири пори життя, с. 93). Емоційного способу викладу М. Матіос досягає в наведеному висловленні через нанизування синонімів і розвиток у структурі значень виділених синонімів спільної прагмеми 'вияв почуття болю'.

4. Навіювання. Спосіб впливу, який максимально знижує критичність сприйняття інформації адресатом. Через навіювання спонукають реципієнта прийняти тезу продуцента без власного критичного осмислення, напр.: *Чоловік скоріше зіп'ється, zdeградує і здохне під парканом, ніж визнає, що був неправим, особливо з жінкою* (Кононенко, Зрада (Zrada, made in Ukraine)). Виділені слова зближуються в контексті для передання спільного значення «втратити здоровий глузд і життя через пияцтво». Слова *спитися – zdeградувати* є нейтральними.

Уточнюючи контекстуальний синонімічний ряд лайливою лексичною одиницею *здихати*, авторка здійснює емоційний тиск на читача.

5. Прохання. Спонування, що експлуатує позитивний настрій адресата щодо адресанта мови. Перевагою є відносна м'якість і ненав'язливість, а недоліком – недостатня категоричність, що може зумовити зниження інтенсивності мовного впливу, напр.: *Ба, щось не так... тут щось було таки не так, бо я жодного разу не вважала смерть підступним і лихим актом* (Матіос, Чотири пори життя, с. 84). Синонімізація *підступний* – *лихий* постає через розвиток комунікативної прагмеми 'злий намір' у семантичній структурі слів.

6. Наказ. Вплив, заснований на апеляції до авторитету продуцента і різниці між статусом адресанта й адресата, напр.: *Рада – це така велика слов'янська дівчина з грубою косою, густою моно-бровою (милий близько) й цицями до пояса, тож із нею в худенької, маленької Редьки було мало спільного* (Карпа, Піца «Гімалаї»). *Худенький* – *маленький* зближуються прагматичним компонентом значення 'незначна величина'. Прискіпливі описи персонажів демонструють обізнаність і безапеляційне переконання авторки І. Карпи у висловленому, до чого вона схиляє і читачів роману «Піца «Гімалаї».

7. Примус. Вплив, що припускає вербальну агресію. Зазвичай містить загрозу, напр.: *– Ішов би ти додому, га, Комарин? Нічого тобі тут робити! П'яний ти, гідкий і п'яний!* (Бічуя, Шпага Славка Беркути, с. 18). У лінійному контексті слово *п'яний* у зв'язку з ситуативною синонімізацією *гідкий* виконує функцію означення до особи чоловічої статі й через актуалізацію прагмеми 'непристойність' розвиває негативне прагматичне значення, що постає як результат споконвічного гідливого ставлення жінок до пияцтва. У цих умовах закріплена суб'єктивна інформація постала через поступ комунікативної, а саме гендерної, прагмеми семантичної структури значення слова.

У художньому дискурсі сучасної української жіночої прози наявні численні вербальні сигнали для виявлення прагматичного змісту одиниці, що актуалізується. Сигнали прагматичної інформації, що фіксують контекстуальні синоніми, можуть вербалізуватися, а можуть залишитися за межами мовного

контексту. У контексті художнього твору реалізують екстралінгвальний або соціокультурний тип позамовної інформації, напр.: *красивий – легкий – багатий*: *Не допомагало завойовати столицю чи хоча б зрозуміти шляхи до красивого, легкого й багатого життя, що воно кричало до Майки з кожного рекламного щита: «Твоя квартира в елітній висотці чекає на тебе!», «Не забула придбати тур на Балі?!», «Нова колекція хутра! Ти – королева!», «Купи «ауді» сьогодні!»* (Дашвар, На запах м'яса, с. 62). Через ситуативні синоніми *красивий – легкий – багатий*, що виконали функцію означення до іменника *життя* в наведеному лінійному контексті письменниця відбиває стереотипи пересічного жителя сучасного цивілізованого світу, очевидно, закріплені в ментальному розмислі українського народу.

Контекстуальна синонімія, ґрунтована на реєстровому зближенні, дає змогу розширити можливості мовної діяльності письменниць. Описуючи реєстр, до якого належить слово, маємо на увазі контекстуальні умови, що зумовлюють вибір синонімів. Наведемо типи контекстів (за класифікацією Л. Мацько [121]), у межах яких контекстуальні синоніми реалізують прагматичну інформацію в художньому дискурсі сучасної української жіночої прози:

1. *Одиничний ситуативний контекст*. Висловлене має зміст лише в певній ситуації. У контексті *Армія. Невидима, необлічена, наймогутніша в світі підпільна армія, що мовчки й затято веде свою війну, через віки й покоління, – і не знає поразки* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 796) синонімізувалися слова *невидимий, підпільний; необлічений, наймогутніший*. Перша пара синонімів є загальномовною. Друга пара постала через разовий характер контексту. Словозближення *необлічений, наймогутніший* є неочікуваним, оскільки не має інтегральної семантичної основи для зближення. Такі синоніми постають як історико-культурні прагмени, оскільки змушують читача уявити армію, що має численну багатотисячну «живу» силу, активно веде бойові дії і завжди перемагає. Тому зближення *необлічений, наймогутніший* є ситуативним, але доречним і легко усвідомлюваним.

2. *Типовий ситуативний контекст.* Висловлення сприймається правильно лише в певних ситуаціях, зрозумілих частині мовців (за фахом, інтересами, уподобанням тощо): *Я думаю, це його й **добило**. В якомусь смислі, таскать... Підірвало* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 40). У наведеному контексті синонімізуються просторічні слова, що, вочевидь, зрозумілі мовцям однієї спільноти. Такі синоніми є фрагментом мовного акту персонажа, мають спільний неформальний реєстр, тому постають як комунікативні прагмеми.

3. *Соціально-історичний контекст.* У його межі входять не лише конкретні умови висловлень, а й події, процеси, факти, дати, оцінки чи прогнозування з огляду на світоглядні та соціально-ідеологічні позиції мовців, історико-культурні пріоритети, духовно-національні цінності, смаки й уподобання мовців. У соціально-історичному контексті контекстуальні синоніми можуть відбивати історичний поступ соціумів і народів, суспільні перетворення, літературно-мистецькі течії та уподобання спільнот. Подієве тло відбивають історико-культурні прагмеми контекстуальних синонімів *праві – винуваті*: *Кінчився мій штрафбат, дорога ви моя. Ще тоді... гик!.. На тому музеї й кінчився. І батько мій це розумів... Бухалов. Що виплюнули його. Всіх нас виплюнули. **Правих, винуватих**... хто такими рахувався... Без різниці! Що вашого батька, що мого... Да, так! Тільки мій це перший зрозумів... Бухалов. Ще до того, як Союз розвалився...* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 401). У висловленні виділені мовні одиниці синонімізувалися не лише у зв'язку з лінійним контекстом і задумом авторки, а й з проєкцією на оцінку історико-політичного тла художнього твору, архітему художнього дискурсу. У зв'язку із синтаксичним сегментом *Союз розвалився*, зрозуміло, що правими є ворожі передовим течіям у політичному й громадському житті реакційні представники новітніх для того часу буржуазних ідеологій. Праві – ворожі, а, отже, їх уважатимуть винуватими. Тому синонімізацію слів *правий – винуватий* нескладно встановити й осмислити.

Інформація про контекст і ситуацію спілкування не обмежена визначенням реєстру. Для лінгвопрагматичного аналізу важливим є також *соціальний*

мікрокомпонент (соціальний статус, стать, вік, освіта тощо адресанта дискурсу) прагматичного компонента структури значень лексичних одиниць. Такий складник створює передумови для появи й розвитку прагматичних значень контекстуальних синонімів, оскільки однією із архітем, що об'єднує пласт сучасної української жіночої прози, є *гендер*.

Багато спостережень лінгвопрагматиків і психолінгвістів підтвердили думку про те, що до прагматичного компонента лексичного значення може бути включена вказівка на гендер учасників комунікації (Ф. С. Бацевич [15], К. В. Тараненко [200] та ін.). Суб'єктивний чинник у доборі мовних одиниць для відбиття об'єктивної дійсності виникає по-різному в чоловіків і жінок, оскільки доведено, що й процес сприйняття навколишнього світу має статеві відмінності. Деякі оригінальні тенденції мовотворчості продуцентів різної статі можна помітити і в особливій синонімізації лексичних одиниць.

Отже, комунікативні й історико-культурні прагмеми відбивають сукупність світоглядних, соціально-ідеологічних і національно-духовних знань письменниць і читачів. Прагматичні особливості загальних лексичних значень контекстуальних синонімів постають у процесі дії багатьох чинників, пов'язаних з ситуацією спілкування і пізнавальною діяльністю комунікантів. Серед них можемо виділити суб'єктивне ставлення мовця, реєстр комунікативної ситуації, додаткові відомості про ситуацію спілкування (гендер, вік, соціальний статус, освіта, професія, етноментальна приналежність).

4.2.3. Гендерні прагмеми

Контекстуальні синоніми можуть ретранслювати додаткові відомості про ситуацію спілкування і вербальну особистість, зокрема містити вказівку на вік, соціальний статус, гендер адресанта художнього дискурсу. Додаткові відомості про стать і гендер письменника / письменниці закріплюються в семантичній структурі значень контекстуальних синонімів у якості гендерних прагмем. *Гендерною прагмемою* вважаємо матеріальний носій суб'єктивного змісту, що

відбиває гендерну специфіку усвідомлення постатей комунікантів як особистостей, ситуації комунікації, навколишньої реальності.

Через контекстуальні синоніми сучасні українські письменниці реалізують базові характеристики особистості, що породжені їх гендерним поступом:

- особливу тактику й стратегію в дискурсі. Загальновідомо, що жінки в мовному акті нерідко використовують вставні слова, уточнення, евфемізми, означення, обставини, поширені речення. Помітною рисою гендерлекту прозаїкинь є і рясні низки контекстуальних синонімів. Через контекстуальні синоніми письменниці якнайточніше змальовують персонажів, навколишні реалії, дають оцінку, висловлюють своє ставлення. Контекстуальні словозближення фіксують у своїй структурі виразний прагматичний компонент, що постає внаслідок активізації гендерної прагмеми. Наприклад, у реченні *Я була сама щирість і відкритість* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 711) у структурі значень виділених слів наявний спільний компонент прагматичного характеру 'жіноча відвертість'. Поєднуючи слова й оформлюючи комунікативну ситуацію в такий спосіб, авторка, на нашу думку, цілком свідомо намагається вплинути на адресатів, примусити повірити відвертості й люб'язності героїні.

- спосіб номінації в межах різних тематичних груп. Оригінальними стають контекстуальні словозближення, що позначають стан, внутрішні переживання персонажів. Важкий емоційний стан письменниці передають через зближення значень слів, наприклад, *розбитий, спустошений; тяжкий, безнадійний; злий, невиспаний, замучений: Приходила додому розбита і спустошена* (Матіос, Чотири пори життя, с. 149); *Вона тяжко, безнадійно зітхнула* (Карпа, Піца «Гімалаї»); *Невиспана, зла, замучена безкінечними болями в животі Редька ледь переставляла ноги вверх по доріжці* (Карпа, Піца «Гімалаї»). Усі виділені слова зблизилися значенням «пов'язаний з фізичним чи розумовим напруженням, великими турботами або неприємностями». Такі лексеми можна об'єднати в одну синонімічну групу з домінантним словом *тяжкий*, оскільки в його лексичному значенні найсильніший вияв отримує денотативний

компонент ‘важкий психічний або фізичний стан’, що став підставою для синонімізації слів. Спільність прагматики синонімів є результатом відображення поняття стану у свідомості жінки, а підставою для порівняння / об’єднання таких слів стала людина. Через контекстуальне словозближення письменниці М. Матіос та І. Роздобудько реалізують комунікативну стратегію, що упроваджена через гендерну прагмему ‘стан жінки’.

У мовній свідомості адресанта зближуватися за значеннями можуть будь-які одиниці, оскільки гендерні підстави синонімізації нерозривно пов’язані з індивідуальною мовною картиною світу, особистісним досвідом мовця – прозаїкинь. Для індивіда мовні засоби нероздільні з тим, для позначення чого вони використані. Для авторки важливим стає не належність пов’язаних між собою слів до одного лексико-граматичного класу, а можливість зближення / протиставлення фактів мовних і навколишньої дійсності за певною ознакою. Усе це показово демонструє синонімізація, і подекуди не лише слів, а цілих словосполук, нерідко індивідуально-авторських, як, наприклад, у реченні з сімейної саги О. Забужко: *В очах знайомих я (Дарина) мусила потвердити свою, й без того поширену, репутацію **несамовитої ризикантки, любительки пригод і гострих відчуттів**, ладної на бозна-що задля чергової порції адреналіну, і мужчини, що були в товаристві, не зводили з мене за вечерю засклених підозрілим блиском поглядів (кожен, вочевидь, переконаний, що здолав би забезпечити мене адреналіном у куди приємніший спосіб!)*... (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 401). З контексту зрозуміло, що тележурналістка Дарина, вочевидь, самодостатня впевнена жінка, позиціонує себе як авантюрну шукачку всіляких пригод. Такі словосполуки називають близькі поняття, що зафіксовані в картині світу носіїв мови як схожі, – жінок, схильних до авантур, спритних у своїх вчинках. Крім цього, лінійний контекст передає позитивне ставлення до ілюстрованих індивідів письменниці і, вочевидь, мовного колективу, який вона представляє.

Доведено, що протягом життя чоловіки і жінки виробляють різні стратегії мовної поведінки, що й підкреслює акценти на стереотипність і культурні

традиції суспільства. Мовна практика чоловіків зазвичай націлена на досягнення й збереження незалежності, авторитету. У контексті сучасної української жіночої прози ця теза підтверджена, оскільки, наприклад, у художньому дискурсі сучасної української жіночої прози непривабливі слабкі чоловіки володіють і неприємною для сприйняття жінки мовою. У реченні з *Втім він був м'яким, низьким і спокійним – Редька ненавиділа писклів, особливо чоловіків – так що можна було без відрази повертати голову* (Карпа, Піца «Гімалаї») зближуються значеннями слова *м'який, спокійний* для характеристики особи чоловічої статі. У зв'язку з синтаксичним сегментом *ненавиділа писклів* (авт. від «той, хто багато пищить, видає пискливі звуки») таке словозближення відбиває негативне ставлення жінки через поступ гендерної прагмеми 'невизначність'.

Від жінок суспільство зазвичай очікує компромісу, поступливості, злагоженості й у поведінці, і в мовній діяльності, напр.: *Те, що винайдену нею таємну гру, про яку вона тридцять років нікому не розповідала (цікаво, а зі своїм нинішнім чоловіком про що вона говорить?), виявляється, скласифіковано, поіменовано й укладено кимось у відповідну шухлядку з наліпленою етикеткою, особливо враження на неї не робить* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 62). Виділені лексеми в цьому контексті синонімізувалися для передання значення «доводити до ладу що-небудь, робити належний порядок у чомусь». Зазвичай жінки мисляться господинями, якщо вміють все гарно облаштовувати, підібрати в певному порядку. Таку вимогу висувають і до мови особи жіночої статі.

Отже, гендер є невід'ємним складником прагматичного компонента лексичних значень контекстуальних синонімів, що функціонують у мові сучасної української жіночої прози, і здійснює істотний вплив на формування ситуативного синонімічного ряду мовцем та його інтерпретацію читачем. Контекстуальні синоніми в художньому дискурсі не лише відбивають ставлення адресантів жінок / чоловіків, а й здатні формувати уявлення читачів про гендер та моделювати їхнє ставлення до жінок / чоловіків. Проте розбіжності в моделях

чоловічої / жіночої мовної поведінки подекуди виявляються несистематично, а гендер все-таки не є безапеляційно визначальним чинником комунікації.

4.3. Конотативний компонент у семантиці синонімів

4.3.1. Емоційні, оцінні й експресивні конотативи

У наукових працях останніх років, спрямованих на вивчення контекстуальних синонімів, з'являється поняття *конотації* як складника семантичної структури їхнього лексичного значення. Попри те, що конотацію вагомо й плідно досліджують у структурі значень різних лексичних одиниць, про що свідчать праці О. М. Вольф [40], Л. С. Загребельної [115], Н. Г. Іщенко [85], Л. А. Лисиченко [115], Л. І. Мацько [121], М. С. Ретунської [156], В. О. Телії [205], сучасна лінгвоукраїністика демонструє, що дослідницьке поле синонімології щодо конотації словозближень поки що не чітко окреслене. Студіювання таких питань, як установлення ситуативних синонімічних відношень між словами на підставі спільного конотативного компонента, усебічне вивчення конотації в семантичній структурі лексичних значень контекстуальних синонімів тощо не втратили актуальності в сучасній лінгвоукраїністиці. Крім того, наразі не менш важливими проблемами цієї галузі є такі, як: 1) обґрунтування поняття конотації в семантичній структурі лексичних значень контекстуальних синонімів; 2) інвентаризація й опис контекстуальних синонімів, що актуалізують конотативний компонент у художньому дискурсі; 3) визначення семантичних маркерів у семантичній структурі значень контекстуальних синонімів, що відбивають оцінність.

Як відомо, самé поняття *конотації* кваліфікують не зовсім однаково. На думку М. С. Ретунської, конотація – це «семантичні або стилістичні відтінки, що нашаровуються на основне значення слова й служать для вираження емоційно-експресивного забарвлення (експресивно-емоційно-оцінних обертонів)» [156, с. 71]. У визначеннях мовознавців здебільшого конотацію пов'язують безпосередньо зі значенням – результатом функціонування мовних одиниць.

Зокрема, Л. І. Мацько пояснює свою позицію так: «Конотація мовних одиниць формується у мовленні і закріплюється у мові на основі світоглядних знань, культурно-історичних оцінок, емпіричного сприймання та емоційно-вольового ставлення до предмета мови. Конотація є виразником суб'єктивної модальності тексту, вона виконує текстотворчу функцію і маркує образ автора. В основі конотацій лежать змістові відтінки слів, семантичні варіанти, але ядром їх є асоціативно-образний компонент, який ніби єднає денотативне (предметне) значення з конотативним (образним, ідеальним)» [121, с. 193]. На противагу такому визначенню, О. М. Вольф зазначає, що «конотативний компонент семантики мовної одиниці є рівноправним компонентом її семантичної структури, де денотація і конотація поєднуються в єдиному процесі, який ми розуміємо, відчуваємо, оцінюємо й переживаємо одночасно з найменуванням і оцінкою предмета» [40, с. 38].

Дійсно, лексичні одиниці зі статично закріпленим конотативним компонентом у структурі значення слова існують в українській мові. Н. Г. Іщенко вважає, що «постійний оцінний компонент значення слова – це схвалена або несхвалена мовним колективом вербальна оцінка. Конотація подекуди може бути потенційно закладена в денотативному значенні лексичної одиниці й зумовлена однією з його сем» [85, с. 47]. У художньому дискурсі сучасної української жіночої прози натрапляємо на синонімізацію слів, що закріпили конотацію у своїй семантиці до введення в контекст, напр.: *У таку хвилину, грішний, сказав сам собі дурне і необдумане* (Матіос, Чотири пори життя, с. 108). Виділені слова *дурний, необдуманий* синонімізуються через інтегральну сему 'нерозумність' конотативного компонента значення для опису мовної діяльності й передання семантики «позбавлений розумного змісту; беззмістовний». Однак висловлена оцінка не є результатом контекстуального вживання слів. Конотативний компонент давно закріплений у семантиці слова *дурний*, зафіксований у його денотації і словниковій дефініції, формує пряме значення лексичної одиниці. За Словником української мови *дурний* – «розм.

який виражає розумову обмеженість, тупість. Уживається як лайливе слово» [СУМ, Т. 2, с. 439]. Лексичні синоніми з оцінними компонентами можуть відбивати закріплене ставлення мовного колективу до певного денотата, виконуючи оцінну функцію.

Оцінне значення синонімів може формуватися у структурі конотації як динамічної мовної категорії. Мовознавиця Н. Г. Іщенко, розглядаючи конотацію лексичного значення слова, акцентує увагу на тому, що «оцінний компонент у контексті може актуалізуватися [...]. Підбір слів з оцінним компонентом у семантиці, створення контекстуальних умов для актуалізації цього компоненту, висування його на перший план зумовлює породження оцінно насиченого тексту» [85, с. 48]. Художні тексти сучасної української жіночої прози засвідчують, що більшість синонімів розвивають конотативний компонент значень у контексті, оскільки основною причиною «народження» синонімів у художньому дискурсі є потреба виразити оцінне ставлення до позначеного. Оцінне ставлення письменниць до окресленого виявляється безпосередньо в семантиці контекстуальних синонімів. Денотативний компонент семантичної структури спільного значення синонімів формує їхнє концептуальне ядро, а конотативний компонент об'єднує оцінність, образність і функціонально-стилістичну маркованість.

В одному з контекстів натрапляємо на контекстуальну пару синонімів *безумний* – *здичавілий*, що постали через поступ конотативного компонента значень: *Часом вдавалося домовитися, полоненого відпускали, але він зазвичай був уже геть безумний, здичавілий і нікого не впізнавав* (Калитко, Земля загублених, або Маленькі страшні казки, с. 6). Виділені слова передають спільне значення «який виявляє ознаки безумства й дикості». Слово *безумний* має закріплену словникову семантику «надзвичайно сильний, величезний» [СУМ, Т. 1, с. 151], тому може вживатися за певних комунікативних ситуацій з позитивною оцінкою, напр.: *безумний автостоп* (назва телепроєкту), *безумний вікенд* (рекламний слоган туристичного агенства), *безумний шеф-повар* (назва кулінарного майстер-класу). У зв'язку з лінійним контекстом слова *безумний* –

здичавілий зазнають поступу спільного оцінного негативного значення і функціонують як контекстуальні синоніми.

Опрацьовуючи художній текст сучасної української жіночої прози, переконуємося, що конотація як «результат оцінного сприйняття і відображення дійсності в процесах номінації» [40, с. 21] експресивно й оцінно маркує семантику контекстуальних синонімів. На думку М. С. Ретунської, «конституентами конотації є експресивність, емоційність і оціненість» [156, с. 118]. Дослідники виокремлюють різночисельний корпус складників у парадигмі конотації, називаючи чотири елементи в її структурі: емотивний (емоційний), оцінний, експресивний і стилістичний, або функціонально-стилістичний. На нашу думку, у структурі конотації контекстуальних синонімів взаємодіють три елементи:

- 1) емотивність як спосіб вираження емоційного ставлення мовця до предмета повідомлення;
- 2) оцінність як спосіб вираження позитивного або негативного ставлення мовця до повідомлення;
- 3) експресивність як вказівка на міру й ступінь вияву тієї чи тієї ознаки.

Конотативний компонент значень контекстуальних синонімів містить інформацію мовця про позначуваний об'єкт і постає, з одного боку, як семантична категорія, а й з іншого – синоніми набувають спільної конотації в художньому дискурсі й виступають як стилістична категорія з її компонентами: експресивності, емоційності й оціненості. Одиницями вияву експресивності, емоційності й оцінності є *конотатема*. На думку Ф. С. Бацевича, «конотатема – це матеріальний носій конотацій» [СТМК]. У структурі лексичних значень контекстуальних синонімів емотивний (емоційний) компонент конотативного значення утворюють *емотивні конотатемами*, оцінний – *оцінні конотатемами*, експресивний компонент формують *експресивні конотатемами*.

Емотивність (емоційність) належить до найпродуктивніших видів вираження конотативного компонента семантики контекстуальних синонімів у художньому дискурсі сучасної української жіночої прози, оскільки емоції

є однією із форм суб'єктивного вияву об'єктивної реальності. На думку М. С. Ретунської, емоційність є «мовним відбиттям емоцій засобами окремого рівня мови, у тому числі лексичного, який не тільки пов'язаний з вираженням емоційного ставлення, але й направлений на створення в адресата мовної діяльності емоційного резонансу» [156, с. 10]. Емотивний елемент, через який зближуються значення слів у контексті, наявний, наприклад, у ситуативно синонімічній парі *брудний, тяжкий*. У реченні *Що вдієш, ну не вміють вони (чоловіки) ні родить, ні хоронить, ці **найтяжчі й найбрудніші** життєві роботи призначено жінкам* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 61) виділені слова синонімізуються через емоційний компонент 'моральний осуд', оскільки, що несе в собі страждання, є неприємним для людини, тому викликає огиду.

Сучасні лінгвісти визначають різні класи емоцій. О. В. Кунін поділяє «емоції на два види: позитивні (відтворюються через меліоративні конотативи) та негативні (репродукуються через пейоративні конотативи)» [105, с. 39]. Через позитивні емоційні складники, що з'являються в структурі значення слів, синонімізуються слова *цікавий, креативний; побожно, благоговійно*, а через негативні – *покинутість, непотрібність; сумно, самотньо*: *Кожен раз, коли Редька чула слово «роботка», навряд чи мала на увазі **цікава, креативна**, добре оплачувана посада з перспективою закордонних поїздок і подальшого розвитку* (Карпа, Піца «Гімалаї»); *Так сплять упевнені в собі люди. Дивлюся на нього майже **побожно і благоговійно**, чуючи, як хвиля ніжності вихлюпується з мене* (Матіос, Чотири пори життя, с. 51); *Редьці стало **сумно й пронизливо-самотньо**, як у дитинстві, коли вже всіх забрали з дитсадка, а ти сидиши під хижим поглядом нічної няньки* (Карпа, Піца «Гімалаї»); *Звідкілясь з-за рогу заскочило її дитяче відчуття **покинутості, нікому-не-потрібності**, хоча, напевно, геть не так би мало бути в травматологічному відділенні* (Карпа, Піца «Гімалаї»).

Аналіз структури лексичних значень контекстуальних синонімів дає змогу розширити розуміння емотивного складника конотативного компонента,

виділивши в його складі емоції, що загалом репрезентують емотивність у художньому дискурсі сучасної української жіночої прози:

1) пестливість (приємне відчуття, ніжність, любов до кого, чого-небудь): *Даремно вона не уявляла їхнього **пригортання і пестощів*** (Матіос, Чотири пори життя, с. 152).

2) жартівливе ставлення (жартівливе ставлення мовця до кого-, чого-небудь, тобто те, що кажуть або роблять заради розваги, веселощів). Напр.: *Я завжди ставилася з іронічним жалем до тих, хто живе у просторі Perezriлої мелодрами, безпорадно хапаючи **вичахле, зужите** кохання за хвіст, істерично тягнучи його туди, куди воно не хоче* (Кононенко, Книгарня «ШОК»).

3) іронія (прихована насмішка, вибухова сила якої замаскована серйозною мовною формою): *Непроглядна передбачуваність того, що має бути завтра і післязавтра, через рік і завжди давала відчуття **затхлості і всеоднаковості*** (Матіос, Чотири пори життя, с. 155).

4) несхвалення (осуд, негативна оцінка). Наприклад: *Ці руки могли хіба що відбирати останню краплю життя і запечатувати собою **нудне й одноманітне** земне тривання* (Матіос, Чотири пори життя, с. 152).

5) негожість, ганебність (найвища міра несхвалення з погляду соціальних норм): *Терпіти не можу арт-хаусне кіно. Воно **нудне, затягнуте і випендрює*** (Карпа, Піца «Гімалаї»).

6) нехтування (зарозуміле, позбавлене уваги й поваги ставлення). Напр.: *Отже, ви весь час ловите на собі **неприховані голодні** погляди жінок-кар'єристок? - камера фіксує її іронічну посмішку і піт на лисині товстуна* (Кононенко, Книгарня «ШОК»).

7) презирство (почуття повної зневаги, крайньої неповаги до кого-, чого-небудь): *Мабуть, тому що Німеччина асоціювалася у неї з ковбасою і булочками, а похресник тата – це ж таки її хресний брат, а брати завжди якісь трохи **недолугі й пригальмовані**, народжені для того, щоби за них було соромно перед подругами* (Карпа, Піца «Гімалаї»).

8) зневага (навмисне приниження чієї-небудь гідності): *Редька із сумішшю завороження й огиди ковзала поглядом по відрізаних капловухих головах, аж тут раптом, просто з-під ятки з розкладеними на ній тельбухами випірнула **стара, чорна, зморщена** бабця з целофановим пакетом у руках* (Карпа, Піца «Гімалаї»).

9) грубість (грубе ставлення мовця до позначуваного суб'єкта): *Зрештою, в напівсутінках (повне світло тут вмикали, лише коли прибирали вдосвіта, та й то було так страшно, що прибирання скорочували до явно не стереотипних німецьких стандартів) всіх цих **подертих, попалених, погризених** диванів, надцерблених попільниць і побитих кулаками й головами столів особливо ніхто не роздивлявся* (Карпа, Піца «Гімалаї»).

10) лайливість (висловлює осуд, невдоволення через вживання лайливого слова (може бути представлений одним або обома синонімами-лайками із ситуативного ряду). Наприклад: [...] *в гори ходила хіба що в Карпати чи в Крим – протоптаними стежками і з друзями – та й то в мудрялася десь **завтикати, заблукати** й дертися з переляку через чагарі, поки ніч не зовсім впала – це явно завдання стрьомнувате* (Карпа, Піца «Гімалаї»).

Емотивність як складник конотації, що закріплює у структурі значення інформацію про емоційне ставлення до предмета чи явища, є рушієм міркування людини про якість, характер, значення кого-, чого-небудь, і через це тісно пов'язана з оцінюванням навколишньої дійсності, тобто оцінкою як складовою конотативного компонента семантики контекстуальних синонімів.

На думку Н. Г. Іщенко, *оцінка* – це «функціонально-семантична категорія, що спирається у своїй семантиці на аксіологічну константу, являє собою сукупність різнорівневих мовних одиниць з оцінним значенням, які виражають позитивне чи негативне ставлення мовця до змісту мовлення, реалізуючи силу впливу, спрямовану на досягнення комунікативно-прагматичного завдання» [85, с. 81]. Оцінний елемент конотативного компонента значення контекстуальних синонімів формується у структурі семантики залежно від комунікативних умов та являє собою схвальну або несхвальну вербальну оцінку. Мовець, надаючи ситуативно, у вияві мовної діяльності, синонімам оцінного значення знаходиться

під впливом двох чинників: об'єктивної норми, що існує в суспільстві, та суб'єктивної норми, свого уявлення про ознаки предмету. Суб'єктивна оцінка є результатом ситуативної актуалізації оцінних конотатем у структурі значення контекстуальних синонімів, тому тут віднесення за шкалою «добре – погано» ґрунтується не на загальнологічних критеріях, а на тих емоціях, що називає позначуваний предмет, процес або явище. У реченні з роману І. Роздобудько «Якби» *Тепер мені навіть здалося, що упізнала цю **огидну, тлусту, невизначну** пику* (Роздобудько, Якби) слово *огидний*, що має в закріпленому словнику значенні постійний компонент 'поганий', синонімізується із *тлустий* (гладкий, огрядний (про людей) – *невизначний* (який не відображає внутрішніх якостей людини), тим самим надаючи їм контекстуально негативної суб'єктивної оцінки.

У художньому дискурсі сучасної української жіночої прози натрапляємо на численні контекстуальні синоніми, що концентрують оцінний маркер у структурі лексичних значень і зазвичай містять конкретну оцінку за такими ознаками, як:

1) зовнішність: *А в Редьки справи йшли десь так, як у сальцисона, що полежав на кухні без холодильника: на коні її розтрушувало навсібіч, на карате з неї сміялися інші діти через її **огрядність і повільність**, стріляла вона сяк-так, і тільки одного разу влучила в десятку, коли уявила замість мішені розмальовану зелено-голубими тіннями вчительку математики (Карпа, Піца «Гімалаї»); *Ти ж лікарка. І добре знаєш, який **страшний і неестетичний** вигляд мають ті, хто накладає на себе руки* (Матіос, Чотири пори життя, с. 41);*

2) особливості мовлення (мовними здібностями): *Таїна... глибока, як ніч, таїна веде опівнічними стежками двох заблудлих з радості і похмілля, і регоче з подиву і цікавості, бо вона не знала, що мова закоханої жінки може бути такою **бідною і скупюю*** (Матіос, Чотири пори життя, с. 12); *Лежу непорушно, ущерть переповнена жаром, сита тобою, сонна, утішена – мало не зомліла, та радісна, радісна, як земля, яку пошкородили борони, і муркочу щось **безтямне і нерозумне**, і не соромлюся глупоти і безсилля* (Матіос, Чотири пори життя, с. 12);

3) розумова діяльність: *Була би Редька нормальною, свідомою, газдівською дитиною з Івано-Франківської області, то так би її тут і бачили з її шенгеном* (Карпа, Піца «Гімалаї»);

4) характер: *Ти його любиш, розуміючи всю абсурдність і ненормальність своєї любові до нього, приймаючи такого, яким він є; жорстокого, безвідповідального...* (Матіос, Чотири пори життя, с. 41);

5) уміння та навички: *То був би акт справедливості у театральній галактиці, де стільки чоловіків грало жіночі ролі! Грало невизначно, однобічно, безлико...* (Матіос, Чотири пори життя, с. 9).

Естетична (психологічна) оцінка відбиває соціальні, етичні, естетичні тощо комунікативні смисли, супроводжує зазвичай естетичну комунікацію, тобто художній текст. Така оцінка подекуди постає засобом актуалізації в конотативному компоненті значення контекстуальних синонімів різних видів конотатем. Наприклад, естетичну оцінку відбивають синоніми *елітний* – *валютний*, уведений в лінійний контекст роману: *Вона провела його до кабінету, пояснивши, що все побачене - зовсім не прикмети великого достатку: елітний пес прибув до неї на вулиці, валютний кіт – дістався у спадок від померлої подруги* (Кононенко, Зрада (Zrada, made in Ukraine)). За Словником української мови, *елітний* – «який становить собою еліту; добірний, кращий» [СУМ, Т2, с. 475], а *валютний* – «стос. до валюти» [СУМ, Т. 2, с. 272], тобто виділені слова не зовсім схожі за значенням. Описуючи наведений контекст, зауважимо, що зазначені лексичні одиниці є запозиками, що з'являються в активному лексиконі українців наприкінці ХХ – початку ХХІ ст., а нині пов'язуються у свідомості з тим, що коштує великі гроші, притаманним еліті. Семантична структура контекстуальних синонімів *елітний* – *валютний* збагатилася конотатемою 'дорогоцінність', що демонструє етноментальне усвідомлення матеріальних цінностей. Таку конотатему вналежнюємо до національної, спираючись на визначення Ф. С. Бацевича, за яким: «національна конотатема – матеріальний носій (морфема, лексема, фразеологізм та ін.) конотацій національно-

культурного характеру, що віддзеркалюють етнічні особливості осмислення культурних предметів, культурних феноменів» [СТМК].

У такий спосіб може бути виділена і *гендерна конотатема* – матеріальний носій конотативного змісту емоційно-експресивного й національно-культурного характеру, що відбиває гендерні особливості оцінки різних понять, предметів, явищ, феноменів навколишньої дійсності. У художньому дискурсі сучасної української жіночої прози спостерігаємо численні контекстуальні синонімічні вкраплення, що постали на підставі гендерних конотатем, пор.: *І є ще запах – знятий з уранішньої подушки запах її парфумів, наскрізь прогрітий солодким хлібобулочним, дріжджевим духом її тіла, він невідступно пересувається за мною, дужчає, мов прискорений віддих, при вікні, де вона стояла, з новою силою навалюється в передпокої, коло вхідних дверей, де взувала черевички; притуляю до носа пальці (на яких Лялюсин запах трохи інакший, гостріший, солоніший, як від морських водорослів, – даленіючим відгомоном ночі), відрухово всаваю ніздрями, і з мене мимоволі вихоплюється стогін, – смішно, в ці хвилини я, певно, схожий на полишеного на самоті пса, що нюшкує по хаті за слідами господареві присутності...* (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 364). Лінійні контексти засвідчують словозближення *солодкий, хлібобулочний, дріжджевий; інакший, гостріший, солоніший* у зв'язку з означенням іменника *запах, дух тіла*. Контекстуальна синонімізація виділених прикметників напевно є наслідком жіночого мовомислення, оскільки письменниці синонімізують слова, що відбивають сенсорне оцінювання світу, органолептичні показники, знайомі жінкам через побутові діяльності, зокрема приготування їжі, адже жінку здавна звикли пов'язувати з домашньою кулінарією.

З емотивністю й оцінністю в конотативному компоненті значень лексичних одиниць тісно переплітається експресивність. А. Н. Вставський визначає «експресивність як мікрокомпонент-вказівку на міру й ступінь вияву тієї чи тієї ознаки» [41, с. 19]. Якщо емотивність прийнято пов'язувати із висловленням почуттів, настроєм мовця, а оцінку – з тим, що демонструє індивідуальний і етнокультурний поступ суспільства, то експресивність,

уважають, сприяє створенню додаткового аспекту інформації про міру й ступінь вияву ознаки.

Наприклад, контекстуально синонімічний ряд, укрплений у художній текст роману «На запах м'яса» Люко Дашвар *кружляти, линути, ширяти* можна представити як *кружляти* (рухатися навколо кого-, чого-небудь, описуючи кола) + 'експресивність' = (синонімізується) *линути* (пориватися, рватися до кого-, чого-небудь, кудись) + 'експресивність' = *ширяти* (стрімко пролітати, проноситися): *Задерла голову в ясні небеса, спостерігала за чорними круками: кружляли-линули-ширляли у вишині, ганяли одне одного, співали-крукали* (Дашвар, На запах м'яса, с. 23). Значення кожного наступного синоніма в контекстуальному синонімічному ряді доповнюється маркером 'експресивність', чим передає більшу міру вияву ознаки, за рахунок якої слова зблизилися значенням у контексті.

За нашими спостереженнями, у художньому дискурсі сучасної української жіночої прози експресивні конотативи репрезентують особливу виразність, колоритність у значеннях контекстуальних синонімів, динамізують контекст. Експресивність – це відбиття контекстуально синонімічними засобами ознак і характеристик зображуваного побільшої сили. Розрізняємо узуальну та окаяональну експресивність контекстуальних синонімів. Узуальною експресивністю контекстуальних синонімів є їхня внутрішня постійна експресивність, що є постійною і невід'ємною ознакою за будь-яких комунікативних умов, тобто компонентом ядра лексичного значення. У лінійному контексті з роману «Чотири пори життя» М. Матіос натрапляємо на слова, що зблизилися за рахунок компонента 'надмірне збудження'. Наведені синоніми давно закріпили в ядрі структури лексичного значення експресивність, напр.: *І тоді вона почала вдивлятися в людські руки, шукаючи тих, що несли б у собі здогадливість і відвагу проникнути в її душевну темряву і напоїти дармовим вином утішної радості, а ще краще – шаленства чи безуму* (Матіос, Чотири пори життя, с. 149).

Оказіональна експресивність, на відміну від узуальної, формується лише за певних контекстуальних умов у структурі лексичних значень синонімів і належить до експресивного мікрокомпонента конотативного компонента структури значення ситуативних синонімів. Синонімізуючись у контексті, слова ситуативно набувають неочікуваних експресивних рис: *Я вже давно не приїжджала до своєї **зістарілої і згорьованої** свекрухи* (Матіос, Чотири пори життя, с. 35). *Зістарілий – згорьований* переконливо вказують на людину, яка багато зазнала горя і страждань.

Зосередження синонімів в одному лінійному контексті завжди відповідає експресивним ціленастановам мовця, комунікативній ситуації. Прискіпливо добираючи й нанижуючи синоніми, письменниці реалізують їхні узуальні потенції й актуалізують okazіональні, що дає змогу динамізувати висловлене, надає змісту промовистості, наприклад, у реченнях з роману М. Матіос «Чотири пори життя»: *Я змила їх у солених озерах сліз і скупалася у свяченій воді самотності, що випалила з мене – як родимі знаки – усе **неправдиве й нещире**, не залишивши жалю і згадки... але озера сліз **бездонні і невичерпні**... навіть тоді, коли я розкрита, як полуденна троянда, біля найлюбішого чоловіка, уста якого не знають нехоті* (Матіос, Чотири пори життя, с. 94); *Він, видобувши з мене **то схлипи, то зойки, то зітхання**, нарешті, мирно влягається у пахучій долині чорних троянд – і від радості чи з безсилля сам схлипує, як нагодоване немовля* (Матіос, Чотири пори життя, с. 170). Художньо-впливову силу має поступове «збирання» в межах лінійного контексту okazіональних синонімів на основі зіставлення з антонімами: *Колись я сказала йому **напівжартома-напівсерйозно**: “Ось уже майже рік у мене триває час обіймати, а твій годинник показує час ухиятися моїх обіймів”* (Матіос, Чотири пори життя, с. 11). *Хотіла, щоб і ця тягуча ніч, і **напівхмельний-напівдратівливий** стан швидше закінчилися – і почався ранок* (Матіос, Чотири пори життя, с. 32).

Отже, контекстуальні синоніми в художньому дискурсі сучасної української жіночої прози є репрезентантами різних конотацій. Емотивна, оцінна та експресивна інформація зосереджена в конотативному компоненті значення

контекстуальних синонімів у вигляді відповідно однойменних конотатем. Поступу та актуалізації такі конотатемати зазнають у контексті, за інтенційно-зумисних умов спілкування, заздалегідь вибудованих письменницями. Конотативні маркери значень контекстуальних синонімів можуть вказувати на різний ступінь експресивності, можливу емотивність, позитивну / негативну оцінку. Закріплена в структурі значення контекстуальних синонімів емотивність відбиває емоційні переживання суб'єкта конкретного значення, оцінність – позитивну чи негативну оцінку об'єкта чи явища, експресивність – рівень виявлення дії чи ознаки. У проаналізованих лінійних контекстах конотації синонімів оприявлюють соціальну, гендерну, етнокультурну оцінку комунікантів, що потребує докладнішого аналізу, оскільки вони відбивають особливості мовомислення письменниць.

4.3.2. Гендерні й національно-культурні конотатемати

Професійні, національні, соціальні, гендерні та інші ознаки адресантів впливають на формування конотацій, що маркують семантику контекстуальних синонімів. У структурі значень словозближень може бути зосереджений саме той суб'єктивний оцінний зміст, що відбиває уподобання, погляди, смаки тощо письменниць.

Сучасні прозаїкині у своїх творах змальовують навколишню дійсність, як зауважує О. Ровінська, «заперечуючи гіпотезу про те, що все чоловіче чи ототожене із ним вважається позитивним і домінуючим, а жіноче – негативним і другорядним» [160]. Система жіночих цінностей відбивається в художніх творах Люко Дашвар, Ніни Бічуї, Оксани Забужко, Євгенії Кононенко, Марії Матіос, Ірен Роздобудько через вирішення проблеми «офіційних» / таємних любовних стосунків, шлюбу / розлучення, конфлікту жінки як матері, дружини й бізнес-леді. Головними героями творів письменниць найчастіше постають саме жінки. Чоловік у сучасній українській жіночій прозі лише персонаж, пересічний громадянин фемінної «держави». В. Т. Гасанова і Н. Є. Левицька зазначають, що «чоловічий образ, створений письменницями, зазвичай перебуває в стосунках із

жінками й дає не менше інформації і про самих жінок. Характерним для жіночої прози є зображення персонажів, зокрема чоловіків, максимально відкритими, сповідальними, емоційними та вразливими, дещо сатиричними» [112, с. 138]. Для докладного «портретування» чоловічих образів письменниці вдаються до введення лексичних засобів, наділених різними конотаціями, зокрема й оригінальних контекстуальних синонімів, що у своїй семантиці розвивають конотативний компонент, який зосереджує емотивну й експресивну інформацію.

У мові досліджуваних художніх творів негативною оцінкою сучасні письменниці увиразнюють контекстуальні синоніми, дібрані для змалювання чоловіка як іманентного створіння, який не здатний реалізувати свою життєву мету. Контекстуальні синоніми із негативною конотацією, що вживають прозаїкині для позначення особи чоловічої статі, зазвичай постають у художньому дискурсі через актуалізацію гендерної конотативи 'неприйнятність', оскільки чоловік слабкий, нерозвинений, жорстокий, не схвалюється жіночою свідомістю. Досліджуючи художні тексти сучасної української жіночої прози, натрапляємо на такі контекстуальні синоніми на позначення неприйнятною особи чоловічої статі: *несмілий, чужий; примітивний, спрощений, одноманітний, ніякий; обмежений, нерозвинутий; зухвалий, зарозумілий; твердий, темний; огрядний, голомозий; старий, скарлючений, засяяний, лютий*, напр.: *Петро був **несмілим**, ще й **чужим**, й не міг просто так зайти до першої-ліпшої хати* (Пагутяк, Урізька готика); *Справжні чоловіки існують лише у масових фільмах, де вони **примітивні, спрощені, одноманітні, ніякі*** (Кононенко, Книгарня «ШОК»); *Словом, був він **обмеженим, нерозвинутим** політично чоловіком, тасмним приборкувачем духів, котрий не усвідомлював небезпечності своїх вправ* (Пагутяк, Урізька готика); *Скільки зусиль докладає заради того, щоби втримати свій шанс, а цей **зухвалий, зарозумілий**...* (Дашвар, На запах м'яса, с. 33); [...] *але той, другий – **твердий, темний** усередині, без просвітів, з важким військовим запахом, – розпихає їх собою, вклинюється між ними (тут їй блискає яскрава фізична згадка, що він і відразу, від першого їхнього знайомства зайняв таку позицію в просторі –*

вклинюватись між ними, і то з такою непохитною самопевністю, ніби має на це право!) (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 209); Звичайно ж, статева невдоволеність, наполягає відомий філософ, **огрядний голомозий** чоловік із трьома підборіддями й великою бородавкою на скроні (Кононенко, Книгарня «ШОК»); Як у її **старого** чоловіка, **скарлюченого, засцяного, лютого** на весь світ (Кононенко, Книгарня «ШОК»).

1) *несмілий, чужий*. Слова синонімізуються в лінійному контексті через гендерну конотатему 'обережність', оскільки хто знаходиться в новій ситуації зазвичай діятиме обережно, нерішуче;

2) *примітивний, спрощений, одноманітний, ніякий*. Наведені слова зблизилися за значенням через гендерну конотатему 'невизначна ознака';

3) *обмежений, нерозвинутий*. Лексичні одиниці синонімізуються в контексті через гендерну конотатему 'світобачення', оскільки обидва синоніми вказують на нерозвиненість поглядів, нездатність людини мислити;

4) *зухвалий, зарозумілий*. Такі слова синонімізуються через гендерну конотатему 'нешанобливе ставлення';

5) *твердий, темний*. Наведені синоніми постали в контексті через гендерну конотатему структури значення 'злість', оскільки той, хто позбавлений відчуття чуйності, зазвичай лихий;

6) *огрядний, голомозий*. Слово *голомозий* уживають ще за часів Запорізької Січі на позначення турків і татар, які мали звичай голити голови. Через це *голомозий* навіть через віки не може мати позитивної конотації. Така лексична одиниця надає зневажливого забарвлення слову *огрядний*, що в контексті передає значення як неотесаний, неповороткий. Виділені слова синонімізуються через національну конотатему 'неприємний зовнішній вигляд';

7) *старий, скарлючений, засцяний, лютий*. На перший погляд, виділені слова зовсім не подібні за значеннями. У лінійному контексті синоніми постали через актуалізацію гендерної конотатемі 'неприємний зовнішній вигляд', тим самим вкотре довівши, що чоловіка, який «лютий на весь світ», жінки оцінюють украй негативно.

У художньому дискурсі прозаїкинь конотативних смислів набувають синоніми, що відбивають жіноче ставлення до протилежної статі. Наприклад, авторське бачення опозиції чоловік vs жінка можна розшифрувати із промовистої синонімізації слів *великий – могутній vs маленька – зіщулена* в лінійному контексті з роману М. Матіос: *Безконечне мовчання тисне тишу – і раптом уривається беззвучним зітханням великого, могутнього чоловіка, що цілує коліна маленької зіщуленої жінки* (М. Матіос, Чотири пори життя, с. 12).

Дослідження гендерної конотативи у складі конотативного компонента значень контекстуальних синонімів засвідчує і збіги в маскулінно / фемінних стандартах, що пов'язуємо з особливостями етнічно-ментальної свідомості, а тому актуалізацією національних конотативів. Національні конотативи 'мужність', 'чесність', 'талановитість' засвідчують спільну гендерну позитивну оцінку якостей і чеснот особистості, що постає як сучасний взірцевий узагальнений образ пересічного громадянина цивілізованого гуманного соціуму, наприклад, у контексті життєвих історій збірки «Книгарня ШОК» Є. Кононенко: *Сам тільки Бог знає, про яких жінок таємно мріють чоловіки – чи вони також мріють про мужніх, непродажних, нестандартно обдарованих?* (Кононенко, Книгарня «ШОК»). Через позитивно-оцінну синонімізацію виділених слів постає орієнтація українського народу на певні соціальні цінності. Слова зблизилися в контексті на підставі поступу національної конотативи, що посприяло образному й емоційно-оцінно-експресивному характеру подання інформації.

Контекстуальні синоніми, що розвивають у своєму значенні національну конотативу, зберігають інтертекстуальний зв'язок з кодом етнокультури, тому сприяють у свідомості реципієнта художнього дискурсу відтворенню образної картини, зрозумілої лише людині з окремого соціуму й етносу, оскільки зазвичай спираються на реалії, відомі винятково певному народові. Такі контекстуальні синоніми пронизують вертикальний контекст усього роману «Музей покинутих секретів» О. Забужко. Ідеальності й правдивості в переданні духовних і ментальних образів О. Забужко досягає через оригінальні лексичні засоби, влучні контекстуальні синоніми, що демонструють національну конотацію

і є легко впізнаваними й розшифровуваними реципієнтами-українцями, напр.: *Дивна річ, чомусь із першого погляду я автоматично зарахувала була його до російськомовних і вже наготувалась почути цю їхню **силувану** нововивчену українську, таку **тісну**, як **нерозношений** черевик, із раз у раз витираючими болісними саднами чужих фонем – «думафф», «шукафф», і **натужними** – аж душа обмирає стежити, мов за калікою, – спотиканнями на подумки перекладених із російської конструкціях, так розмовляє наш продюсер – дуже стараючись: «я рахую, що дзвінки в ефір треба прикоротити», «нам потрібна програма більш сильна, з своїм обліком», з чим-чим? – «з обличчям», ага, зрозуміло... (Забужко, Музей покинутих секретів, с. 28).*

Історико-етнографічні відомості, матеріально-духовні цінності сучасного українського соціуму можуть бути розшифровані із синонімізації слів *ім'я* – *статус* з контексту: – *Ти (Редька) просто заздриш, – відрубувала Соня. І додавала трохи м'якше: – В цьому місті по-іншому й не можна. Ти маєш роботу, маєш ім'я, маєш статус. Його треба підтримувати* (Карпа, Піца «Гімалаї»). Виділені слова не зовсім схожі за значенням, але мають спільний соціальний зміст, оскільки позначають сучасні суспільні цінності. Власне в такий спосіб старша сестра Соня пояснює молодшій сестрі Редьці правила життя, тому нескладно зрозуміти, що слова *ім'я* – *статус* зблизилися значеннями на підставі оцінного маркеру 'привілейований стан'.

Отже, гендерні та національно-культурні конотативи в семантиці контекстуальних синонімів, вжитих у сучасній українській жіночій прозі відбивають оцінку, усвідомлювану адресантом і, як результат, адресатом художнього дискурсу відповідно до їхньої культурно-ментальної компетенції, соціального статусу й статевої приналежності. Підставою виникнення в художньому дискурсі контекстуальних синонімів, що містять оцінку, є потреба письменниць у процесі комунікації висловити своє оцінне ставлення до зображуваного. Гендерну оцінку авторок можна простежити безпосередньо зі значення контекстуальних синонімів, дискуривної ситуації.

Висновки до розділу 4

Аналіз контекстуальних синонімів з погляду семантики та прагматики, проведений у художньому дискурсі сучасної української жіночої прози, засвідчує, що, по-перше, синонімія в мові творів письменниць – явище поширене й актуалізоване, по-друге, контекстуальні синоніми ще й досі потребують уточнення їх сутності, по-третє, у сучасній лінгвоукраїністиці наріжною є потреба в з'ясуванні та відмежуванні різних аспектів синонімії, зокрема семантичного та прагматичного.

Ситуативні синоніми є носіями прагматичної інформації, оскільки значення слів, зближуючись у контексті, розвивають відповідні додаткові компоненти. Елементами членування прагматичної інформації є прагмеми (комунікативні й історико-культурні) як мінімальні одиниці суб'єктивного змісту слова, що закріплюється в його семантичній структурі й відбиває ставлення мовця до умов і обставин спілкування, навколишньої дійсності.

Контекстуальні синоніми можуть ретранслювати додаткові відомості про ситуацію спілкування і вербальну особистість, зокрема містити вказівку на вік, соціальний статус, гендер адресанта художнього дискурсу. Додаткові відомості про стать і гендер письменника / письменниці закріплюються в семантичній структурі контекстуальних синонімів у якості гендерних прагмем.

Контекстуальні синоніми в художньому дискурсі сучасної української жіночої прози є репрезентантами різних конотацій. Емотивна, оцінна та експресивна інформація зосереджена в конотативному компоненті значення контекстуальних синонімів у вигляді відповідно однойменних конотатем. Розвитку та актуалізації такі конотатем зазнають у контексті, за інтенційно-зумисних умов спілкування, заздалегідь вибудованих письменницями. У проаналізованих лінійних контекстах конотації синонімів оприявлюють соціальну, гендерну, етнокультурну оцінку комунікантів, що потребує докладнішого аналізу, оскільки відбиває особливості мовотворчості письменниць.

Проблема виділення прагматичних і конотативних компонентів у значеннях контекстуальних синонімів, апробована в дослідженні із залученням низки текстових фрагментів з прозових творів сучасних українських письменниць, постає як частково розв'язана, оскільки таке актуальне питання сучасної лінгвопрагматики потребує докладних коментарів значно більшої кількості прагмем і конотатем у мовотворчості майстринь української прози, що дасть змогу виявити нові прагматичні й конотативні смисли в їхніх значеннях.

Оригінально вибудовані ампліфікаційно-синонімічні ряди, що пронизують контексти досліджуваних творів, засвідчують функціонально-семантичний і лінгвопрагматичний потенціал кожного слова, що слугує важливим засобом увиразнення та естетизації мови жіночої прози.

ВИСНОВКИ

У сучасній лінгвістиці лексичну синонімію розглядають як лінгвальну категорію, що через зближення значень слів реалізує індивідуальну свідомість і мовно-мисленнєву діяльність людини.

Наявність близьких за значенням слів – це лексико-семантичне явище, що ґрунтується на усвідомленні мовцем спільних рис, характерних для тих чи тих фактів навколишнього світу. Синонімами можуть бути слова, близькі за значеннями, що позначають одне поняття. Лексична синоніміка – це сукупність слів, що реалізують синонімічні відношення не лише в мові (статичі), а й у різних виявах мовної діяльності (динаміці). Зокрема, такий погляд уможливорює виділення близьких за значенням слів у художньому тексті / художньому дискурсі.

Із-поміж критеріїв виділення синонімів у мові та в художньому тексті / художньому дискурсі істотними є ті, що розроблені в межах семантики, лінгвостилістики, лінгвопрагматики, а саме: поняттєва спільність, близькість компонентів семантичної структури лексичного значення, спільність лексичної і синтаксичної дистрибуції, стилістична одноплановість, дискурсивна асоціативна зв'язність слів. Схожість мовних одиниць передбачає наявність спільної інтегральної основи й водночас щонайменше одного диференційного відтінка (семи) у структурі лексичного значення.

Лексичні синоніми, що увиразнюють ідіолекти сучасних українських прозаїкинь і становлять сукупність виразливо-зображальних маркувальних засобів їхньої мовотворчості, репрезентують низку семантичних, стилістичних, лінгвопрагматичних категорій, що дає змогу інтерпретувати їх не лише у функціонально-семантичному плані, а й у межах лінгвостилістики та лінгвопрагматики. По-перше, слова, функціонуючи в художньому тексті, нерідко зближуються лексичними значеннями, набуваючи спільних семантичних компонентів. По-друге, лексичні синоніми є стилістично

маркованими складниками художнього тексту. По-третє, такі контекстуальні компоненти оприявлюють конотацію та прагматику багатьох висловлень.

Сучасна українська жіноча проза є новітнім цілісним лінгвоестетичним і соціокультурним феноменом у художній літературі. Вона представлена творами таких авторок, як Емма Андіївська, Софія Андрухович, Ніна Бічуя, Марина Гримич, Люко Дашвар, Оксана Забужко, Катерина Калитко, Ірена Карпа, Євгенія Кононенко, Марія Матіос, Галина Пагутяк, Світлана Пиркало, Ірен Роздобудько та ін.

Художній дискурс сучасної української жіночої прози – це втілення вербального повідомлення, яке презентує колективний світогляд адресантів однієї епохи, етнокультурної ментальності, гендеру, через що об'єднує в мовно-мистецькому змісті художні твори в цілісне лінгвоестетичне й літературне явище. До дискурсивних маркерів мови художньої прози письменниць належать лексичні синоніми, через які авторки апелюють до адресата, який здійснює акт читання, рецепції та інтерпретування. Увесь розгалужений арсенал лексико-синонімічних засобів, складники якого маркують художній дискурс, є наслідком словопошуків прозаїкинь, високого інтелектуального потенціалу творчинь та їхньої експресивно-образної мовної майстерності.

Лексична синоніміка – чи не найяскравіший вияв системності в лексиці. Синоніміка сучасної української жіночої прози – це лексико-семантична підсистема, яку формують слова зі спільною інтегральною семою у структурі їхніх значень. Словозближення, що функціонують у творчій мовній діяльності прозаїкинь, об'єднані у дві групи: 1) узуальні, 2) контекстуальні. Якщо узуальні синоніми є загальномовними, то контекстуальні словозближення найчастіше виникають унаслідок метафоризації. У вертикальному контексті сучасної жіночої прози синоніми вступають у парадигматичні відношення, у межах багатьох лінійних контекстів вони репрезентують синтагматичні відношення.

Лексична синоніміка сучасної української жіночої прози – це сукупність близькозначних слів, що становлять специфічні мікросистеми – функціонально-семантичні класи (ФСК) і групи (ФСГ), одиниці яких, з одного боку, відбивають

логіко-семантичну природу явища синонімії, а з іншого – репрезентують особливості індивідуально-авторського мовомислення, архітеми дискурсу тощо. Словозближення у ФСК поєднано на основі спільних компонентів значення, що є елементами не лише світу об'єктивної реальності, а й світу внутрішніх, оцінних, суб'єктивних уявлень авторок про навколишню дійсність.

У художньому дискурсі прозаїкинь виразним і репрезентативним є функціонально-семантичний клас «людина», у межах якого виділено такі функціонально-семантичні групи синонімів, як: «особа», «ознака», «дія», «стан». Функціонально-семантичне навантаження синонімів цього класу полягає в образній характеристиці тих чи тих рис персонажів, їхнього мислення, мовлення, психічного стану тощо.

Словозближення стають репрезентантами ідіолектів окремих майстринь прози, глобально – гендерлекту сучасних українських письменниць. У своїх художніх творах мисткині відбивають власне бачення та сприймання навколишнього світу за допомогою різних мовностилістичних засобів, до яких уналежнено й лексичні синоніми.

Лексичні синоніми в художньому дискурсі сучасної жіночої прози виконують низку основних і додаткових ролей, із-поміж яких виділено функції диференціації, заміщення, естетизації, синонімічного протиставлення та ін. Серед стилістичних прийомів, тобто способів комбінування синонімів у межах одного висловлення, виділяємо відношення детермінації, констеляції та інтердепенденції. Стилiстичний потенціал синонімів не обмежений визначеними функціями, оскільки синоніми в межах лінійного контексту, художнього дискурсу, повсякчас нові, миттєві, непередбачені, а отже, зумовлені різним призначенням, способом опорядження в контексті.

Синоніми, оформлені як стилістичні фігури чи художні тропи, постійно маркують художні тексти письменниць, становлять розгалужений список і пронизують вертикальний контекст усієї їхньої мовотворчості. Прозаїкині найактивніше використовують потенційні можливості синтаксису, створюючи ампліфікаційно-, градаційно-синонімічні ланцюжки, синонімічні антонімізації,

парцеляції тощо. Авторки вводять у лінгвостетичний простір художнього дискурсу загальномовні й ситуативні синоніми, які підсилюють опис поняття, уточнюють і конкретизують дії, предмети, виділяють істотні риси образу, створюють позитивний чи негативний ефект. Такі синтагматично цілісні утворення поповнюють групу численних словозближень, характерних для гендерлекту сучасної української жіночої прози.

Лексичні синоніми функціонують як узуальні, контекстуальні й оказіональні словозближення. Лінгвопрагматичний аналіз різнотипних синонімів дав змогу виявити прагматичні й конотативні компоненти у структурах їхніх значень і в такий спосіб довести існування особливого типу синонімії, відмінної від загальномовної, заснованої не на семантиці, а на прагматиці й ситуативному зближенні слів у вияві мовної діяльності.

У мові сучасної української жіночої прози контекстуальні синоніми передають неповторну семантику й прагматику висловлення, породжуючи різні індивідуальні смисли й асоціації у свідомості читачів. Розвиток прагматичних компонентів у лексичних значеннях синонімів здебільшого залежить від текстово-дискурсивних умов уживання та інтенцій автора. У контексті читачі розпізнають синонімічні лексеми, водночас осмислюючи їх як змістово й стилістично навантажені одиниці – прагмеми.

Словозближення, уведені в авторський текст, оприявлюють особистісні риси адресанта, його орієнтацію на систему матеріальних і духовних цінностей, оскільки саме синоніми дають змогу поєднати схожі поняття, якнайточніше висловити думку, описати почуття, оцінити факти навколишньої дійсності. Прагматичні компоненти у структурі лексичних значень синонімів нерідко відбивають соціальні й національно-культурні зрушення в українському суспільстві, що зумовлює поступ комунікативних та історико-культурних прагмем.

Контекстуальні синоніми можуть відбивати додаткові відомості про ситуацію спілкування й мовну особистість, зокрема містити інформацію про вік, соціальний статус, гендер адресанта художнього дискурсу. Інформація про

гендер письменника / письменниці закріплюється у структурі значень синонімів як гендерні прагмеми.

Слова в лінійних контекстах нерідко зближуються на підставі конотативного компонента, наявного в їхніх значеннях. Емотивна, оцінна та експресивна інформація зосереджена в конотативному компоненті значення контекстуальних синонімів як відповідні однойменні конотатами. Поступу та актуалізації такі конотатами зазнають у контексті, за інтенційно-зумисних умов спілкування, заздалегідь вибудованих письменницями. Конотативні маркери значень контекстуальних синонімів можуть вказувати на різний ступінь експресивності, можливу емотивність, позитивну / негативну оцінку. Закріплена в структурі значення контекстуальних синонімів емотивність відбиває емоційні переживання суб'єкта конкретного значення, оцінність – позитивну чи негативну оцінку об'єкта чи явища, експресивність – рівень вияву дії чи ознаки.

Оригінальні словозближення, що пронизують контексти досліджуваних творів, засвідчують функціонально-семантичний і лінгвопрагматичний потенціал кожного слова, що слугує важливим засобом увиразнення та естетизації мови жіночої прози.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в докладному студіюванні багатьох, не прокоментованих у дисертаційній роботі лексичних синонімів, що загалом маркують художній дискурс сучасної української жіночої прози.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аванесов Р. И. Из истории русского вокализма: Звуки (і) и [у]. *Вестник МГУ*. 1947. С. 22 – 26.
2. Агеєва В. Жінка-читач і жінка-автор у постсоцреалістичній літературі : [творчість О. Забужко, Є. Кононенко, Г. Пагутяк, С. Касьянкової]. *Жіночий простір. Феміністичний дискурс українського модернізму* : монографія. Київ : ФАКТ, 2003. С. 277 – 284.
3. Александров П. С. О понятии синонима. *Лексическая синонимия* : сб. ст. Москва : Наука, 1967. С. 38 – 42.
4. Апресян Ю. Д. Исследования по семантике и лексикографии. Москва : Языки славянской культуры, 2009. Т. 1. Парадигматика. 568 с.
5. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика (синонимические средства языка). Москва : Наука, 1974. 367 с.
6. Арутюнова Н. Д. Дискурс. *Лингвистический энциклопедический словарь* / гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва : Сов. энциклопедия, 1990. С. 136 – 137.
7. Арутюнова Н. Д. К проблеме функциональных типов лексического значения. *Аспекты лингвистических исследований*. Москва : Высшая школа, 1980. С. 156 – 250.
8. Архипов И. К. О лакунах лексической системы. *Язык и культура – основа общественной связности. Научная сессия «IX Невские чтения»* : материалы международных науч.-практ. конф. 18 – 20 апреля 2007 г. Санкт-Петербург : Изд-во «Осипов», 2007. 51 с.
9. Бабенко Л. Г. Функционально-семантический класс глаголов эмоциональной деятельности. *Лексикосемантические группы современного русского языка*. Новосибирск, 1985. С. 41 – 48.
10. Бабич Н. Д. Співвідношення діалектного та загальнонародного в українській фразеології (до питання про фразеологічну синоніміку та варіантність). *Питання взаємодії української літературної мови*

і територіальних діалектів: тези доп. та повідом. Київ : Наук. думка, 1972. С. 61 – 63.

11. Балли Ш. Французская стилистика : пер. с франц. К. А. Долинина. Москва : Изд-во иностр. л-ра, 1961. 394 с.

12. Басалкевич О. Є. Діахронна модель творення прикметникових синонімічних рядів у давньошотландській мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Випуск 54. 2015. С. 91 – 97. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32258685.pdf>. (дата звернення: 19.08.2020).

13. Басок В. А. Контекстуальна синонімія : семантико-стилістичний та прагматичний аспекти (на матеріалі іменників сучасної німецької мови : автореф. дис. ... канд. філол. н. : 10.02.04. Київ, 2006. 20 с.

14. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної прагматики. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 304 с.

15. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.

16. Бевзенко А. Т. Дієслівна синоніміка в романі М. О. Стельмаха «Кров людська – не водиця». *Пр. Одес. держ. ун-ту. Сер. філол. наук*. Одеса, 1963. Вип. 16. С. 197 – 211.

17. Бевзенко А. Т. Лексична синоніміка художнього твору. Одеса, 1972. 59 с.

18. Бевзенко А. Т. До історії питання про лексичну синоніміку. *Збірник робіт аспірантів Одеського ун-ту. Гуманітарні науки*, 1964. С. 250 – 256.

19. Белов В. А. Реализация теоретических подходов к синонимии в методике русского языка. *Ученые записки Петрозаводского государственного университета*. 2018. № 1 (170). С. 96 – 101.

20. Белов В. А. Типы синонимических рядов. *Вопросы психолингвистики*. № 22. 2014. С. 125 – 137.

21. Беляевская Е. Г. Семантика слова: монография. Москва : Наука, 1987. 346 с.

22. Бережан С. Г. Семантическая эквивалентность лексических единиц. Кишинёв : Изд-во «Штиница», 1973. 372 с.
23. Блумфилд Л. Язык. Москва : Прогресс, 1968. 608 с.
24. Білодід І. К. Питання розвитку мови української радянської прози : (Переважно післявоєнного періоду, 1945–1950 рр.). Київ : Вид-во АН УРСР, 1955. 328 с.
25. Брагина А. А. Синонимия в литературном языке. Москва : Наука, 1986. 127 с.
26. Будагов Р. А. Введение в науку о языке. Москва : Наука, 1958. 435 с.
27. Булаховський Л. А. Нариси з загального мовознавства. Київ : Радянська школа, 1955. 308 с.
28. Буткова Г. В. Структура синонімічного ряду і його семантичний простір. *Стилістика української мови* : зб. наук. праць. Київ, 1990. С. 46 – 53.
29. Варина В. Г. Лексическая семантика и внутренняя форма языковых единиц. *Принципы и методы семантических исследований*. Москва, 1976. 243 с.
30. Васецька О. І. Формальна та семантична варіантність синтаксичних термінів : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2018. 293 с.
31. Василенко В. А. Синонімія і антонімія у поезіях Ігоря Муратова : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 1999. 22 с.
32. Ващенко В. С. Словник синонімів української мови і деякі питання теорії синонімії. *Мовознавство*. 1968. № 3. С. 9 – 15.
33. Ващенко В. С. Українська лексикологія. Семантико-стилістична типологія слів. Дніпропетровськ : ДДУ, 1979. С. 38.
34. Введенская Л. А. Синонимические пары антонимов. *Русский язык в школе*. 1969. № 4. С. 107 – 109.
35. Виллюман В. Г. Английская синонимика (введение в теорию синонимии и методику изучения синонимов) [Текст] : учеб. пособие. Москва : Высшая школа, 1980. 128 с.
36. Виноградов В. В. Избранные труды : Лексикология и лексикография. Москва : Наука, 1977. 312 с.

37. Винокур Г. О. Филологические исследования : Лингвистика и поэтика : собр. трудов Г. О. Винокура (1896 – 1947). Москва : Наука, 1990. 452 с.
38. Випасняк Г. О. Іконічність образу національного героя: за романом О. Забужко «Музей покинутих секретів». *Питання літературознавства*. 2012. Вип. 85. С. 121 – 131. URL: file:///C:/P1_2012_85_18.pdf. (дата звернення: 12.07.2020).
39. Вихованець І. Р. Варіантність і синоніміка синтаксичних одиниць. *Культура слова*. 1972. № 6. С. 21 – 28.
40. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. *Функциональная семантика. Оценка, экспрессивность, модальность*. Москва : Институт языкознания РАН, 1996. С. 137 – 167.
41. Вставский А. Н. Коннотативный компонент : проблемы интерпретации. *Вестник Омского гос. пед. ун-та* : электрон. науч. журнал. Вып. 2006. С. 16 – 23. URL: <http://www.omsk.edu/article/vestnik-omgpu-29.pdf>. (дата звернення: 12.07.2020).
42. Гаибова М. Т. Прагмалингвистический анализ художественного текста. Баку : АГУ, 1986. 88 с.
43. Гайдученко Г. М. Емоційно-експресивна функція окаяоналізмів у прозі Оксани Забужко. *Лінгвістика*. 2014. Випуск XXI. С. 200 – 204. URL: file:///C:/Nvkhdu_2014_21_51.pdf. (дата звернення: 12.07.2020).
44. Гак В. Г. Асимметрия лингвистического знака и некоторые общие проблемы терминологии. *Семиотические проблемы языковой науки, терминологии и информатики*. Москва : Изд-во Московского университета. 1971. С. 68 – 71.
45. Галкина-Федорук Е. М. О синонимии в русском языке. Москва : Наука, 1958. 135 с.
46. Гапченко О. А. Синонімія як один із механізмів організації одиниць індивідуального лексикону природного білінгва. *Science and Education a New Dimension. Philology*. V. (34). Issue : 124, 2017. С. 31 – 34.

47. Гетманчук Н. О. Синтаксичні синоніми. *Культура слова*. 1990. Вип. 39. С. 59 – 62.
48. Герасимчук Л. А. Новітній український музей. *Українська літературна газета*. 2010. 16 квітня (№ 8). С. 15.
49. Гинзбург Р. С. Значение слова и методика компонентного анализа. *Иностранные языки в школе*. 1978. № 5. С. 21 – 26.
50. Гнатюк І. С. До 90-річчя від дня народження Л. С. Паламарчука, визначного лексиколога і лексикографа. *Українська мова*. 2012. № 4. С. 134 – 142. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrm_2012_4_17. (дата звернення: 12.07.2020).
51. Голікова Н. С. Мова художньої прози Павла Загребельного: від слова до концепту : монографія. Дніпро : Акцент ПП, 2018. 432 с.
52. Голікова Н. С. Прагматичний компонент у структурі контекстуальних синонімів (на матеріалі роману «Зло» П. Загребельного). *Одеський лінгвістичний вісник*. Одеса : Нац. ун-т «Одеська юридична академія», 2014. Вип. 4. С. 42 – 45.
53. Голікова Н. С. Прагматика мовностилістичних засобів у романі «Зло» П. Загребельного. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького національного університету*. Кривий Ріг : ДВНЗ «КНУ», 2014. Вип. 11. С. 164 – 172.
54. Голікова Н. С. Семантичні та прагматичні маркери контекстуальних антонімів у художньо-літературному дискурсі. *Дослідження з лексикології і граматики української мови* : зб. наук. пр. / за ред. І. С. Попової. Дніпропетровськ : Видавець Біла К. О., 2014. Вип. 15. С. 177 – 185.
55. Голікова Н. С. Художній дискурс П. А. Загребельного: лінгвокогнітивний і прагмастилістичний аспекти : дис. ... д-ра філол. наук. 10.02.01. Київ, 2019. 530 с.
56. Горнунг Б. В. О природе синонимии в языке и теоретических предпосылках составления синонимических словарей. *Вопросы языкознания*. Москва, 1965. № 5. С. 95 – 99.

57. Горох Г. В. Лексична синоніміка у творах Уласа Самчука (спроба семантико-функціонального аналізу) : дис. ... канд. філол. наук. 10.02.02. Київ, 1995. 259 с.

58. Гречко В. А. Типология синонимических единиц современного русского литературного языка : автореферат дис. ... д-ра філол. наук. Ленинград, 1984. С. 14 – 15.

59. Григорьев В. П. Грамматика идиостиля В. Хлебникова. Москва : Наука, 1983. 225 с.

60. Гримашевич Г. І., Свінцицька В. А. Прислівникова синонімія у творчості Валерія Шевчука. *Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем.* 2004. Вип. 12. С. 157 – 163. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/16037/1.pdf>. (дата звернення: 12.07.2020).

61. Гринчишин Д. Г. Іменникова синоніміка в українських пам'ятках XIV-XV ст. *Дослідження і матеріали з української мови.* Т. 6. Київ : Наук. думка, 1964. С. 67 – 80.

62. Гриценко П. Ю. Ідіолект і текст. *Лінгвостилістика: об'єкт – стиль, мета – оцінка:* зб. наук. праць, присвячений 70-річчю від дня народження проф. С. Я. Єрмоленко / Відп. ред. академік НАН України В. Г. Складенко. Київ, 2007. С. 16 – 43.

63. Гришкова В. И. Гендерные исследования синонимии. Курск : Курск. гос. тех. ун-тет. 2008. 113 с.

64. Гульченко Т. І. Дієслівні синоніми на позначення акту мовлення в оповіданнях Ірини Вільде. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах.* Київ, 2014. № 30. С. 52 – 62. URL: <file:///D:/7818-19929-1-PB.pdf>. (дата звернення: 12.07.2020).

65. Даневич А. В. До питання про абсолютні синоніми в українській мові. *Лексикографічний бюлетень.* Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. Вип. 8. С. 65 – 67.

66. Демидова К. И. Современный русский литературный язык : уч. пособ. Москва : ФЛИНТА, 2014. 318 с.

67. Денисенко І. І. Характеристика явища лексичної синонімії у творі О. Забужко «Notre Dame d'Ukraine : Українка в конфлікті міфологій». *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Філологічні науки*. 2013. Книга 1. С. 187 – 191. URL: file:///D:/Nzfn_2013_1_38.pdf. (дата звернення: 11.07.2020).
68. Діц В. О. Лексичні і контекстуальні синоніми в поетичній творчості поетів-молодомузівців (ономасіологічний і стилістичний аспекти) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2006. 15 с.
69. Должикова Т. І. Жаргонізми в мові творів Оксани Забужко. *Лінгвістика*. 2008. № 2. С. 173 – 177.
70. Должикова Т. І. Світ жінки у її мові (про лінгвостилістику сучасної фемінної прози). *Культура слова*. 2011. Вип. 75. С. 73 – 78.
71. Думашівський Я. Є. Синонімія дієслів руху у мові французької спортивної преси: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05. Київ, 2002. 20 с.
72. Євтушина Т. О. Прагматичний аспект фразеологізмів релігійного змісту в романах Ірен Роздобудько. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2011. Вип. 7. С. 303 – 306. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_10_2011_7_70. (дата звернення: 21.08.2020).
73. Єрмоленко С. Я. Лінгвостилістика в контексті сучасного мовознавства. *Мовознавство*. 2017. № 4. С. 20 – 27. URL: https://movoznavstvo.org.ua/index.php?option=com_attachments&task=download&id=879. (дата звернення: 18.08.2020).
74. Єрмоленко С. Я. Лінгвостилістика : основні поняття, напрями й методи дослідження. *Мовознавство*. 2005. № 3 – 4. С. 112 – 125.
75. Єфремова Н. В. Актуальні питання теорії синонімії. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Розділ II. Лексична семантика*. 3 (Ч. 2), 2011. С. 111 – 114. URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/4035/1/Yefremova.pdf>. (дата звернення: 21.08.2020).
76. Евгеньева А. П. Основные вопросы лексической синонимии. *Очерки по синонимике совр. русск. лит. яз.* Москва-Ленинград, 1966. С. 12 – 18.

77. Заботкина В. И. Слово и смысл. Москва : РГГУ, 2012. 428 с.
78. Залевская А. А. Психолингвистические исследования. *Слово. Текст* : избр. тр. Москва : Гнозис, 2005. 542 с.
79. Залевская А. А. Слово в лексиконе человека. Психолингвистическое исследование. Воронеж : Воронежский университет, 1990. 205 с.
80. Зборовська Н. Українська література в умовах масової культури : [творчість О. Забужко]. *Дивослово*. 2008. № 4. С. 47 – 50.
81. Звегинцев В. А. Замечания о лексической синонимии. *Вопросы теории и истории языка* : сб. в честь проф. Б. А. Ларина. Ленинград, 1963. С. 137 – 138.
82. Золотова Г. А. Синтаксическая синонимия и культура речи. *Актуальные проблемы культуры речи*. Москва : Наука, 1971. С. 178 – 217.
83. Иванова А. И. Контекстуальная синонимия как проявление номинативного варьирования в тексте: на материале журнальных статей : дис. ... канд. филол. наук. 10.02.19. Тверь, 2006. 186 с.
84. Ільїн В. С. До питання синоніміки Шевченка (за українськими поезіями). *Наукові записки Київського університету. Збірник філологічного факультету*. 1939. № 1. С. 18 – 24.
85. Іщенко Н. Г. Оцінний компонент лексичного значення слова. *Філологічні трактати*. 2010. №3. Т. 2. С. 47 – 50. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/9098/1/14.pdf>. (дата звернення: 21.08.2020).
86. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. Москва : Наука, 1987. 263 с.
87. Киселева С. В. К вопросу о синонимии. *Проблемы семантики простого предложения*. 2008. №5. С. 10 – 23. URL: <https://www.hse.ru/data/.pdf>. (дата звернення: 21.08.2020).
88. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови. Київ : Вища школа, 1987. 352 с.
89. Ковтунова И. И. Принципы словорасположения в современном русском языке. *Грамматические исследования*. Москва : Наука, 1967. С. 96 – 146.

90. Кодухов В. И. Введение в языкознание : учеб. для студ. пед. ин-тов. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Просвещение, 1987. 286 с.
91. Колесник Г. М. Из спостережень над прикметниковою синонімікою в поетичних творах М. Т. Рильського. *Дослідження з лексикології та лексикографії*. Київ : Наукова думка, 1963. С. 86 – 100.
92. Колесник Г. М. Слово крилате, мудре, пристрасне. *Лексична синоніміка поетичної мови М. Т. Рильського*. Київ : Наукова думка, 1965. 223 с.
93. Колшанский Г. В. Контекстная семантика. Москва : Наука, 1980. 152 с.
94. Кондратенко Н. В. Дискурсивна парадигма досліджень художнього тексту. *Записки з романо-германської філології*. Одеса : КП ОМД, 2015. С. 60 – 65.
95. Корольова В. В. Сучасний український драматургійний дискурс: комунікативна структура та прагматика : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Дніпро, 2017. 423 с.
96. Короткевич З. Т. Наречные синонимы в современном русском языке. Синонимы русского языка и их особенности. *Ленинградское отделение «Наука»*. Ленинград, 1972. С. 89 – 111.
97. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2003. 464 с.
98. Кочерган М. П. Лексична сполучуваність і синонімія. *Мовознавство*. 1978. № 6. С. 53 – 63.
99. Красавіна В. В. Текстуальна синонімія як зображальновиражальний засіб художнього мовлення (на прикладі прози Михайла Коцюбинського). *Література та культура Полісся. Серія «Філологічні науки»*. № 13. С. 181 – 193. URL: <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/1367/1/18.pdf>. (дата звернення: 21.08.2020).
100. Крысин Л. П. К типологии лексических «неправильностей». *Русское слово, свое и чужое : Исследования по современному русскому языку и социолингвистике*. Москва, 2004. С. 229 – 237.

101. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности. Москва : Наука, 1986. 156 с.
102. Кузнецов А. М. Проблемы компонентного анализа в лексике. Москва : Наука, 1980. 58 с.
103. Кузнецова Э. В. Лексикология русского языка. Москва : Наука, 1989. 176 с.
104. Кузь В. В. Жанрово-стильові особливості діаспорної жіночої прози другої половини ХХ ст. : дис. ... канд. філол. наук :10.01.01. Тернопіль, 2020. 199 с. URL: http://tnpu.edu.ua/naukova-robota/documents-download/k58-053-02/Dis_Kus.pdf. (дата звернення: 21.08.2020).
105. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка : учеб. пособие. Москва : Высшая школа, 1986. 189 с.
106. Кушнерюк Ю. Р. Українська жіноча проза кінця ХХ ст.: світоглядні моделі й особливості художнього стилю : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Дніпропетровськ, 2008. 19 с. URL: <http://www/nbuv.gov.ua/ard/2008/08kyrohs.zip>. (дата звернення: 21.08.2020).
107. Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику. Москва : Прогресс, 1978. 543 с.
108. Лебедева С. В. Близость значения слов в индивидуальном сознании : дис. ... д-ра. филол. наук. 10.02.19. Тверь, 2002. 311 с.
109. Левицький В. В. Експериментальне вивчення лексичної синонімії. *Мовознавство*. 1975. № 3. С. 49 – 58.
110. Левицкий В. В. Проблемы экспериментальной семасиологии : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.04. Черновцы, 1974. 398 с.
111. Левицкий В. В. Семасиология. Винница : Нова книга. 2006. 512 с.
112. Левицька Н. Є., Гасанова В. Т. Своєрідність образів чоловіків сучасній жіночій прозі. Вопросы духовной культуры. Филологические науки. С. 138 – 140. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/55993/44-Levitskaia.pdf>. (дата звернення: 21.08.2020).

113. Левченко С. П. До питання про принципи укладання словника синонімів української мови. Про словниковий склад української мови. *УМШ*. 1955. Вип. 5. С. 6.
114. Лемов А. В. Тождественны ли дублиеты синонимы? *Историческая и социально-образовательная мысль*. 2015. № 3. Т. 7. С. 211 – 215.
115. Лисиченко Л. А., Загребельна Л. С. Лексична конотація і її роль у структурі синонімічної групи. *Українське мовознавство*. 1985. Вип. 13. С. 25 – 32.
116. Лисиченко Л. А. Лексикологія сучасної української мови: семантична структура слова. Харків : Вища школа. 1977. 114 с.
117. Лисиченко Л. А. Типи синонімів за значенням. *Українська мова та література в школі*. 1973. № 11. С. 40 – 47.
118. Ломоносов М. В. Полное собрание сочинений. *Труды по филологии 1739 – 1758 гг.* Москва : Издательство АН СССР, 1952. Т. 7. 460 с.
119. Макар І. С. Лексичні мікросистеми як визначники ідіостилю письменника. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2009. Вип. 4. С. 117 – 120. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apftp_2009_4_49. (дата звернення: 21.08.2020).
120. Маслова Ю. П. Особливості розвитку гендерних лінгвістичних досліджень в Україні й закордоном. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. Вип. 57. С. 100 – 105.
121. Мацько Л. І. Стилїстика української мови : підруч. для студ. філол. спец. вищих навч. закл. / Л. Мацько О. Сидоренко, О. Мацько. Київ : Вища школа, 2005. 462 с. URL: <http://litmisto.org.ua/?p=7211>. (дата звернення: 21.08.2020).
122. Машковцева А. Ю. Коммуникативно-прагматический потенциал синонимов: словарное представление и текстовые реализации : дис. ... канд. филол. наук. 10.02.01. Санкт-Петербург, 2000. 179 с.

123. Мельничук А. С. Понятие системы и структуры языка. *Вопросы языкознания*. 1970. №1. С. 17 – 22.

124. Мінчак Г. Б. Лексико-семантичні неологізми у сучасній українській жіночій прозі. *Вісник КНЛУ. Серія «Філологія»*. 2018. № 2. Том 21. С. 52 – 61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknlu_fil_2018_21_2_7. (дата звернення: 21.08.2020).

125. Мислива Т. А. Діалектизми у жіночій прозі к. ХХ – п. ХХІ ст. (на матеріалі творів М. Матіос). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови* : зб. наук. праць / [відп. редактор М. Я. Плющ]. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 8. С. 267 – 271.

126. Мялковська Л. М. Мова художніх творів І. С. Нечуя-Левицького : лексикографічна і лінгвокогнітивна рецепція: монографія. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2019. 608 с.

127. Неверова Т. А. Опыт классификации контекстуальных синонимов (на материале Д. С. Мережковского «Христос и антихрист»). *Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена*. 2008. № 61. С. 188 – 196.

128. Непийвода Н. О. Синонімія виражальних засобів наукового стилю. *Дивослово*. 1997. №2. С. 18 – 21.

129. Нечитайло О. И. Синонимы как средство лексикографической интерпретации слова: (на материале украинских словарей) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Киев, 1983. 212 с.

130. Никандрова И. А. О соотношении понятий «функционально-семантический класс слов» и «лексико-семантическая группа». *Вестник Адыгейского государственного университета. Серія 2: Филология и искусствоведение*. 2010. № 3. С. 17 – 21.

131. Никандрова И. А. Языковая личность персонажа: лингвистический аспект исследования. *Лингвистика. Дискурс. Языковая личность. Социальная дифференциация языка*. 2010. С. 15 – 18.

132. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения. Москва : Высшая школа, 1988. 168 с.
133. Никитин М. В. Развернутые тезисы о концептах. *Вопросы когнитивной лингвистики*. 2004. № 1. С. 53 – 64.
134. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики. Санкт-Петербург : Научный центр проблем диалога, 2007. 760 с.
135. Новиков Л. А. Семантика русского языка : учеб. пособие. Москва : Высшая школа, 1982. 242 с.
136. Олексенко В. П. Мовні засоби евфемізації в сучасній українській прозі. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. № 1. 2012. С. 329 – 336. URL: file:///D:/Vznu_fi_2012_1_69.pdf. (дата звернення: 02.09.2020).
137. Олексенко В. П., Рембецька О. В. Функційно-стилістичні особливості дієслівних синонімів у творах Уласа Самчука. *Вісник Таврійської фундації (Осередку вивчення української діаспори)*: літ.-наук. зб.: Київ – Херсон : Просвіта, 2010. Вип. 7. С. 60 – 69.
138. Олійник Л. В. Особливості семантичного зв'язку між словами-синонімами німецької молодіжної мови. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Філологічні науки*. 2014. Кн. 1. С. 163 – 168. URL: [file:///D:/Nzfn_2014_1_35%20\(1\).pdf](file:///D:/Nzfn_2014_1_35%20(1).pdf). (дата звернення: 02.09.2020).
139. Олійник І. С. Дієслівна синоніміка в поезіях Лесі Українки. *Наукові записки Запорізького державного педагогічного інституту. Філологічний збірник*. 1957. Т. IV. С. 127 – 144.
140. Ощипко І. Й. Из спостережень на дієслівною синонімікою художньої прози І. Я. Франка. *Іван Франко: Ст. і матеріали*. Львів, 1955. Зб. 4. С. 172 – 199.
141. Ощипко І. Й. Из спостережень над іменниковою синонімікою художньої прози Івана Франка. *Питання українського мовознавства*. Львів, 1956. Кн. 1. С. 48 – 58.

142. Ощипко І. Й. До вивчення прикметникової та прислівникової синоніміки в художніх творах І. Я. Франка. *Питання українського мовознавства*. Львів, 1960. Кн. 4. С. 97 – 103.

143. Паламарчук Л. С. Синоніміка прикметників і прислівників у художніх творах М. Коцюбинського. *Лексикографічний бюлетень*. Київ : Видавництво АН УРСР, 1955. Вип. 5. С. 26 – 46.

144. Палевская М. Ф. Проблема синонимического ряда, его границ и возможности выделения доминанты. *Лексическая синонимия*. Москва : Наука, 1967. С. 94 – 104.

145. Палінська О. М. Переключення мовного коду в ситуації полілінгвізму (на матеріалі ідіолекту Ольги Кобилянської) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15. Київ, 2004. 19 с.

146. Пашковська Н. Ф. Дієслівні синоніми як засіб характеристики персонажів у повістях Є. Гуцала. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. 2009. Вип. 26. С. 149 – 153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvidgu_2009_26_38. (дата звернення: 02.09.2020).

147. Пашковська Н. Ф. Синонімічний ряд як мовна мікросистема. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2008. Вип. 15. С. 158 – 165. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apyl_2008_15_22. (дата звернення: 02.09.2020).

148. Полюга Л. М. Осмислення природи слова (слово, його значення, лексикографічне оформлення). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2011. Вип. 24. С. 167 – 168.

149. Полюга Л. М. Слово у поетичному тексті Івана Франка. Київ : Наук. думка, 1977. 167 с.

150. Полякова Т. В., Щербатюк В. С. Особливості функціонування іменникової синонімії в мовотворчості Яра Славутича та Ліни Костенко. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*. 2013. Вип. 14. С. 124 – 133.

151. Пономарів О. Д. Стилiстика сучасної української мови : підруч. для студ. гуманiт. спец. вищих закл. освіти. Тернопiль : Навчальна книга – Богдан, 2000. 246 с.

152. Порожнюк А. Л. Синонимические прилагательные в произведениях О. Гончара «Прапорonoсці» и «Тронка» : автореф. дис. ... канд. фiлол. наук. Одеса, 1986. 20 с.

153. Путятина Е. И. Контекстуальная синонимия в тексте и его дискурсе. *Вестник КГУ Н. А. Некрасова*. 2016. №4. С. 148 – 152.

154. Радзiєвська О. В. Синонимiчний ряд англiйської мови: класифiкація та проблеми перекладу. *Науковi записки НДУ ім. М. Гоголя. Фiлологiчні науки*. 2014. Книга 3. С. 145 – 147. URL: file:///D:/Nzfn_2014_3_33.pdf. (дата звернення: 02.09.2020).

155. Регушевський Є. С. Чи є у мові зайві слова? С. 1 – 3. URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine14-12.pdf>. (дата звернення: 02.09.2020).

156. Ретунская М. С. Английская аксиологическая лексика. Нижний Новгород : Изд-во ННГУ, 1996. 272 с.

157. Реформатский А. А. Введение в языковедение. Москва : Аспект Пресс, 1996. 536 с.

158. Рижкова Г.-П. М. Українська «жiноча» проза 90-х рокiв ХХ – початку ХХІ ст. : жанрові і наративні моделі та лiнговопоетика : автореф. дис. ... канд. фiлол. наук. 10.01.01. Кiровоград, 2008. 20 с. URL: <http://www/nbu.gov.ua/ard/2008/08rgmml.zip>. (дата звернення: 02.09.2020).

159. Рильський М. Т. Передмова до «Матерiалів до синонимiчного словника української мови» А. Багмета. *Вiтчизна*. 1959. № 2. С. 217.

160. Ровiнська О. Новий тип героїні-iнтелектуалки у сучасній жiночiй прозі : [на матерiалі творів О. Забужко «Польові дослідження з українського сексу» та «Iнопланетянка»]. *Науковий блог. НаУ «Острозька академiя»*. URL: <http://naub.org.ua/?p=1175>. (дата звернення: 02.09.2020).

161. Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики. Київ : Наук. думка, 1988. 240 с.
162. Русанівський В. М. Структура українського дієслова. Київ : Наукова думка, 1971. 315 с.
163. Рюткенен М. Гендер и литература: проблема «женского письма» и «женского чтения». *Филологические науки*. 2000. № 3. С. 6 – 11.
164. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля. К, 2006. 716 с.
165. Семак Л. А. Вивчення синоніміки як складова формування комунікативної компетентності у студентів вищої школи. *V Всеукраїнська науково практична конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «Сучасна вища освіта: проблеми та перспективи»*. Дніпро : Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2017. С. 129 – 132.
166. Семак Л. А. Відображення гендеру контекстними синонімами у художньому дискурсі. *Каразінські читання : Людина. Мова. Комунікація* : тези доповідей XVI наукової конференції з міжнародною участю. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. С. 147 – 149.
167. Семак Л. А. Гендерні особливості контекстної синонімії (на матеріалі сучасної жіночої прози). *Scientific journal innovative solutions in modern science*. Дубаї, 2018. №3 (22). С. 179 – 190.
168. Семак Л. А. Експериментальний підхід до вивчення лексичної синоніміки у сучасній жіночій прозі. *Сучасні соціально-економічні системи та проблеми освітології: II Всеукраїнська науково-практична конференція молодих учених та аспірантів*. Дніпропетровськ : Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2014. С. 134 – 136.
169. Семак Л. А. Конотативний компонент у структурі значень контекстних синонімів (на матеріалі сучасної жіночої прози). *Український смисл* : зб. наук. пр. Дніпропетровськ : Ліра, 2016. С. 188 – 201.

170. Семак Л. А. Контекстна синоніміка як лексична підсистема (на матеріалі сучасної жіночої прози). *Науковий журнал «Науковий огляд»*. Київ, 2017. № 3 (35). С. 117 – 127.

171. Семак Л.А. Контекстуальна синоніміка в романі «Урізка готика» Галини Пагутяк. *Мова і культура*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. Вип. 16. Т. VI (168). С. 35 – 42.

172. Семак Л. А. Лексична синоніміка в романі «Слуга з Добромиля» Галини Пагутяк. *Слов'янський збірник* : в 2-х ч. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. Вип. 17. Ч. 2. С. 482 – 488.

173. Семак Л. А. Методы исследования лексической синонимии в современной женской прозе. *Научная дискуссия : вопросы филологии, искусствоведения и культурологи. Сборник статей по материалам XXVI международной заочной научно-практической конференции*. Москва : Изд. «Международный центр науки и образования», 2014. №7 (26). С. 52 – 58.

174. Семак Л. А. Особливості дослідження синонімії української мови. *Актуальні проблеми навчання іноземних студентів. Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції*. Дніпропетровськ, 2011. С. 179 – 180.

175. Семак Л. А. Прагматичний аспект дослідження контекстних синонімів у сучасній жіночій прозі. *Український смисл: зб. наук. пр.* Дніпропетровськ : ТОВ «Роял Принт», 2015. С. 208 – 220.

176. Семак Л. А. Прислівникова синоніміка в сучасній жіночій прозі. *Науковий журнал «Науковий огляд»*. 2019. №4 (57). С. 222 – 230.

177. Семак Л. А. Семантика контекстуальних синонімів у мові сучасної української жіночої прози. *Культура мови в українському суспільстві* : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції : м. Дніпро, 9 – 10 квітня 2020 року. Дніпро : Ліра, 2020. С. 68 – 73.

178. Семак Л. А. Семантико-стилістичний аспект контекстуальної синоніміки сучасної української жіночої прози. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених*

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.
Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2020. № 28. Т. 3. С. 77 – 82.

179. Семак Л. А. Семіотичний підхід до вивчення лексичної синоніміки в сучасній жіночій прозі. *Наукові праці : науково-методичний журнал. Серія : Філологія. Мовознавство.* Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. Вип. 209. Т. 221. С. 85 – 88.

180. Семак Л. А. Репрезентація значень прикметникових синонімів у контексті сучасної жіночої прози. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. Серія : Філологія, педагогіка, психологія,* 2014. Вип. 29. Т.2. С. 169 – 174.

181. Семак Л. А. Функції контекстуальних синонімів у сучасній жіночій прозі. *Український смисл : зб. наук. пр. Дніпропетровськ : Ліра,* 2014. С. 186 – 195.

182. Семак Л. А. Функційно-семантичні особливості лексичних синонімів у художньому тексті. *Актуальні проблеми навчання іноземних студентів. Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції.* Дніпропетровськ, 2014. С. 96.

183. Семак Л. А. Функційно-стилістичний потенціал контекстуальних синонімів у сучасній жіночій прозі. *Дослідження з лексикології і граматики української мови:* зб. наук. пр. Дніпропетровськ: ДНУ, 2014. Вип. 15. С. 230 – 237.

184. Семчинський С. В. Про сучасну лексику української мови. *Українська мова та література.* 1998. № 25. С. 1 – 2.

185. Сікора Л. Т. Жіноча проза як спроба самовизначення жінки в якості суб'єкта. *Young Scientist.* № 4.3 (44.3). April, 2017. С. 237 – 240. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/4.3/56.pdf>. (дата звернення: 02.09.2020).

186. Скрипник Л. Г. Синоніміка у фразеології. *Українська мова і література в школі.* 1972. №6. С. 28 – 32.

187. Скшидло А. Я. Синонимия в диалогической речи : дис. ... д-ра филол. наук. 10.02.19. Череповец, 1987. 438 с.

188. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка. Москва : Изд-во литературы на иностранных языках, 1956. 260 с.
189. Современный русский язык: учеб. для филол. 6 спец. ун-тов / В. А. Белошапкова, Е. А. Брызгунова, Е. А. Земская и др.; Под ред. В. А. Белошапковой. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Высш. шк., 1989. 800 с.
190. Соколовская Ж. П. Система в лексической семантике (анализ семантической структуры слова). Киев : «Вища школа», 1979. 189 с.
191. Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию. Москва : Прогресс, 1977. С. 696.
192. Ставицька Л. О. Про термін *ідіолект*. *Українська мова*, 2009. № 4. С. 3 – 17. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/6063/01-Stavitska.pdf?sequence=1>. (дата звернення: 10.09.2020).
193. Степанова О. І. Синоніміка прикметникових лексем та їх місце в художніх текстах Миколи Хвильового. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. 2008. Вип. 10. С. 134 – 142. URL: [file:///D:/Nznuoaf_2008_10_18%20\(1\).pdf](file:///D:/Nznuoaf_2008_10_18%20(1).pdf). (дата звернення: 10.09.2020).
194. Стернин И. А. Лексическое значение слова в речи (коммуникативный аспект). Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1985. 172 с.
195. Суддя А. М. Логіко-семантична основа моделізації прагматичного аспекта значення контекстуальних синонімів-прикметників. *Гуманітарний часопис*, 2014. № 2. С. 120 – 124.
196. Суддя А. М. Прагматичний аспект значення контекстуальних синонімів-прикметників. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна*. 2010. № 930. С. 120 – 124.
197. Сучасна українська літературна мова : стилістика / за заг. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1973. 588 с.
198. Сучасна українська літературна мова : Лексика і фразеологія / за заг. ред. М. А. Жовтобрюха. С. 67 – 68.
199. Сучасна українська літературна мова / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас, Г. О. Козачук. Київ : Вища школа, 2005. 430 с.

200. Тараненко К. В. Прагматика антонімії української мови : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпропетровськ, 2014. 204 с.
201. Тараненко О. О. Деякі аспекти теорії синонімії в плані створення синонімічного словника. *Мовознавство*. 1980. № 3. С. 48 – 54.
202. Тараненко О. О. Новий словник української мови (концепція і принципи укладання словника). Кам'янець-Подільський : Вид-во Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту, 1996. 170 с.
203. Тараненко О. О. Синоніми. *Українська мова : енциклопедія*. Київ : Укр. енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2000. С. 539 – 543.
204. Тараненко О. О. Фігура мови. *Українська мова : енциклопедія*. Київ : Укр. енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2000. С. 695 – 696.
205. Телия В. Н. Вторичная номинация и ее виды. *Языковая номинация (виды наименований)*. Москва : Наука, 1977. С. 129 – 221.
206. Терещенко Л. В. Лексична синонімія: спроба аналізу функціональної тотожності. *Вісник Львівського університету. Серія «Філологічна»*. 2004. Вип. 34. Ч. 1. С. 280 – 285.
207. Ткаченко О. Г. Системні відношення в мові. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 9 «Сучасні тенденції розвитку мов»*. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. Вип. 1. С. 80 – 83.
208. Токарева Т. Е. О синонимии прилагательных. *Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка*. 1976. Т. 35. № 2. С. 191 – 200.
210. Улюра Г. Проблема феміністичного тексту і письменницького іміджу жінки-авторки у сучасних українських та російській літературах : [у т. ч. творчість М. Матіос, О. Забужко]. *Сучасність*. 2005. № 7/8. С. 115 – 127.
211. Уфимцева А. А. Слово в лексико-семантической системе языка. Москва : Наука, 1968. 272 с.
212. Фабіан М. П. Семантика мовного етикету : новий підхід до її вивчення. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2014. Вип. 12. С. 7 – 13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sdzif_2014_12_3. (дата звернення: 20.09.2020).

213. Фащенко М. М. Аналіз лексики художнього твору. Одеса, 1972. 38 с.
214. Фащенко М. М. Синоніміка дієслів руху в художніх творах О. Довженка. *Мовознавчі студії*. Київ, 1968. С. 118 – 128.
215. Філон М. І., Хомік О. Є. Сучасна українська мова. Лексикологія. Частина 1: навч. посібн. для студ. філол. спец. вищ. навч. закладів. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. 271 с.
216. Філоненко С. О. Масова література в Україні : дискурс / гендер / жанр. Донецьк : ЛАНДОН–XXI, 2011. 432 с.
217. Фрумкина Р. М. Психолінгвістика : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений . Москва : Издательский центр «Академия», 2003. 320 с.
218. Хантакова В. М. Теория синонимии : опыт интегрального анализа. Иркутск : ИГЛУ, 2006. 211 с.
219. Хрусталева М. А. Синонимия в методическом дискурсе: когнитивный аспект. Пермь : ПГУ, 2007. 21 с.
220. Чернейко Л. О. Лингвофилософский анализ абстрактного имени : 2-е изд., перераб. Москва : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. 272 с.
221. Черняк В. Д. Лексикология. Синонимы в русском языке : уч. пособие для академ. бакалавриата: 2-е изд., испр. и доп. Москва : Издательство Юрайт, 2016. 130 с. URL: <https://urait.ru/bcode/394298>. (дата звернення: 08.07.2020).
222. Харчук Р. Б. Сучасна українська проза. *Постмодерний період* : навч. посіб. Київ : Академія, 2008. 248 с.
223. Ходарєва І. М. Лексико-семантичне й асоціативне поле любов у мові творів Павла Загребельного : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2009. 211 с.
224. Хоменко О. Е. Моделирование синонимической парадигмы с доминантой «страх»: дис. ... канд. филол. наук. 10.02.19. Ставрополь, 2002. 185 с.
225. Шанский Н. М. Современный русский язык. Лексика. Москва : Просвещение, 1956. 284 с.

226. Шапиро А. Б. Некоторые вопросы теории синонимов (на материале русского языка). *Доклады и обобщения Института языкознания АН СССР*. Москва, 1955. Т. 8. С. 69 – 87.
227. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики. Москва : Наука, 1973. 280 с.
228. Шумейкіна А. В. Сучасний підхід до аналізу семантичної структури багатозначного слова. *Мовознавство*. 2009. № 1. С. 62 – 68. URL: file:///D:/Almpolt_2009_1_13%20(2).pdf. (дата звернення: 08.07.2020).
229. Шумилова А. А. Синонимия как ментально-языковая категория: дис. ... канд. филол. наук. 10.02.19. Кемерово, 2009. 273 с.
230. Шевченко И. С. Дискурс как коммуникативно-когнитивный феномен: единицы и категории. *Лингвистические исследования: сб. ст. ЕГУ*. Вып. 5. Ереван : Лимуш, 2015. С. 146 – 158.
231. Щерба Л. В. Опыт общей теории лексикографии. *Известия Академии наук СССР. Отделение литературы и языка*. Москва, 1940. № 3. С. 89 – 117.
232. Шутова Л. І. Жіноче письмо: міф чи реальність? лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. 2014. Вип. 38. С. 176 – 180. URL: file:///D:/znpkhnpu_lingv_2014_38_28.pdf. (дата звернення: 08.07.2020).
233. Яблонька-Юсик І. В. Контекстуальна синонімія віддієслівних іменників сучасної французької преси. *Науковий вісник ДДПУ ім. І. Франка. Серія «Філологічні науки. Мовознавство»*. № 6. 2016. С. 212 – 215. URL: file:///D:/nvddpufm_2016_6_49.pdf. (дата звернення: 08.07.2020).
234. Ярова А. Г. Дієслівна синоніміка в прозових творах Івана Багряного : дис. ... канд. філол. наук. 10.02.01. Київ, 2002. 218 с.
235. Collins V. H. The choice of words. *A book of synonyms with explanations*. London : Longmans, Green, 1952. 222 p.
236. Concise Oxford companion to the English language / editor, Tom McArthur; assistant editor, Roshan McArthur. Oxford; New-York: Oxford University Press, 1996. 692 p.

237. Filipec J. Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie: (příspěvek k poznání systému v slovní zásobě). Praha: Nakl. Československé akademie věd, 1961. 383 s.
238. Ginzburg R. S. A Course in Modern English Lexicology. London, 1979. P. 72 – 82.
239. Linde-Usiekniewicz J. Określanie wielkości przedmiotów. Synonimia składniowa a profile i profilowanie. *Bartmiński J. Profilowanie w języku i w tekście*. Lublin : Wydawnictwa UMCS, 1998. S. 91 – 104.
240. Nida E. A. A System for the Description of Semantic Elements. *WORD*. 1951. April). V. 7. № 1. P. 1 – 14. DOI: 10.1080/00437956.1951.11659388 URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00437956.1951.11659388>. (дата звернення: 08.07.2020).
241. Noyes G. E. The beginning of the study of synonyms in England. *PMLA*, 1951. 978 p.
242. Pike K. L. Language in Relation to a Unified Theory of the Structure of Human Behavior. Glendale, CA : Summer Institute of Linguistics, 1954. 762 p. URL: <https://books.google.com.ua/books>. (дата звернення: 08.07.2020).
243. Reiter E., Sripada S. Contextual influences on near-synonym choice. *Natural Language Generation* : Third International Conference. Brockenhurst, UK, July 14–16, 2004. P. 12.
244. Quintilianus M. *Institutio oratoria*, ed E. Bonnell. Lipsial, 1866. Vol. II. 149 p.
245. Ullmann S. *The Principles of Semantics*. Glasgow, 1957. 314 p.
246. Wierzbicka E. Synonimia składniowa konstrukcji przyczynowo-skutkowych we współczesnej polszczyźnie. Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 1991. 162 s.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ПРАЦЬ

1. Абрамов Н. Словарь русских синонимов и сходных по смыслу выражений. Москва : Русские словари, 1999. 612 с.
2. Багмет А. Є. Словник синонімів української мови / Ред.: Г. Лужницький і Л. Рудницький. *Пам'ятки української мови й літератури* / НТШ. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1982. Т. 1: А – П. Т. 9. XIII. 465 с.
3. Багмет А. Є. Словник синонімів української мови / Ред. Г. Лужницький і Л. Рудницький. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1982. Т. 1. (А–П). *На основі матеріалів, що друкувалися в журналах «Вітчизна»*. 1959. № 2. 1962. № 7 і «Україна», 1969. № 2. 1971. № 41.
4. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ : Довіра, 2007. 205 с. URL: <http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com/k>. (дата звернення: 11.10.2020).
5. Ващенко В. С. Синонімічний словник-мінімум української мови. Дніпропетровськ : Рік, 1972. 92 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ , Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
7. Вусик О. С. Словник українських синонімів: понад 1500 синонімічних гнізд / за ред. А. М. Поповського. Дніпропетровськ: Січ, 2000. 424 с.
8. Галич А. И. Словарь русских синоним или сословов, составленный Редакцией нравственных сочинений. Ч. 1 / Под ред. А. И. Галича. Санкт-Петербург : в тип. Третьего деп. М-ва гос. имуществ, 1840. XIV. 496 с.
9. Жеребило Т. В. Словарь лингвистических терминов. 5-е изд., испр. и доп. Назрань : Пилигрим, 2010. 486 с.
10. Єрмоленко С. Я., Бирик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ : Либідь, 2001. 224 с.
11. Калайдович П. Ф. Опыт словаря русских синонимов : [Ч. 1] / Издан Московских обществ: истории и древностей российских соревнователем

и любителей российской словесности сотрудником Петром Калайдовичем. Москва : в Университетской типографии, 1818. 157 с.

12. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. Київ : Кобза, 1995. 471 с.

13. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. Львів : БаК, 2014. 530 с.

14. Короткий словник синонімів української мови / П. М. Деркач; доопрац. і відп. ред. Левченка С. П. Київ : Рад. школа, 1960. 209 с.

15. Коломієць М. П., Регушевський Є. С. Словник фразеологічних синонімів / під ред. В. А. Вінника. Київ : Рад. школа, 1988. 200 с.

16. Красинский А. С. Словарь синонимии польского язык. Краков, 1985. С. 4.

17. Лексикон словенороський Памви Беринди : Пам'ятки української мови XVII ст. Серія наукової літератури / Підготовка тексту і вступна стаття В. В. Німчука. Київ : Наук. думка, 1961. 272 с.

18. Лексикон Лаврентія Зизанія. Синоніма славеноросская : Пам'ятки української мови XVI–XVII ст. Серія наукової літератури / Підготовка тексту і вступна стаття В. В. Німчука. Київ : Наук. думка, 1964. 204 с.

19. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. Москва : Советская энциклопедия, 1990. 685 с.

20. Немировська Н. Г. Словник синонімів та антонімів. Харків: Вид. група «Основа», 2012. 160 с.

21. Полюга Л. М. Словник синонімів української мови. Київ : Довіра, 2001. 477 с.

22. Словарь синонимов русского языка / под. ред. Л. Г. Бабенко. Москва : Астрель, АСТ, 2011. 688 с.

23. Словник синонімів / упор. М. С. Романець. Київ : Нац. книжковий проект, 2010. 144 с.

24. Словник синонімів, антонімів, омонімів / уклад. І. О. Купіна. Харків : ТОВ «Вид. дім Весна», 2016. 96 с.

25. Словник синонімів української мови : В двох томах. Т. 1 : А - Н / Бурячок А. А., Гнатюк Г. М.; Головащук С. І.; Горюшина Г. Н.; Лозова Н. Є.; Тараненко О. О.; Фридрак В. Б.; Мельник Н. Ю.; Нечитайло О. І.; Родніна Л. О.; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні ; Інститут української мови ; НАН України. Київ : Наук. думка, 2001. 1040 с.

26. Словник синонімів української мови: у 2 т. / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін.. Київ: Наук. думка, 1999 – 2000. Т. 2. 960 с.

27. Словник української мови: в 11 томах / [за ред. І. К. Білодіда]. Київ : Наукова думка, 1970 – 1980. URL: <http://sum.in.ua>. (дата звернення: 11.10.2020).

28. Сулейменова Э. Д., Шеймерденова Н. Ж. Словарь социолингвистических терминов. Алматы : Казак університеті, 2002. 170 с.

29. Універсальний словник української лексики. Синоніми, антоніми, омоніми. / уклад. Л. І. Нечволод, В. І. Бездітко, В. В. Паращич. Харків : Торсінг плюс, 2009. 768 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Андіївська Емма. Казка про бика й метелика. *Казка про ян; Говорюча риба* : казки. Київ : Знання, 2019. с. 77 – 86.
2. Андіївська Емма. Казка про гадюку й орла, або невдячного приятеля. *Казка про ян; Говорюча риба* : казки. Київ : Знання, 2019. с. 68 – 76.
3. Андіївська Емма. Казка про гуску, яку змушували нести прості яйця замість золотих. *Казка про ян; Говорюча риба* : казки. Київ : Знання, 2019. с. 62 – 67.
4. Андіївська Емма. Казка про кулі зла. *Казка про ян; Говорюча риба* : казки. Київ : Знання, 2019. с. 128 – 134.
5. Андіївська Емма. Казка про пихатість. *Казка про ян; Говорюча риба* : казки. Київ : Знання, 2019. с. 102 – 110.
6. Андіївська Емма. Казка про упиреня, що жилося людською волею. *Казка про ян; Говорюча риба* : казки. Київ : Знання, 2019. с. 33 – 39.
7. Андіївська Емма. Казка про чоловіка, який мав сумніви. *Казка про ян; Говорюча риба* : казки. Київ : Знання, 2019. с. 123 – 127.
8. Андрухович Софія. Фелікс Австрія. Львів : Видавництво Старого Лева, 2014. 288 с. URL: <https://litlife.club/books/226067/read>. (дата звернення: 20.08.2020).
9. Бічуя Ніна. Шпага Славка Беркути. Львів : Видавництво Старого Лева, 2010. 176 с. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=10271>. (дата звернення: 20.08.2020).
10. Гримич Марія. Second life (Друге життя). Київ : Дуліби, 2010. 279 с.
11. Дашвар Люко. Мати все. Київ : Фоліо, 2010. 258 с.
12. Дашвар Люко. На запах м'яса. Київ : «Клуб сімейного дозвілля», 2013. 347 с.
13. Забужко Оксана. Музей покинутих секретів : роман. Вид. 7-е, доп. Київ : Комора, 2020. 832 с.

14. Калитко Катерина. Земля загублених, або маленькі страшні казки. Львів : Видавництво Старого Лева, 224 с.

15. Карпа Ірена. Піца «Гімалаї». Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2011. 400 с. URL: https://read-online.in.ua/read/pitsa_himalaji. (дата звернення: 18.07.2020).

16. Кононенко Євгенія. Зрада. ZRADA made in Ukraine : роман. Львів : Кальварія, 2002. 160 с. URL: <https://litgazeta.com.ua/chytaty-onlayn/kononenko-vgenia-zrada-zrada-made-in-ukraine/>. (дата звернення: 18.07.2020).

17. Кононенко Євгенія. Книгарня «ШОК». Львів : Кальварія, 2009. 128 с. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=14573>. (дата звернення: 18.07.2020).

18. Матіос Марія. Чотири пори життя. Львів : Кальварія, 2001. 236 с.

19. Пагутяк Галина. Слуга з Добромиля : роман. Київ : Дуліби, 2006. 380 с. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=14582>. (дата звернення: 21.08.2020).

20. Пагутяк Галина. Урізка готика : роман. Київ : Дуліби, 2006. 352 с. URL: <https://litgazeta.com.ua/chytaty-onlayn/pagutak-galina-urizka-gotika/>. (дата звернення: 21.08.2020).

21. Пиркало Світлана. Кухня егоїста. Київ : Факт, 2007. 224 с. URL: <http://pyrkalo.com/files/2011/10/SVITLANA-PYRKALO-EGOISTES-KITCHEN-KUKHNYA-EGOISTA.pdf>. (дата звернення: 21.08.2020).

22. Роздобудько Ірен. Якби. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2012. 256 с. URL: <https://booksonline.com.ua/view.php?book=171699>. (дата звернення: 29.07.2020).

ДОДАТОК 1

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ТА АПРОБАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

1. Семак Л.А. Контекстуальна синоніміка в романі «Урізька готика» Галини Пагутяк. *Мова і культура*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. Вип. 16. Т. VI (168). С. 35 – 42.
2. Семак Л.А. Лексична синоніміка в романі «Слуга з Добромиля» Галини Пагутяк. *Слов'янський збірник* : в 2-х ч. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. Вип. 17. Ч. 2. С. 482 – 488.
3. Семак Л. А. Методи дослідження лексическої синоніміки в сучасній жіночій прозі. *Наука і дискусія : питання філології, мовознавства і культурології. Збірник статей по матеріалам XXVI міжнародної заочної науково-практичної конференції*. Москва : Изд. «Міжнародний центр науки і освіти», 2014. №7 (26). С. 52 – 58.
4. Семак Л. А. Репрезентація значень прикметникових синонімів у контексті сучасної жіночої прози. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. Серія : Філологія, педагогіка, психологія*, 2014. Вип. 29. Т.2. С. 169 –174.
5. Семак Л. А. Семіотичний підхід до вивчення лексическої синоніміки в сучасній жіночій прозі. *Наукові праці : науково-методичний журнал. Серія : Філологія. Мовознавство*. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. Вип. 209. Т. 221. С. 85 – 88.
6. Семак Л. А. Функційно-стилістичний потенціал контекстуальних синонімів у сучасній жіночій прозі. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*: зб. наук. пр. Дніпропетровськ: ДНУ, 2014. Вип. 15. С. 230 – 237.
7. Семак Л. А. Функції контекстуальних синонімів у сучасній жіночій прозі. *Український смисл* : зб. наук. пр. Дніпропетровськ : Ліра, 2014. С. 186 – 195.

8. Семак Л. А. Прагматичний аспект дослідження контекстних синонімів у сучасній жіночій прозі. *Український смисл*: зб. наук. пр. Дніпропетровськ : ТОВ «Роял Принт», 2015. С. 208 – 220.

9. Семак Л. А. Конотативний компонент у структурі значень контекстних синонімів (на матеріалі сучасної жіночої прози). *Український смисл*: зб. наук. пр. Дніпропетровськ : Ліра, 2016. С. 188 – 201.

10. Семак Л. А. Контекстна синоніміка як лексична підсистема (на матеріалі сучасної жіночої прози). *Науковий журнал «Науковий огляд»*. Київ, 2017. № 3 (35). С. 117 – 127.

11. Семак Л. А. Гендерні особливості контекстної синонімії (на матеріалі сучасної жіночої прози). *Scientific journal innovative solutions in modern science*. Дубаї, 2018. №3 (22). С. 179 – 190.

12. Семак Л. А. Прислівникова синоніміка в сучасній жіночій прозі. *Науковий журнал «Науковий огляд»*. 2019. №4 (57). С. 222 – 230.

13. Семак Л. А. Семантико-стилістичний аспект контекстуальної синоніміки сучасної української жіночої прози. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2020. № 28. Т. 3. С. 77 – 82.

14. Семак Л. А. Відображення гендеру контекстними синонімами у художньому дискурсі. *Каразінські читання : Людина. Мова. Комунікація* : тези доповідей XVI наукової конференції з міжнародною участю. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. С. 147 – 149.

15. Семак Л. А. Семантика контекстуальних синонімів у мові сучасної української жіночої прози. *Культура мови в українському суспільстві* : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції : м. Дніпро, 9 – 10 квітня 2020 року. Дніпро : Ліра, 2020. С. 68 – 73.

16. Семак Л.А. Експериментальний підхід до вивчення лексичної синоніміки у сучасній жіночій прозі. *Сучасні соціально-економічні системи та проблеми освітології: II Всеукраїнська науково-практична конференція молодих*

учених та аспірантів. Дніпропетровськ : Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2014. С. 134 – 136.

17. Семак Л. А. Вивчення синоніміки як складова формування комунікативної компетентності у студентів вищої школи. *V Всеукраїнська науково практична конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «Сучасна вища освіта: проблеми та перспективи»*. Дніпро : Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2017. С.129 – 132.

18. Семак Л. А. Особливості дослідження синонімії української мови. *Актуальні проблеми навчання іноземних студентів. Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції*. Дніпропетровськ, 2011. С. 179 – 180.

19. Семак Л. А. Функційно-семантичні особливості лексичних синонімів у художньому тексті. *Актуальні проблеми навчання іноземних студентів. Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції*. Дніпропетровськ, 2014. С. 96.